

*Jolanta Kasperek
Dorota Walus
Ewa Kita*

Moje miasto Zawiercie

*propozycje programowe
dla nauczycieli klas IV - VI
do realizacji
edukacji regionalnej*

Zawiercie 2004

Spis treści

1. Wstęp	5
2. „Gdzieś na mapie świata” – moje miasto Zawiercie	6
3. „U źródeł Warty”	16
4. Zawiercie miastem gminnym i powiatowym	24
5. Ludzie, o których powinniśmy pamiętać	33
6. Zawiercie na starej fotografii	46
7. Odwiedzamy i poznajemy miejsca pamięci narodowej	64
8. Ulice mojego miasta	81
9. Wędrówki po miejscach symbolicznych	92
10. „... Murarz domy buduje, krawiec szyje ubrania...” – zawierciańskie rzemiosło ..	105
11. Od kuźnika... do menadżera – dylematy rozwoju miasta w III tysiącleciu	113
12. Tam, gdzie mieszka książka	130
13. Życie kulturalne: literatura, teatr i X muza	142
14. „Idź tam, gdzie muzyka rozbrzmiewa, zły człowiek nigdy nie śpiewa”	154
15. „W zdrowym ciele, zdrowy duch”	164
16. Zawiercie – „zielonym miastem”	173
17. Zawiercie bramą na Jurę	181

Opinia

o propozycji programowej do realizacji edukacji regionalnej dla nauczycieli klas IV – VI szkoły podstawowej pt. „Moje miasto Zawiercie”, autorstwa Jolanty Kasperek, Doroty Walus, Ewy Kity z Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach Filii w Zawierciu.

Prezentowana propozycja programowa opracowana została, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego, z myślą o wspomaganiu nauczycieli w realizacji problematyki edukacji regionalnej w szkole podstawowej. Z tego opracowania mogą, z dużym pożytkiem, korzystać nauczyciele wszystkich typów szkół. Ta obszerna (190 str.), bardzo rzetelnie przygotowana, wymagała wielu żmudnych poszukiwań oraz wypracowania przemyślanej koncepcji dydaktycznej.

Posiada ona bardzo przejrzystą strukturę ułatwiającą korzystanie z niej nauczycielom różnych przedmiotów. Jej przygotowanie poprzedzone zostało badaniami ankietowymi wśród nauczycieli, które potwierdziły duże zapotrzebowanie środowiska szkolnego Zawiercia na tego rodzaju opracowanie.

Propozycja programowa składa się z 16 kręgów tematycznych obejmujących całokształt życia społecznego i dziedzictwa kulturowego Zawiercia i okolicy. W każdym kręgu wyszczególniono podstawowe zagadnienia, zgodnie z wytycznymi podstawy programowej, sformułowano w sposób operacyjny cele nauczania. Zawiera ona także propozycje wykorzystania metod, form pracy i środków dydaktycznych, jak również wykaz przydatnych publikacji oraz szereg bardzo interesujących i potrzebnych w praktyce załączników. Owa obudowa dydaktyczna powstała w wyniku szczegółowej analizy prasy regionalnej, przewodników, opracowań monograficznych, analizy dokumentów i własnych poszukiwań w terenie.

Omawiana praca zarówno w sferze koncepcji, układu, doboru i sformułowania tytułów kręgów tematycznych, bogactwa i różnorodności materiałów (w dziedzinie faktograficznej, informacyjnej), jak i ich opracowania dydaktycznego jest wysoce profesjonalna i zasługuje na najwyższe uznanie i upowszechnienie, nie tylko w szkołach Zawiercia. Powinna być ona prezentowana jako przykładowy wzorzec pracy bibliotekarzy pedagogicznej biblioteki w procesie wspomagania szkoły w realizacji zadań reformy oświaty.

Kierownik Wydziału Instruktażowo-
Metodycznego Edukacji Regionalnej
Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej
w Katowicach
dr Krystyna Dyba

Opinia dotycząca projektu

Moje miasto Zawiercie: propozycje programowe dla nauczycieli klas IV-VI do realizacji edukacji regionalnej

Opracowanie: Jolanta Kasperek, Dorota Walus, Ewa Kita

Celem projektu było przygotowanie materiałów, wspomagających nauczycieli szkół podstawowych w realizacji ścieżki *Edukacja regionalna*, wprowadzonej do programu szkół podstawowych 15 lutego 1999 r. Ponadto założeniem propozycji programowych było pogłębienie wiedzy o regionie, o treści wychodzące poza obowiązujący program nauczania szkoły podstawowej.

Stałe kontakty pracowników biblioteki z nauczycielami szkół podstawowych i znajomość ich potrzeb wpłynęły na formę i charakter opracowania. Wyróżnia go bogactwo danych faktograficznych, obszerne załączniki, spisy bibliograficzne opracowane z autopsji na podstawie dokumentów zgromadzonych w Bibliotece Pedagogicznej. Pracownicy wykazali osobiste zaangażowanie, rzetelność i wnikliwość w gromadzeniu i opracowaniu informacji, charakterystycznej dla bibliotekarzy.

Z projektem zapoznali się nauczyciele szkół podstawowych Zawiercia. Wzbudził on duże zainteresowanie wśród nauczycieli poszczególnych przedmiotów, którzy wyrazili chęć włączenia niektórych kręgów tematycznych do swoich planów pracy w roku szkolnym 2003/2004.

Doradca Metodyczny
Bibliotek Szkolnych
Bożena Walek

WSTĘP

„Moje miasto Zawiercie” – propozycje programowe dla nauczycieli klas IV-VI do realizacji edukacji regionalnej – dziedzictwo kulturowe w regionie, zostały opracowane przez grupę nauczycieli bibliotekarzy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach Filii w Zawierciu. Projekt opracowano w oparciu o Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego.

Wzrost zapotrzebowania na materiały metodyczne związane z realizacją edukacji regionalnej oraz zwiększające się zainteresowanie literaturą i prasą regionalną w środowisku nauczycielskim, skłoniło autorki do przygotowania materiałów wspomagających realizację ścieżki – dziedzictwo kulturowe w regionie. Działania poprzedzono ankietą *Zawiercie w edukacji regionalnej*, której analiza potwierdziła potrzebę opracowania takiego projektu. Podkreślić należy, że przygotowane materiały mają rozbudzić twórczą aktywność nauczycieli i mają stanowić podstawę do opracowania własnych, autorskich programów. Stąd też odmienna forma precyzowania celów operacyjnych w stosunku do tradycyjnych programów.

Z zawartych w projekcie treści mogą skorzystać nauczyciele różnych przedmiotów. Nie są oni zobowiązani do wykorzystania wszystkich wiadomości proponowanych w poszczególnych kręgach tematycznych.

Projekt składa się z 16 kręgów tematycznych, omawiających odrębne aspekty życia społecznego miasta. Każdy z kręgów zawiera:

- zagadnienia wynikające z podstawy programowej;
- proponowane do realizacji cele operacyjne według taksonomii B. Niemierko;
- proponowane metody i formy pracy;
- środki dydaktyczne;
- zalecane do wykorzystania publikacje;
- materiały pomocnicze dla nauczycieli w postaci załączników.

Intencją autorek było przygotowanie nauczycielom takich materiałów dydaktycznych, które dostarczają podstawowych informacji potrzebnych do realizacji wybranego przez siebie zagadnienia. Obszerne załączniki zawierają szczegółowe informacje związane z danym kręgiem tematycznym. Dopełnieniem całości jest bogata bibliografia zamykająca każdy krąg tematyczny, opracowana na podstawie zbiorów znajdujących się w Bibliotece Pedagogicznej w Zawierciu. Tak szczegółowo opracowane materiały wynikają z bibliotekarskiej dociekliwości, wnikliwej analizy dokumentów, kontaktów z różnymi instytucjami oraz osobami prywatnymi.

Projekt programu jest otwarty, gdyż nie obejmuje wszystkich aspektów życia społecznego i zakłada możliwość tworzenia kolejnych kręgów tematycznych.

Realizacja treści projektu w programach szkolnych stwarza możliwość poznania przez uczniów własnego dziedzictwa kulturowego, podniesienia poziomu edukacji kulturalnej, budzenia szacunku wobec tradycji, przygotowania do twórczego uczestnictwa w życiu kulturalnym i kształtowania postawy otwartości wobec świata.

A detailed map of Zawiercie and its surrounding areas. The city of Zawiercie is centrally located, with the Warty river flowing through it. Surrounding districts include Skarżyce, Pomorzyce, Białowice, Kromolów, Zerkowice, Dąbrowa, Karlin, Bzów, Włocławek, and Marciszów. The map shows a network of roads and green spaces. A red dot is placed in the center of Zawiercie, and a red line highlights a specific route or boundary.

ZAGADNIENIA

1. Czym jest „mała ojczyzna”?
2. Położenie geograficzne Zawiercia, granice miasta, podstawowe dane statystyczne.
3. Miasto w ujęciu administracyjnym.
4. Zarys dziejów Zawiercia, jego symbole.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie ze znaczeniem pojęcia „region”, „mała ojczyzna”.
2. Charakterystyka położenia geograficznego miasta (Śląsk – Zagłębie Dąbrowskie – Jura Krakowsko-Częstochowska).
3. Poznanie zasięgu terytorialnego Zawiercia oraz miejscowości sąsiadujących z miastem.
4. Charakterystyka położenia administracyjnego miasta.
5. Zapoznanie z odkryciami archeologicznymi na terenie Zawiercia.
6. Zapoznanie z podaniami, genezą nazwy Zawiercie i pierwszymi udokumentowanymi wzmiankami o mieście.
7. Ukazanie dziejów miasta na tle historii Polski.
8. Zapoznanie z działalnością Miejskiej Izby Muzealnej.
9. Poznanie herbu Zawiercia.
10. Omówienie działalności Towarzystwa Miłośników Ziemi Zawierciańskiej.
11. Zapoznanie z najstarszym i współczesnym piśmiennictwem dotyczącym Zawiercia.
12. Przedstawienie adresów internetowych miasta:
<http://www.zawiercie.com.pl>
<http://www.zawiercie.pl>
<http://www.zawiercie.naszemiasto.pl>

Umiejętności:

1. Wyjaśnienie pochodzenia nazwy „Zawiercie”.
2. Opowiadanie podań, legend związanych z Zawierciem.
3. Posługiwanie się mapą:
 - określanie położenia geograficznego miasta na mapie regionu i Polski ; wskazywanie miejscowości sąsiadujących ; wyznaczanie kierunków geograficznych;
 - usytuowanie województwa śląskiego i województw ościennych na mapie administracyjnej;
 - posługiwanie się atlasem historycznym; odszukiwanie miasta na mapach w różnych okresach historycznych.
4. Porównywanie miasta z innymi miejscowościami w regionie: powierzchnia, zaludnienie, przemysł.
5. Umiejętność wskazania najważniejszych faktów związanych z dziejami miasta.
6. Umiejętność wyjaśnienia symboliki elementów umieszczonych na herbie miasta.
7. Postrzeganie Miejskiej Izby Muzealnej i Towarzystwa Miłośników Ziemi Zawierciańskiej jako instytucji kultywujących tradycje miasta.
8. Ukazywanie roli literatury w kształtowaniu obrazu swojego regionu.
9. Umiejętność wyszukiwania informacji o mieście w różnych źródłach informacji (książka, prasa, multimedia).

Postawy:

1. Rozbudzenie zainteresowań przeszłością miasta.
2. Emocjonalny związek z rodzinną miejscowością.
3. Współodpowiedzialność za „małą ojczyznę”.
4. Nawyk gromadzenia materiałów o mieście.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Wycieczka do Izby Muzealnej.
2. „Podróż do przeszłości mojego miasta” – propozycja stworzenia kącika regionalnego w szkole metodą projektu.
3. Spotkanie z przedstawicielem Towarzystwa Miłośników Ziemi Zawierciańskiej.
4. „Co pamiętają z historii miasta najstarsi jego mieszkańcy” – wywiad.
5. Odszukiwanie na mapie administracyjnej i fizycznej Polski miasta Zawiercia.
6. „Herb miasta” – konkurs plastyczny dowolną techniką.
7. Przygotowanie się do udziału w obchodach Dni Zawiercia.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Mapa fizyczna, administracyjna Polski i województwa śląskiego.
2. Atlasy geograficzne i historyczne.
3. Plan miasta.
4. Materiały źródłowe dotyczące historii miasta.
5. Dawny i współczesny herb miasta.
6. Roczniki statystyczne Polski i województwa śląskiego.

ZAŁĄCZNIK 1

Geneza nazwy miejscowości

- Kazimierz Rymut w książce *Nazwy miast Polski* podaje, że nazwa „Zawiercie” określała miejsce położone nad rzeką Wartą i jest to nazwa określająca położenie w terenie;
- Stanisław Rospond wymienia różne postacie nazwy „Zawiercie”: *Zawiercze, Zawiercska*. Zarówno *Zawiercska* jak i *Zawiercze* oznaczały położoną nad Wartą wieś;
- gwarowe, dawne nazwy miejscowości: *Sawarcze, Sawercze*;
- **Zawiercie** - od słowa *wart* – *prąd*. Warta jako wartka, szybka rzeka lub **wiercąca** tj. wijąca się rzeka nizinna;
- od XIV do XVI wieku wioskę zwano *Zawierczyce*;
- ksiądz Jan Wiśniewski w *Historycznym opisie diecezji częstochowskiej* (s. 442), drukuje podanie z Kromołowa:

„...kiedy nasi praojcowie przybyli w tę okolicę, trzeba się było ograniczyć czyli wytknąć sobie granice – teren zamieszkania. Zaprzęgli do sochy dwa byczki i rozpoczęli wyorywać granice od pewnego drzewa. W ten sposób okrążyli teren i zawiercili do tego samego drzewa, stąd Zawiercie”

- inne podanie mówi, że nazwę wioski otrzymała od położenia, a nadali ją mieszkańcy *Włodowic*, ponieważ leżała za Wartą, stąd **Zawiercie**. Z biegiem czasu ustaliła się nazwa **Zawiercie**;
- od 1827 r. funkcjonowała nazwa **Zawiercie Małe** – Kromołowskie i **Zawiercie Wielkie** przynależne do Mrzygłodu, które rozdzielała Warta;
- od 1915 r. obecna nazwa – **Zawiercie**.

Najstarsze zapiski o mieście

- 1431 r. – dokument informujący, że Bolko książę śląski na Opolu i jego żona Elżbieta, dziedziczka z Pilicy, nadali Nykelowi Czenarowi miejsce dla zbudowania karczmy w Blanowicach między dwoma kuźnicami *Zawiercką* i *Blanowską*;
- 1612 r. Walenty Roździeński w *Officina Ferraria* podaje:

**„A po drugiej zaś stronie są na Warcie rzece
Zasadzone z liczby tych drugie trzy kuźnice.
Od góry pod Zawierciem Nicowska jest pierwsza
Z tych trzech kuźnic, tak jako udają, najstarsza
Pod nią jest Marcisowska, trzecia od tej w mili
Była, którą Zawodzką pospolicie zwali...”**

- 1690 r. – księgi parafialne w Kromołowie podają, że w Zawierciu funkcjonował młyn, a młynarzem był Maciej Olsik;
- 1783 r. – źródła wymieniają wieś **Zawiercie** z fryszernią;
- 1787 r. – w materiałach źródłowych wymienia się **Zawiercie Górne**, utożsamiane z **Więszym** i **Dolne z Mniejszym**;
- po 1864 r. określa się w piśmiennictwie **Zawiercie** jako *osadę fabryczną*.

ZAŁĄCZNIK 2

Zawiercie na tle historii Polski

- pierwotne osadnictwo (Pustynia Blanowska, Marciszów i Wydra Zielona – ślady plemienia z epoki kamienia obrabianego sprzed 5000 lat):
 - w 1932 r. odkryto prehistoryczne cmentarzysko;
 - w 1942 r. podjęto prace archeologiczne;
 - badania dowiodły, że osiadłe tu plemię utrzymywało się z rybołówstwa i myślistwa, o czym świadczą odkopane przedmioty: groty oszczepowe, siekierki kamienne, szpikulce, płaskie piaskowe „brusy”, skorupy, grociki do strzał na ryby; rozwijało się rzemiosło, istniała tu „Pracownia Kamieniarska” prawdopodobnie najstarsza w Polsce (wg B. Gintera: *Osadnictwo mezolityczne w rejonie górnej Warty*);
 - eksponaty z wykopalisk znajdują się w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu, na Uniwersytecie Jagiellońskim i Miejskiej Izbie Muzealnej w Zawierciu;
- pierwsi właściciele wsi Zawiercie: Otton z Pilicy, Elżbieta Granowska żona króla Władysława Jagiełły, Elżbieta żona księcia Bolesława V Opolczyka, Jan z Pilczy, Jan Feliks i Andrzej Rzeszowscy, Seweryn Boner, Jakub Boner, Jan Firlej, Stanisław Padniewski, Mikołaj Firlej, Stanisław Warszucki, Adam Męciński, Konstanty Gostkowski, Zygmunt Pringsheim;
- miastotwórcza rola Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej:
 - rozwój przemysłu w mieście (kolej jako nowy rodzaj transportu ; wpływ kapitału obcego i polskiego ; napływ społeczności wiejskiej ; rozwój infrastruktury technicznej i społecznej ; rozwój handlu);
 - Zawiercie węzłem komunikacyjnym (13 grudnia 1847 r. przejazd pierwszego pociągu na trasie Częstochowa – Ząbkowice ; 1850 r. trasa: Warszawa – Maczki; od 1931 r. zatrzymują się pociągi pośpieszne);
 - wpływ na urbanistykę miasta;
- prawa miejskie 1 lipca 1915 r.:
 - scalenie Wielkiego i Małego Zawiercia w jeden organizm miejski;
 - udział Polaków w Radzie Miejskiej;
- II wojna światowa i okupacja:
 - w czerwcu 1941 r. władze niemieckie zmieniły nazwę miasta Zawiercie na Warthenau;
 - represje wobec Polaków i Żydów (wydzielono niemiecką dzielnicę ; utworzono Getto ; aresztowania ; przymusowe roboty w Rzeszy Niemieckiej);
 - ruch oporu (partyzanckie walki ; działalność organizacji „Płomień” ; tajne nauczanie).

ZAŁĄCZNIK 3

Działalność Miejskiej Izby Muzealnej

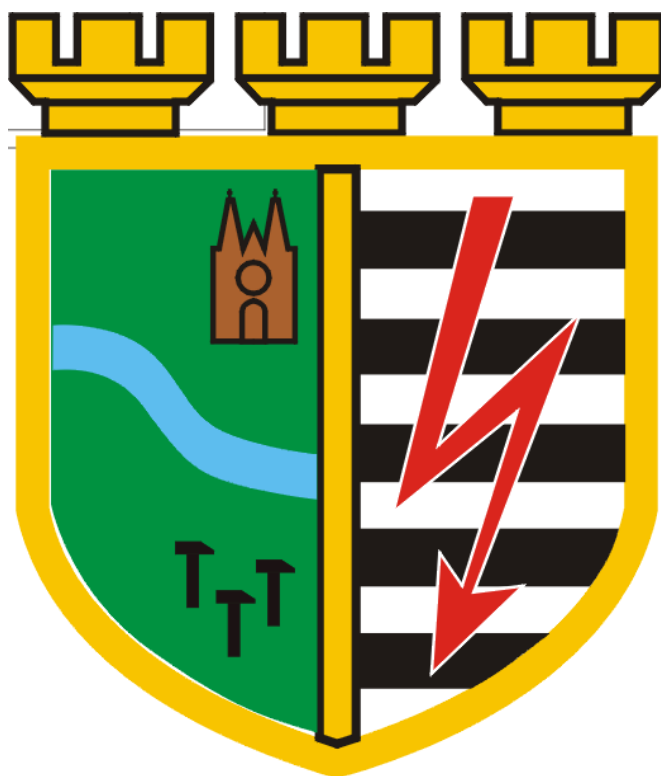
- 7.04.1997 r. otwarcie Miejskiej Izby Muzealnej przy Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej ; załącznikiem muzeum była Izba Etnograficzna powołana w latach 70-tych przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej;

- materiały w Izbie zostały sklasyfikowane w 7 działach:
 - prehistoria Zawiercia;
 - właściciele Zawiercia od 1321 r. do 1864 r.;
 - administracja;
 - historia szkolnictwa;
 - powstanie zakładów przemysłowych;
 - starostwo;
- większość eksponatów ofiarowali mieszkańcy Zawiercia;
- Izba odwiedzana jest przez wycieczki szkolne, osoby prywatne oraz studentów piszących o mieście i regionie.

ZAŁĄCZNIK 4

Historia herbu Zawiercia

- 1929 r. – przygotowano 14 projektów herbu, które nie zostały zatwierdzone;
- 27.04.1966 r. – Miejska Rada Narodowa zatwierdziła pierwszy herb miasta zaprojektowany i wykonany przez artystę plastyka Włodzimierza Buczka;
- 29.09.1990 r. – Rada Miejska zatwierdziła nowy herb:
 - na lewym polu tarczy herbowej, na zielonym tle, przez środek ze strony prawej w dół biegnie niebieska wstęga – symbol rzeki;
 - pod niebieską wstęgą trzy czarne młotki – symbol przemysłu;
 - nad niebieską wstęgą, w prawym rogu znajdują się dwie gotyckie wieże kościelne – symbol pierwszego kościoła w Zawierciu;
 - w prawej części tarczy herbu białe i czarne pasy – symbol okolicznych kopalń;
 - pasy przecina błyskawica wyładowania elektrycznego – symbol pierwszej podstacji elektrycznej w Zawierciu;
 - herb wieńczy trzy złote wieże zamkowe – symbol obronnych zamków jurajskich;
 - herb obramowany jest kolorem złotym;
- wcześniejszy projekt herbu – opracowany w 1926 r. nie został zatwierdzony:
 - po lewej stronie herbu umieszczony jest motek wrzeciona – symbol przemysłu włókienniczego;
 - koło zębate – symbol przemysłu maszynowego;
 - dwa skrzyżowane młotki – symbol kopalń;
 - linie faliste symbolizują rzekę Wartę;
 - prawa strona: schematycznie przedstawione pokłady węgla z rysą pęknięcia.

Obecny herb

jeden z zachowanych
projektów herbu z 1929 r.

herb z 1966 r

ZAŁĄCZNIK 5

Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej

- **Towarzystwo Krzewienia Kultury w Zawierciu** (TKK) powstało 4.12.1959 r.; pierwszy przewodniczący – Stanisław Ignacy Rączka ; stowarzyszenie organizowało prelekcje, spotkania z ciekawymi ludźmi, imprezy kulturalne;
- 2.07.1969 r. powstaje **Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej** (TMZZ) z połączenia TKK, Społecznego Komitetu Budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego i Społecznego Komitetu Budowy Domu Kultury:
 - sekcje działające przy Towarzystwie: Historyczna i Ochrony Zabytków, Kultury i Oświaty, Turystyki i Promocji Jury, Rozwoju Upiększania Regionu, Ekologiczna i Ochrony Środowiska, Restrukturyzacji Rolnictwa i Aktywizacji Wsi, Socjalno-Społeczna, Promocji Multymediów, Emerytów i Rencistów;
 - działalność wydawnicza: książki, foldery, informatory ; organem prasowym jest *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*;
 - prezesi Towarzystwa w latach: Henryk Mrugała (1969-1980), Jan Mielczarek (1980-1983), Maria Gajecka (1983-1991), Zdzisław Jagodziński (1992 – nadal).

ZAŁĄCZNIK 6

Publikacje dotyczące Zawiercia (układ chronologiczny)

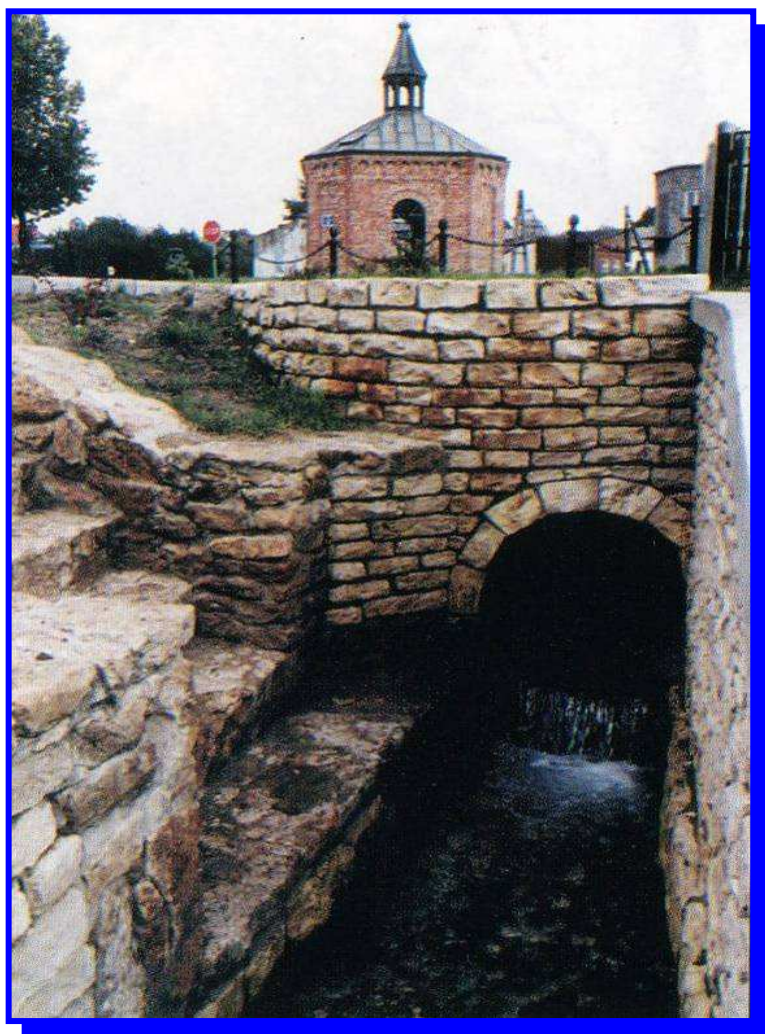
- *Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy, jego zwyczaje, sposób życia, obrzędy, podania* T 1-2 / Michał Fedorowski . – Warszawa : Wyd. Arcta, 1888-1889 [*pierwsze naukowe opracowanie poświęcone kulturze zawierciańskiej*]
- *Podręcznik przędzalnictwa bawełny* / Adam Trojanowski . – Warszawa : Lepper i S-ka, 1899 [*pierwszy podręcznik o tej tematyce napisany przez pracownika przędzalni TAZ*]
- *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy* T.3 / Marian Kantor Mirski . – Sosnowiec, 1932 [rozdział Zawiercie]
- *Z dziejów miasta Zawiercia i parafii zawierciańskie* / Włodzimierz Sulima-Popiel . – [B.m. : b.w.], 1939
- *Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta* / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969
- *Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego : 1833 – 1983* / Longin Rosikoń [maszynopis]
- *Huta Szkła Gospodarczego Zawiercie : 1884-1994* / Longin Rosikoń . – Zawiercie, 1985
- *Odlewnia Żeliwa Ciągliwego i Wytwórnia Łączników w Zawierciu (1886-1986)* / Longin Rosikoń . – Zawiercie, 1986
- *Zawiercie : studium monograficzne* / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994
- *Encyklopedia Zawiercia* / Jerzy Abramski . – Zawiercie, 2002
- *Życie polityczne zawiercian w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939)* / Tomasz Suma . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 2002
- *Monografia Zawiercia* / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska, 2003

BIBLIOGRAFIA

1. Herby miast polskich / Marian Gumowski . – Warszawa : Wydawnictwa Arkady, 1960
2. **Historia Zawiercia** / Jerzy Abramski // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska, 2003 . – S. [33]-73
3. Jeszcze o herbie Zawiercia / Piotr Grzyb // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 10, s. 5
4. **Kultura i zabytki** / Janusz Józef Kopeć // W: Monografia Zawiercia : praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska, 2003 . – S. 363-415
5. Ocalić od zapomnienia : cmentarzysko prehistoryczne w Blanowicach / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 5, s. 9
6. Osiemdziesiąt lat miasta Zawiercie // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 20, s. 6,11
7. **Położenie ; Historia ; Demografia** // W : Zawiercie 1996 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1996. – S. 3-5
8. Ponad sześć wieków Blanowic : z dziejów powiatu zawierciańskiego / Stanisław Klisiak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2000 , nr 5 , s. 6
9. Prehistoria Zawiercia : Pustynia Blanowska // Karol Dziub // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 2, s. 6
10. **Rys historyczny miasta** // W : Zawiercie bramą na Jurę . – Zawiercie : Urząd Miejski w Zawierciu , [2001] . – S. 5
11. Siedemdziesiąt lat miasta Zawiercia / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Zarząd Towarzystwa Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1985
12. Słownik pojęć geograficznych / Stanisław Pietkiewicz, Stefan Żmuda . – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1973 . – S. 406 [pojęcie „region”]
13. Sto pięćdziesiąt [150] lat Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i stacji w Zawierciu / Andrzej Wójcik // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 11, s. 12
14. Środowisko geograficzne Zawiercia (morfologia terenu) / Unisław Górski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 1, s. 6
15. Trochę kultury ... : Zawiercie 1998-2000 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” im. Adama Mickiewicza w Zawierciu, 2000 . – S. 15 : **Miejska Izba Muzealna ; S. 20-24 : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej**
16. Usytuowanie administracyjne Zawiercia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s. 15
17. Wiadomości o Zawierciu / Ewa Hojka // W : Krajowa Wystawa Filatelistyczna „Sport i Rekreacja” w Zawierciu z okazji otwarcia Ośrodka Sportowo-Rekreacyjnego przy Szkole Podstawowej Nr 3 w Zawierciu . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny FWF „Sport i Rekreacja” ; Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” ; Urząd Miejski w Zawierciu, 1998 . – S. 33-35
18. Wpływ kolei na rozwój Zawiercia / Jerzy Abramski / *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 1, s. 12
19. Wspomnienie o Marianie Kantorze-Mirskim / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 3 , s. 4
20. Wywód nazwy miasta Zawiercia / Unisław Górski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 1, s. 4
21. Z dziejów pierwszej Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w Polsce / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 1, s. 12, 14
22. Z herbem w tle : szlachta zagrodowa Bzowa / Stanisław Klisiak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2000 , nr 18 , s. 6

23. Z perspektywy 40-lecia 1959-1999 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej , 2000 [*dotyczy działalności Towarzystwa Miłośników Ziemi Zawierciańskiej*]
24. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski . – [B.m. : b.w., 1999 ?]. – **S. 21-28 : Historia Zawiercia**
25. **Zawiercie** // W : Informator o gminach województwa katowickiego . – Katowice : Sejmik Samorządowy Województwa Katowickiego, 1996 . – **S. 232-233**
26. Zawiercie / Ewa Hojka, Andrzej Stróżecki. – Inowrocław : Wydawnictwo ATLAS-Supress, 1997
27. Zawiercie : Rada Miejska 1998-2002 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Urząd Miejski, 2002 . – **S. 100 : Miejska Izba Muzealna ; S.108-111 : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej**
28. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 11- 56 : Zarys dziejów miasta ; S. 84-87 : Ludność**

U źródeł Warty

ZAGADNIENIA

1. Zawiercie miasto nad Wartą.
2. Środowisko geograficzne rzeki.
3. Znaczenie historyczne i gospodarcze rzeki.
4. Problem ochrony wód w Polsce i w mieście.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Poznanie pojęć: *środowisko geograficzne, fauna, flora, dorzecze, bieg rzeki, ujście, koryto rzeki, park narodowy, kompas, kolektor deszczowy, zbiornik retencyjny*.
2. Poznanie legendy związanej z nazwą rzeki i z najstarszymi zapiskami dotyczącymi etymologii nazwy *Warta*.
3. Poznanie środowiska geograficznego rzeki, osobliwości przyrodniczych (nowy Park Narodowy „Ujście Warty”).
4. Omówienie znaczenia rzeki dla rozwoju gospodarczego kraju i miasta.
5. Poznanie sieci hydrograficznej miasta.
6. Zapoznanie z lokalizacją mostów w mieście.
7. Czy Warta jest rzeką bezpieczną?
8. Zapoznanie z postacią św. Jana Nepomucena.
9. Poznanie przyczyn i stanu zanieczyszczeń rzeki w regionie.
10. Poznanie instytucji i zakładów zajmujących się badaniem i ochroną wód w mieście.

Umiejętności:

1. Posługiwanie się nowym słownictwem geograficznym.
2. Opowiadanie legendy o rzece Warcie i wyjaśnienie pochodzenia nazwy „Warta”.
3. Wyznaczanie biegu rzeki Warty oraz jej dorzecza na mapie fizycznej Polski ; określanie kierunków geograficznych na mapie.
4. Charakteryzowanie środowiska geograficznego rzeki.
5. Wyznaczanie biegu rzeki Warty na planie miasta – określanie nazw ulic, dzielnic i potoków ; zaznaczanie mostów.
6. Omawianie sieci wodnej miasta.
7. Zrozumienie znaczenia rzeki dla rozwoju miejscowego przemysłu.
8. Dostrzeganie roli rzeki w krajobrazie kulturowym Zawiercia i okolic.
9. Wyjaśnienie, dlaczego nad Wartą znajdują się kapliczki św. Jana Nepomucena.
10. Wyjaśnianie przyczyn, skutków i sposobów zapobiegania powodziom.
11. Dostrzeganie źródeł zanieczyszczeń wód we własnej miejscowości i sposoby zapobiegania im.

Postawy:

1. Źródła Warty dumą mieszkańców miasta.
2. WYROBIENIE przekonania, że stan środowiska wodnego zależy od działalności człowieka.
3. Uświadamianie uczniom potrzeby ochrony wód w mieście.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Wycieczka do źródeł Warty w dzielnicy Zawiercie – Kromołów.
2. „Stateczkiem” przez miasto Zawiercie – praca z planem miasta.
3. Próba nazwania mostów w mieście („burza mózgów”).
4. Spotkanie z przedstawicielami Wydziału Ochrony Środowiska.
5. Zbieramy informacje o nowym Parku Narodowym „Ujście Warty”.
6. Wycieczka do Zakładu Oczyszczania Ścieków.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Tekst legendy.
2. Mapa fizyczna Polski.
3. Roczniki statystyczne GUS.
4. Plan miasta Zawiercia.
5. Kompas.
6. Wykresy ilustrujące stan zanieczyszczeń rzeki Warty.
7. Materiały ilustracyjne: zdjęcia, widokówki, plansze.
8. Życiorys św. Jana Nepomucena.

ZAŁĄCZNIK 1

Legenda związana z nazwą rzeki Warta

- *Przed wiekami stał rycerz na warcie. Puszcza szumiała dookoła, a słońce paliło nie-
miłosiernie. Rycerz pełniący wartę odczuwał coraz większe pragnienie, ale w pobliżu
nie było nigdzie ani kropli wody. Wówczas, ogromnie znużony westchnął do Boga
i wzniosł ręce do modlitwy. Wtedy kopia wysunęła mu się uderzając o ziemię. W tej
chwili z tego miejsca wytrysnęła czysta i chłodna woda, którą uszczęśliwiony rycerz
natychmiast ugasił pragnienie;*

Etymologia nazwy rzeki

- Prasłowianie nazywali rzekę *Wrta* – nazwę tę łączono z czasownikiem wiercić, krę-
cić, zawracać – określano tak rzekę płynącą wartko, a przy tym często zmieniającą
kierunek „wierzącą się”;
- nazwa *Warta* sięga początków państwa polskiego ; pojawia się w 972 roku jako *Vur-
ta*;
- od 1232 r. funkcjonuje dzisiejsza nazwa rzeki;
- Jan Długosz w *Dziejach Polski* wywodzi nazwę *Warta* od wyrazu *straż*:

*„Warte, to znaczy straż, nie przestaje, bowiem na jednym łożu, ale dzieląc się
i rozchodząc na kilka wodami szeroko rozlanymi, niejako wartuje. Źródło ma w ziemi
krakowskiej, lichej mieścinie Kromoławie”;*

- Arkady Fiedler porównuje bieg wiercącej się rzeki do „młodej podfruwajki”;

ZAŁĄCZNIK 2

Sieć hydrograficzna miasta

- rzeka *Warta*:
- długość rzeki 808 km, w tym na terenie Zawiercia – 9 km;
 - dwa źródła rzeki w dzielnicy Kromołów na wysokości 377 m.: prawe (zachod-
nie) wypływa obok Pałacyku, lewe (wschodnie) znajduje się pod kapliczką św.
Jana Nepomucena;
 - potoki: *Rak* (długość 1,4 km), *Strumień* (długość 2,6 km) inna nazwa *Zuzanka*,
Łośnicki;
- rzeka *Czarna Przemsza*:
- trzy źródła *Czarnej Przemszy*;
- potok – *Kierszula*;
- nieistniejąca rzeka *Młynówka*;
- stawy na terenie miasta:
 - Staw *Łakoty* w dzielnicy *Blanowice* przy ulicy *Glinianej* – nazwa stawu od
nazwiska *Jana Łakoty* – posła na Sejm II Rzeczypospolitej;
 - staw na *Borowym Polu* przy ulicy *Armii Krajowej*;
 - zbiornik przy ul. *Paderewskiego* na *Wartach*;

- w 1901 r. w czasie budowy Parku Szymańskiego przekształcono rzekę *Młynówkę* na ozdobne stawy ; ok. 1962 r. stawy te zasypano;
- nieistniejący staw w Parku Adama Mickiewicza – obok Bocianówki;

ZAŁĄCZNIK 3

Zagrożenia

- powódzie:
 - już w XVII w. odnotowywano częste powodzie i wylewy rzeki;
 - ostatnia powódź w 1996 r.;
- zabezpieczanie przed powodzią:
 - regulacja i oczyszczanie koryta rzeki;
 - budowa kolektorów deszczowych;
 - budowa rowów i zbiorników retencyjnych;
 - zadrzewianie i zakrzewianie terenów w pobliżu rzeki;

ZAŁĄCZNIK 4

Przyczyny zanieczyszczeń rzeki

- odpływy ścieków z nieszczelnych szamb;
- zanieczyszczone wody opadowe z kanalizacji deszczowej;
- włączanie ścieków sanitarnych do kanalizacji deszczowej;
- ścieki przemysłowe;
- zanieczyszczanie przez mieszkańców miasta;
- wysoki stopień zanieczyszczenia – Warta jest rzeką pozaklasową;

ZAŁĄCZNIK 5

Ochrona wód w mieście

- Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Zawierciu:
 - kontroluje prawidłowość stosowania dezynfekcji wód (chlorowanie);
 - bada bakteriologiczny i fizykochemiczny stan wody;
- Ośrodek Badań i Kontroli Środowiska w Katowicach Oddział w Zawierciu:
- prowadzi monitoring w trzech punktach pomiarowych : 1- źródło w Kromoławie, 2- za oczyszczalnią ścieków, 3 - na granicy miasta;
- Zakład Oczyszczania Ścieków;
- Rejonowe Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji;
- zakładowe oczyszczalnie ścieków;
- Komisja Ochrony Środowiska przy Urzędzie Miejskim;

ZAŁĄCZNIK 6

Mosty w Zawierciu

- mosty dla ruchu kołowego i pieszego:
 - ul. Okólna;
 - ul. Kasprzowicza – most im. Zygmunta Sowińskiego, oddany do użytku 1 grudnia 1934 r. (nazwę mostu uchwaliła Rada Miejska 8 listopada 1934 r. ; poświęcenia dokonał ks. F. Zientara);
 - ul. Leśna (most wybudowany w 1961 r.);
 - ul. Kościuszki;
 - na Starym Rynku (uroczyste otwarcie mostu odbyło się w latach 30-tych);
 - ul. Szkolna;
 - ul. Włodowska;
 - ul. Marciszowska;
 - ul. Andersa;
 - ul. Krzywa;
- mosty dla pieszych:
 - dwa mosty między ulicami H. Sienkiewicza i I. Paderewskiego;
 - ul. Junacka;
 - trzy mosty w Parku im. A. Mickiewicza;
 - Park Kościuszki;
 - ul. Robotnicza;
 - ul. Dawna;
 - ul. Lepsza;
 - ul. 11 Listopada;

ZAŁĄCZNIK 7

Św. Jan Nepomucen

- Jan z Pomuk, zwany Janem Nepomucenem był Czechem. Urodził się między 1340 a 1350 rokiem. Jego ojciec, niejaki Wolfin, już w dzieciństwie przeznaczył syna do stanu duchownego. Wyraził w ten sposób wdzięczność za cudowne uleczenie dziecka. Jan Nepomucen był znanym i cenionym kapłanem. Miał opinię świętego kaznodziei, został także spowiednikiem królewskiej małżonki, królowej Zofii. Aresztowany przez króla czeskiego Wacława IV, który zażądał od niego informacji o królowej Zofii. Niezbyt przekonany o wierności swej małżonki, domagał się od jej spowiednika ujawnienia tajemnicy spowiedzi. Obietnice wysokiej nagrody, groźby, wreszcie tortury nie złamały Jana Nepomucena. Król, zniechęcony, polecił w 1393 r. utopić go w Wełtawie. Jan Nepomucen został uznany za męczennika. Cieszył się opinią świętego już w XVI wieku. Jednak dopiero w 1729 r. został uznany świętym. Rozwój jego kultu wspierali ojcowie jezuici. Szybko stał się bardzo popularnym świętym, zwłaszcza na Dolnym Śląsku i w południowej Polsce. Przedstawia się go na ogół jako kapłana w stroju kanonika z krzyżem w rękach, czasami z palcem na ustach symbolizującym milczenie (dochowanie tajemnicy spowiedzi). Jest patronem dobrej sławy, spowiedzi i spowiedników. Patron i opiekun mostów, orędownik chroniący od powodzi, stąd też jego figury i kapliczki znajdują się w pobliżu rzek i mostów;

Kapliczki św. Jana Nepomucena w mieście

- kapliczka nad źródłami rzeki Warty w Zawierciu – Kromoławie;

- kapliczka przy ulicy Porębskiej ; początkowo zlokalizowana na Starym Rynku obok wejścia do podziemnej stacji pomp wodociągowych ; przeniesiona w latach 70-tych w związku ze wzmożonym ruchem komunikacyjnym;
- kapliczka w dzielnicy Zawiercie – Marciszów;

ZAŁĄCZNIK 8

Wiersze o rzece

*Tęsknię za rzeką daleką,
Ku której wierzby się kłonią.
Most przecina dębowy,
Wikliny brzegów bronią.*

*Tęsknię za rzeką daleką,
O zmroku smutek tam chodził.
A nocą-gdy gwiazdne niebo,
Księżyc w niej brodził.*

*Tęsknię do rzeki dalekiej,
Co skręca w stronę lasów,
Rechotu żab, sitowia,
Do utraconych czasów.*

*Tęsknię za naszą rzeką,
Jej szumem, trzciny szelestem.
Za tobą coś tam została...
I sam tu jestem*

Bohdan Wroński
20 października 1940

*„Z nad Warty źródeł od niw i chat
Płyn pieśni Polska w szeroki świat”*

Hasło Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”

BIBLIOGRAFIA

1. Czuwamy nad środowiskiem / Lesław Romanek // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 25, s. 4 [*działalność Powiatowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Zawierciu*]
2. Kromolów : rys historyczny: 1193-1993 / Jolanta Moryń, Jerzy Abramski, Stefan Aksamitek . – Kromolów : SP nr 13, 1993 . – **S. 4-5** [*pierwsze wzmianki o rzece ; legenda ; informacje o zanieczyszczeniach rzeki i zagrożeniach jakie stwarzała*]
3. Miasto pomiędzy źródłami Warty i Czarej Przemszy / Michał Oleś // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 2, s. 10 [*m.in. o Potoku Rak*]
4. Ocalić od zapomnienia : Zygmunt Sowiński / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 6/7, s. 7 [*most im. Adama Sowińskiego*]
5. Powiat Zawierciański ; Zawiercie : [mapa] . – Kraków : ABW Graf, 1999
6. Ptaki i obszary ornitologiczne cenne zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych województwa katowickiego / Artur Szymczyk . – Dąbrowa Górnicza : Zarząd Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych Województwa Katowickiego, 1998 . – **S. 32-33 : Staw w Blanowicach**
7. Rada Miejska Zawiercia : 1994-1998 . – Zawiercie : Urząd Miejski, 1998 . – **S. 70-75 : Oczyszczalnia ścieków**
8. Rzeką Warta / Unisław Górski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 2 s. 11
9. Słownik pojęć geograficznych/ Stanisław Pietkiewicz, Stefan Żmuda . – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1973
10. Środowisko geograficzne Polski / Jerzy Kostrowicki . – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957
11. Walka o czyste miasto / Maria Gajda // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 2, s. 6, 11 [*o oczyszczalni ścieków*]
12. Warta znów wylewa! / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 19, s. 3
13. Z biegiem rzeki Warty / Andrzej Wójcik // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 10, s. 9
14. Z nurtem Czarnej Przemszy / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 2, s.8, 11
15. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski [brak danych] . – **S. 7-9 : Rzeką Warta**
16. Zawiercie : plan miasta : skala 1:20000 / red. Witold Pasierb . – Katowice : Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, 1992
17. Zawiercie : Rada Miejska 1998-2002 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Urząd Miejski, 2002 . – **S. 164 : Zabezpieczenie przed powodzią**
18. Zawiercie bramą na Jurę . – Zawiercie : Urząd Miejski, [2001]
19. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1991. – **S. 55 -56 : Ulica F. Szymańskiego** [*rzeka Młynówka*]
20. Źródła rzeki Warty / Dorota Czernek // *Kromolów Wczoraj i Teraz* . – 2001, nr 9, s.12 [*skutki powodzi w 1996 r.*]

*Zawiercie miastem
gminnym
i powiatowym*

ZAGADNIENIA

1. Samorządność, samorząd uczniowski, samorząd lokalny.
2. Powiat zawierciański – historia, teraźniejszość i perspektywy jego rozwoju.
3. Organy władz miejskich i powiatowych.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Poznanie pojęć: *samorząd, samorządność, starostwo powiatowe, burmistrz, starosta*.
2. Przedstawienie struktury, zasad działania i znaczenie samorządu w szkole: samorząd klasowy, samorząd szkolny.
3. Omówienie podziału administracyjnego kraju (województwa, powiaty, gminy, sołectwa).
4. Zapoznanie ze strukturą i działalnością władz gminnych i powiatowych.
5. Zapoznanie z siedzibami władz miejskich i powiatowych.
6. Poznanie historii i obecnej struktury administracyjnej powiatu zawierciańskiego.
7. Prezentacja symboli powiatu i herbów poszczególnych gmin.
8. Przedstawienie postaci zawierciańskich burmistrzów, prezydentów i starostów.
9. Adres internetowy powiatu:
<http://www.powiat.zawiercie.pl>
<http://www.zawiercie.com.pl>

Umiejętności:

1. Rozumienie znaczenia pojęcia *samorządność*.
2. Określanie form uczestnictwa obywateli w życiu publicznym.
3. Charakteryzowanie podziału administracyjnego kraju, powiatu zawierciańskiego i umiejętność usytuowania gmin na mapie.
4. Porównywanie struktury władz gminnych i powiatowych.
5. Lokalizowanie siedzib władz miejskich i powiatowych.
6. Dostrzeganie roli Zawiercia jako miasta powiatowego.
7. Poznanie przedstawicieli władz miejskich i powiatowych.

Postawy:

1. Przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w życiu klasy, szkoły, miasta, powiatu.
2. Budowanie szacunku dla prawa i ludzi, którzy je reprezentują.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Wystawa prezentująca herby gmin.
2. Spotkanie z przedstawicielami władz miejskich i powiatowych.
3. Uczestnictwo w otwartej sesji Rady Miasta i Powiatu.
4. Organizujemy sesję szkolnej rady klasowej: „Upiększamy naszą klasę – plany i możliwości”.
5. Konkurs plastyczny „Herb wybranej gminy”.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Mapy administracyjne: Polski, województwa śląskiego, powiatu zawierciańskiego.
2. Słowniki, encyklopedie, roczniki statystyczne, foldery, plansze z herbami.
3. Plansze przedstawiające strukturę władz miasta i powiatu.

ZAŁĄCZNIK 1

Struktura władz miejskich

- Rada Miejska: Przewodniczący Rady Miejskiej, Wiceprzewodniczący i Radni:
 - działa w oparciu o ustawę o samorządzie gminnym oraz Statut Miasta Zawiercia, uchwalony w dniu 3 kwietnia 2001 r.;
- Zarząd Miasta: Prezydent Miasta, Wiceprezydenci Miasta, Członkowie Zarządu:
 - Komisja Rewizyjna – prowadzi kontrolę działalności Zarządu Miasta oraz gminnych jednostek organizacyjnych;
 - Komisja Gospodarcza, Budżetu i Integracji Europejskiej;
 - Komisja Samorządu i Ładu Publicznego;
 - Komisja Edukacji, Sportu i Turystyki;
 - Komisja Rozwoju Przestrzennego i Ochrony Środowiska
 - Komisja Spraw Społecznych i Ochrony Zdrowia;
 - Komisja Rozwoju i Promocji Miasta;
- Ślubowanie Radnego:

Ślubuję uroczyście jako Radny pracować dla dobra i pomyślności gminy, działać zawsze zgodnie z prawem oraz z interesami gminy i jej mieszkańców – godnie i rzetelnie reprezentować swoich wyborców, troszczyć się o ich sprawy oraz nie szczędzić sił dla wykonania zadań gminy;

Struktura władz powiatowych

- Rada Powiatu: Przewodniczący, Wiceprzewodniczący, Radni;
- Zarząd Powiatu: Starosta, Wicestarosta, Członkowie:
 - Komisja Gospodarki i Integracji Europejskiej;
 - Komisja Rewizyjna;
 - Komisja Edukacji Publicznej i Kultury;
 - Komisja Budżetu i Infrastruktury Technicznej;
 - Komisja Ochrony Zdrowia i Pomocy Społecznej;
 - Komisja Rolnictwa i Ochrony Środowiska;

ZAŁĄCZNIK 2

Siedziby władz miejskich

- pierwsza siedziba Magistratu do 1931r. mieściła się w budynku przy ul. 3 Maja 5 (właściciel Sojka) ; znajduje się tam pamiątkowa tablica upamiętniająca dramatyczne wydarzenia z 1930 r.
- ul. Piłsudskiego 27 (dawna Łośnicka) – obecnie siedziba Dziennego Domu Pomocy Społecznej;
- w latach 1945-1948 – budynek Szkoły Podstawowej Nr 2 przy ulicy M. Niedziałkowskiego 21;
- w latach 1949-1961 w gmachu Resursy Obywatelskiej;
- od 1962 r. – budynek zwany Ratuszem Miejskim przy ulicy Leśnej 2;

Siedziby władz powiatowych

- w latach 1928-1932 siedziba Urzędu Starosty i Wydziału Powiatowego mieściła się przy ul. J. Piłsudskiego 27;
- od 1932 r. w gmachu przy ul. H. Sienkiewicza 34;

ZAŁĄCZNIK 3

Historia powiatu zawierciańskiego

- w **styczniu 1927 r.** z powiatu będzińskiego wyodrębniono powiat zawierciański, obejmował on:
 - miasto Zawiercie i 6 dawnych miast: Kromolów, Koziegłowy, Mrzygłód, Siewierz, Włodowice, Żarki;
 - 15 gmin wiejskich: Choroń, Koziegłowy, Koziegłówki, Kromolów, Mierzęcice, Mrzygłód, Myszków, Niegowa, Poraj, Pińczycze, Rudnik Wielki, Rokitno Szlacheckie, Siewierz, Włodowice, Żarki;
 - 118 wsi, 43 osady i 243 kolonie;
 - obszar powiatu – 943 km²;
- w **1945 r.** powiat zawierciański wydzielono z województwa kieleckiego i włączono do województwa śląskiego;
- w **1954 r.** – reforma administracyjna zlikwidowała na terenie powiatu zawierciańskiego 15 gmin i utworzyła 50 gromad;
- **1 I 1956 r.** – wyłączono z powiatu zawierciańskiego powiat myszkowski ; w granicach powiatu zawierciańskiego pozostały następujące gromady:
 - Blanowice, Brudzowice, Bzów, Chruszczobród, Ciagowice, Kroczyce, Kromolów, Łazy, Marciszów, Mierzęcice, Niegowonice, Niwki, Nowa Wieś, Poręba 1 i Poręba 2, Pradła, Przeczyce, Przyłubsko, Rokitno Szlacheckie, Rudniki, Sulików, Siewierz, Włodowice, Wysoka, Zdów, Zendek, Żeliszawice;
 - przyłączono do powiatu: Giebło, Ogrodzieniec, Podzamcze i Ryczów;
- w **1975 r.** likwidacja powiatów;
- **1 I 1999 r.** – Zawiercie stało się siedzibą powiatu ziemskiego, z funkcjonującymi dwoma ośrodkami władzy lokalnej : miejskim i powiatowym;
 - **gminy miejskie:** Łazy, Ogrodzieniec, Pilica, Poręba, Szczekociny, Żarnowiec;
 - **wiejskie:** Irządze, Kroczyce i Włodowice;

ZAŁĄCZNIK 4

Zawierciańscy burmistrzowie

(w nawiasach podaje się lata urzędowania)

- porucznik **von Tippelskirch** (30 VII 1915 r. – 4 X 1915 r.) – pierwszy burmistrz Zawiercia;
- **dr Jurgens** (5 X 1915 r. – 1916 r.) – z jego inicjatywy została wyłoniona tzw. Komisja Biednych, której celem było poprawa losu najbiedniejszej ludności miasta;
- **dr Peikert** (1916 r. – 20 II 1918 r.);

- **Franciszek Szymański** (20 II 1918 r. – 10 XI 1918 r.) – pierwszy polski burmistrz; z jego inicjatywy wprowadzono język polski do urzędów;
- **Ignacy Banachiewicz** (11 XI 1918 r. – luty 1919 r.);

Zawierciańscy prezydenci

- **inż. Władysław Tuwan** (marzec 1919 r. – grudzień 1919 r.);
- **Kazimierz Pawłowski** (grudzień 1919 r. – 25 I 1926 r.);
- **Jan Janik** (25 I 1926 r. – 29 XI 1927 r.);
- **Tomasz Klepa-Klepczyński** (10 XII 1927 r. – 15 VIII 1929 r.) ; ur. 14 XI 1885 r. w Woźnikach – zm. 29 V 1968 r. w Łodzi ; mieszkał w Zawierciu przy ul. Paderewskiego (Ogrody Miejskie) ; pozostawił deficyt budżetowy, który przyczynił się do krachu gospodarczego miasta;
- **Seruga Tomasz** (19 IX 1929 r. – 30 X 1929 r.);
- **Jerzy Wolf** (31 X 1929 r. – IX 1930 r.);
- **Franciszek Langert** (1 X 1930 r. – 10 I 1934 r.);
- major **Jan Teodor Szczodrowski** (22 I 1934 r. – 19 I 1937 r.) ; mieszkał przy ulicy Szymańskiego 11 ; przyczynił się do rozwiązania problemów związanych z kryzysem ekonomicznym miasta ; pracownik Ministerstwa Spraw Wojskowych;
- **Czesław Kowalski** (20 III 1937 – IX 1939) ; ur. 2 II 1890 r. Kraków – zm. w 1945 r. w Zawierciu ; brał udział w Powstaniach Śląskich ; uczestniczył w walkach o Wilno w 1920 r.;
- **Wilhelm Frick** (październik 1939 r. – styczeń 1945 r.);
- **Michał Ciszewski** (22 I 1945 r. – 10 VI 1945 r.);
- **Jan Pilch** (11 VI 1945 r. – 27 VII 1951 r.) ; ur. 5 VIII 1907 r. w Myślenicach – zm. w 1967 r. w Zawierciu;
- **Michał Bożek** (7 IX 1951 r. – 25 VI 1953 r.);
- **Władysław Domagała** (27 VI 1953 r. – 17 XII 1954 r.);
- **Stanisław Kleszcz** (18 XII 1954 r. – 28 VIII 1955 r.);
- **Edward Żur** (21 III 1956 r. – 28 XII 1956 r.);
- **Jan Zelyk** (29 XI 1956 r. – 10 II 1958 r.);
- **Marian Polewczak** (10 II 1958 r. – 12 VII 1958 r.);
- **Kazimierz Dróżdź** (2 VII 1958 r. – 11 II 1965 r.);
- **Marian Stańczyk** (11 II 1965 r. – 11 IV 1969 r.);
- **Bolesław Szarek** (11 IV 1969 r. – 17 IX 1971 r.);
- **Maria Gajeka** (18 XI 1971 r. – 1 IX 1982 r.) – pełniła funkcje Przewodniczącej Miejskiej Rady Narodowej, Naczelnika, Prezydenta Miasta;
- **Henryk Górny** (15 X 1982 r. – 15 VI 1990 r.);
- **Roman Flak** (16 VI 1990 r. – 30 VI 1994 r.);
- **Konrad Imielski** (1 VII 1994 r. – 9 XI 2002 r.);
- **Ryszard Mach** (10 XI 2002 r. – nadal);

Zawierciańscy starostowie

- **Czesław Kowalski** (1927 r. – wrzesień 1930 r.), pierwszy starosta zawierciański;
- **Stanisław Konopacki**;
- **Tadeusz Wardejn-Zagórski**;

- **Edward Trznadel** (13 III 1937 r. – 2 IX 1939 r.) ; ur. w 1896 r. w Dębicy – zm. w 1986 r. we Wrocławiu;
- **Stanisław Korusiewicz** (29 I 1945 r. – 6 III 1945 r.);
- **Marian Makiela** (6 III 1945 r. – 25 III 1946 r.);
- **Tomasz Soczewica** (26 III 1946 r. – 1950 r.);
- **Leszek Wojdas** (od 1999 r. – nadal);

ZAŁĄCZNIK 5

Symbole powiatu

- flaga:
 - kolor biały z dwoma pionowymi, czerwonymi pasami;
 - w miejscu centralnym umieszczony został herb powiatu;
- herb: przedstawia w czerwonym polu, nad falą błękitno-srebrną mur forteczny, srebrny z dwoma basztami, nad którym znajduje się połowa koła zębatego i orzeł biały piastowski ; opracowany został przez Centrum Heraldyki Polskiej:
 - mur forteczny symbolizuje miejscowe zabytki, główne zamki;
 - pół koła zębatego symbolizuje tradycje przemysłowe – przemysł hutniczo-kuźniczy (nawiązuje do herbu Zawiercia);
 - trzy kłosa złote wyrażają charakter rolniczy części powiatu;
 - pas falisty symbolizuje rzekę Wartę, płynącą przez nasz teren;
 - orzeł biały piastowski, srebrny wskazuje na związki z Małopolską;

ZAŁĄCZNIK 6

Wybrane herby gmin

- **Irządze** – inicjatorem oraz projektodawcą herbu gminy jest wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Jan Kot ; herb zaprojektowano w 1998 r. ; symbolika herbu gminy Irządze:
 - złota korona królewska oznacza ziemię na uposażeniu polskich królowych;
 - srebrna strzała z dwoma jelicami to herb Lisów – rycerskiego rodu posiadającego tę ziemię;
 - srebrzysty orzeł to symbol Polski;
 - kolor niebieski tła wskazuje, że ziemia należała także do duchowieństwa;
- **Żarnowiec** – jest to jeden z pierwszych herbów, które w ogóle w Polsce istniały ; trzy korony na niebieskim tle przypominają, iż Żarnowiec był miastem królewskim:
 - pierwsza korona symbolizuje króla Kazimierza Wielkiego;
 - druga korona należy do króla Władysława Jagiełły;
 - trzecia korona symbolizuje najprawdopodobniej króla Zygmunta I lub Zygmunta Augusta;
 - trzy korony mogą symbolizować także trzy dynastie: Piastów, Jagiellonów i Wazów;

BIBLIOGRAFIA

1. Czesław Kowalski (1890-1945) : prezydent Zawiercia / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 14, s. 5
2. **Dwudziestolecie międzywojenne : podział administracyjny, struktura ludności i przemysł** / Adam Hrebenda // W : Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969 . – **S. 114-119**
3. Dziewięć wieków Żarnowca / Adam Komenda // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s. 11
4. Edward Trznadel (1896-1986) : starosta zawierciański / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 19 , s. 5
5. Edward Trznadel : ostatni Starosta Zawierciański Drugiej Rzeczypospolitej / Jacek Trznadel // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995/1996, nr 23/1, s. 6
6. Gmina Irządze wita / Monika Grajdek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 4, s. 5
7. Gmina Włodowice / Ewa Plich // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 1, s. 7
8. Gmina z przyszłością / Dariusz Markiewicz // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 8, s. 6 [o gminie Żarnowiec]
9. Informator o gminach województwa katowickiego . – Katowice : Sejmik Samorządowy Województwa Katowickiego, 1996
10. Jan Pilch : prezydent Zawiercia / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 15, s. 7
11. Jan Szczodrowski (1934-1937) : prezydent Zawiercia / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 20, s. 5
12. Jeszcze o herbie Zawiercia / Piotr Grzyb // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 10, s. 5
13. Malownicza gmina Włodowice Agata Czarnecka // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s.13
14. Mamy herb / bw // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 31, s.1 [opis herbu powiatu zawierciańskiego]
15. Odwiedzamy Pilicę / Agata Czarnecka // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s.12
16. Ogrodzieniec – gmina, która stawia na nowoczesność i rozwój / A.C. // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 4, s. 5
17. Plan powiatu zawierciańskiego : mapa . – Miechów : F.H.U. „KK Pelikan”, 2000 [zawiera plansze herbów gmin]
18. Pod wspólnym znakiem : herb i flaga dla powiatu zawierciańskiego / Michał Oleś // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 16-17, s. 6
19. Podział administracyjny rejonu zawierciańskiego przed 200 laty / Karol Dziub // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 4, s. 11
20. Powiat zawierciański ; Zawiercie : [mapa] . – Kraków : ABW Graf, 1999
21. Powiat zawierciański 1927-1939 / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s. 15
22. Powiat zawierciański w latach 1945 – 1948 / Stefan Aksamitek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 3, s. 4
23. Prezydent Zawiercia : Jan Pilch (1907-1967) / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 15, s.7
24. Rada Miejska Zawiercia 1994-1998 . – Zawiercie : Urząd Miejski, 1998
25. Samorząd – istota pojmowania / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s. 2

26. Samorząd powiatowy / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1999, nr 1, s. 5, 7 [o strukturze i działalności samorządu powiatowego]
27. Skład władz Rady Powiatu i Miasta po wyborach : kadencja 2002-2006 / oprac. Stefan Rotarski // *Kromolów Wczoraj i Teraz*. – 2003, nr 1, s. 17
28. Tomasz Klepa-Klepczyński : prezydent Zawiercia / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura*. – 1995, nr 3, s. 4
29. Trzy złote korony : rozmyślania nad latami świetności przesławnego królewskiego miasta Żarnowca / Jan Przemsza-Zieliński . – Sosnowiec : Sosnowiecka Oficyna Wydawniczo-Autorska „Sowa-Press”, 1998
30. Usytuowanie administracyjne Zawiercia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1998, nr 5, s. 15
31. Witamy w gminie Łazy / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1998, nr 4, s. 4
32. Witamy w gminie Szczekociny / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1998, nr 5, s.12
33. Z kart historii Poręby / Włodzimierz Pucek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1999, nr 1, s. 10
34. Zaproszenie Żarnowca / Monika Grajdek// *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1998, nr 5, s.13
35. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994 . – **S. 286-298 : Administracja Powiatowa**
36. Zawiercie : plan miasta : skala 1:15000 / red. Paweł Szymczak, Bożena Szymczak . – Łódź : Wydawnictwo Kartograficzne AZYMUT, 2000
37. Zawiercie : Rada Miejska 1998-2002 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Urząd Miejski, 2002

Ludzie, o których powinniśmy pamiętać

ZAGADNIENIA

1. Geneza zawierciańskich rodów i ich siedziby rodowe.
2. Wkład ludzi innych narodowości w rozwój miasta – wielokulturowość miasta.
3. Aktywność polityczna i działalność socjalno-charytatywna ludzi związanych z Zawierciem.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Omówienie słynnych zawierciańskich rodów polskich: Holenderscy, Pasierbińscy, Sowińscy, Krawczykowie, Sawiccy.
2. Omówienie działalności **Stanisława Szymańskiego** – dyrektora generalnego TAZ, społecznika i patrioty.
3. Ukazanie działań **Franciszka Szymańskiego** – pierwszego polskiego burmistrza w mieście.
4. Wskazanie siedzib rodowych.
5. Omówienie wkładu przedstawicieli różnych narodowości w rozwój przemysłu na terenie miasta.
6. Przedstawienie przedwojennego Zawiercia jako miejsca współżycia ludzi o różnych wyznaniach, przekonaniach i narodowości.
7. Zaznajomienie z sylwetkami zawierciańskich posłów.
8. Ukazanie efemerycznych i honorowych związków Wielkich Polaków z miastem Zawierciem.

Umiejętności:

1. Charakterystyka najstarszych zawierciańskich rodów i ich rola w mieście.
2. Wskazanie zasług zagranicznych przemysłowców dla rozwoju miasta.
3. Lokalizowanie na planie miasta siedzib rodowych.
4. Omówienie stanu siedzib rodowych i funkcji, jakie obecnie pełnią.
5. Przybliżenie sylwetek ludzi zasłużonych dla Zawiercia.
6. Rozumienie zasad tolerancji religijnej i narodowościowej.
7. Omówienie znaczenia roli zawierciańskich posłów dla miasta Zawiercia.
8. Wskazanie postaci historycznych odnotowanych w historii Zawiercia.
9. Wskazanie działań społeczno-charytatywnych i rozumienie potrzeby ich kontynuowania.

Postawy:

1. Budzenie dumy z „wielkich” Zawiercian.
2. Pamięć o ludziach, którzy tworzyli historię miasta.
3. Szacunek dla bezinteresownych działań człowieka.
4. Uznawanie zasad tolerancji religijnej i współżycia między ludźmi.
5. Aktywne uczestnictwo w działaniach na rzecz innych.
6. Wrażliwość na ludzką krzywdę.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Praca z planem miasta: lokalizacja siedzib rodowych.

2. Tworzenie drzewa genealogicznego rodu Pasierbińskich.
3. Próba pisania biogramów – opracowujemy *Encyklopedię słynnych Zawiercian*.
4. Zwiedzamy siedziby rodowe – wycieczka.
5. Malujemy zabytkowe rezydencje rodowe.
6. „Podziel się z innymi” – organizujemy akcję charytatywną dla dzieci z domu dziecka.
7. Przygotowujemy wystawę o ludziach Zawiercia.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta Zawiercia.
2. Albumy, zdjęcia, foldery.
3. Publikacje, materiały źródłowe.

ZAŁĄCZNIK 1

Zawierciańskie rody

Holenderscy

- wyznania mojżeszowego ; właściciele majątków ziemskich w Zawierciu i Porębie;
- **Markus Holenderski** (?–26 II 1917 r.) senior ; właściciel Huty Szkła (od 20.02.1883 r. do 13.12.1883 r.);
- **Cecylia Holenderska z domu Mendelsohn** (?–21 VII 1910 r.) – córka Samuela Mendelsohna;
- **Stanisław Józef Holenderski** (24 XI 1869 r. – 23 I 1940 r.) syn Marcusa i Cecylii; zmienił wyznanie na rzymsko-katolickie ; miłośnik sadownictwa i ogrodnictwa, kolekcjoner dzieł sztuki głównie malarstwa J. Malczewskiego ; po II wojnie światowej jego majątek przejęło państwo ; pochowany wraz z żoną w podziemiach kaplicy na cmentarzu parafialnym w Zawierciu;

Fundator: ambony w kościele parafialnym, kaplicy na cmentarzu (1934 r.) ; jeden ze sponsorów ogrodzenia cmentarza parafialnego ; 11 listopada 1928 r. wyposażył izbę chorych w schronisku dla sierot we wsi Krzemien-
da; 28.12.1928 r. podarował Magistratowi plac przy ul. I. Paderewskiego nr 23 i domy z placami przy ul. Pomorskiej nr 22 i 24 z przeznaczeniem na przy-
tułek dla ludzi starszych i inwalidów ; przekazał dnia 2.11.1931 r. działkę o powierzchni 5.600 m² pod budowę cmentarza ewangelicko-augsburskiego; wspierał działalność harcerską – przekazał drewno na budowę harcówki przy ul. J. Piłsudskiego ; ofiarował parcelę pod budowę Szkoły Rzemieślniczej przy ul. Kopalnianej ; ofiarował drewno na całą stolarkę budynku Państwowego Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne w Zawierciu;

Działalność: zabiegał o wprowadzenie języka polskiego do urzędów w mieście ; działał w Obywatelskim Komitecie Niesienia Doraźnej Pomocy dla Bezrobotnych ; radny Rady Miejskiej w Zawierciu ; działał w licznych organizacjach społeczno-politycznych ; członek Szkolnej Rady Powiatowej ; Przewodniczący Społecznego Komitetu Budowy Państwowego Gimnazjum i Liceum Koedukacyjnego przy ul. Parkowej ; założył Ochotniczą Straż Po-
żarną w Zawierciu;

- **Joanna Maria Holenderska z domu Idzikowska** (18 XII 1887 r. Łódź – 31 XII 1972 r. w Zawierciu) ; po II wojnie światowej pozbawiona własności żyła w ubóstwie, zmarła w domu starców;
- **Aniela Holenderska** (19 XII 1922 r.) – córka Stanisława i Joanny ; mieszka do dziś w Zawierciu ; wspierana finansowo przez MOPS, TMZZ i Barbarę Mames;
- **Barbara Mames z domu Holenderska** zamieszkała w Lublinie;

Pasierbińscy

- założyciele pierwszych aptek w Zawierciu;
- **Szymon Pasierbiński senior** – właściciel warsztatu tkackiego na przełomie XVIII i XIX w. w Szczekocinach ; odznaczony dyplomem i odznaką „Miecze Hallerowskie” przez gen. Hallera;
- **Stanisław Pasierbiński** (1837 r. – 1897 r.) syn Szymona – protoplasta zawierciańskiej linii Pasierbińskich ; w 1872 r. założył pierwszą aptekę przy ul. Aptecznej 10 ;

dzieci: synowie (Jan, Konrad, Stanisław), córki (Jadwiga, Wacława, Bronisława, Zofia, Maria);

- **Jan Pasierbiński** (1869 r. – 1941 r.) syn Stanisława – mgr farmacji ; objął aptekę po śmierci ojca ; w 1906 r. – współorganizator pierwszego w Zawierciu Prywatnego Gimnazjum Męskiego Filologicznego ; 1910 r. – członek i założyciel PTK w Zawierciu ; 18.09.1914 r.– współzałożyciel Zarządu Bezpłatnej Kuchni w Domu Ludowym dla bezrobotnych i głodujących w Zawierciu ; członek pierwszej Rady Miejskiej w Zawierciu ; w latach 1929-1934 działał w Komitecie Obywatelskim Niesienia Doraźnej Pomocy Dla Bezrobotnych ; działał w licznych komisjach: opieki nad matką i dzieckiem, opieki lekarskiej, dożywiania i bezrobotnych;
- **Konrad Pasierbiński** (1870 r. –1953 r.) syn Stanisława – dr medycyny ; mieszkał przy ulicy Zegadłowicza 3 ; współzałożyciel PCK w Zawierciu ; w 1905 r. brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej ; w 1910 r. współzałożyciel Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, a następnie jego prezes – towarzystwo dotowało ochronkę dla dzieci biednych, osieroconych i rodzin bezrobotnych ; w 1915 r. brał udział w obronie twierdzy Modlin, w zastępstwie dowódcy podpisał akt kapitulacji ; za udział w obydwu wojnach otrzymał 4 odznaczenia rosyjskie: medal upamiętniający 300-lecie rocznicę panowania dynastii Romanowów, Order św. Anny Złoty z Mieczami, Order św. Włodzimierza, Order św. Stanisława ; w odrodzonej Polsce otrzymał medal „Polska Swemu Obrońcy 1918-1921”, w 1938 r. z rąk Felicjana Sławoja Składkowskiego – Srebrny Krzyż Zasługi;
- **Stanisław Pasierbiński** (1877 r.–1961 r.) syn Stanisława – mgr farmacji; w 1906 r. organizuje aptekę przy ul. 3 Maja 1 działającą do dziś pod nazwą „Apteka Prywatna im. Stanisława Pasierbińskiego w Zawierciu”; fundator ołtarza głównego w kościele pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła ; działacz PCK i Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach i wielu innych organizacjach społecznych; współtwórca zespołu śpiewaczego „Lutnia” ; organizator zjazdów śpiewaczych w Zagłębiu Śląsko-Dąbrowskim ; organizator uroczystości 20-lecia twórczości kompozytorskiej S. I. Rączki ; działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”; walczył o wyzwolenie Zawiercia w czasie I wojny światowej – otrzymał odznakę „Za Rozbrajanie Niemców” i medal „Polska Swemu Obrońcy”;
- **Wacława Pasierbińska** (1881 r. – 1980 r.) córka Stanisława, z męża Piaskowska; uzyskała stopień „Pomocnika” uprawniający do samodzielnego prowadzenia apteki ; pomagała w prowadzeniu apteki bratu Janowi przy ul. Aptecznej 10 ; w 1919 r. po śmierci szwagra Józefa Dulęby objęła kierownictwo apteki przy ulicy Łośnickiej 1 – obecnie Piłsudskiego 7;

Działalność: 1 marca 1909 r. założyła ochronkę im. H.Sienkiewicza mieszcząca się początkowo u zbiegu ulic Powstańców Śląskich i T. Kościuszki, później przeniesioną na ulicę H. Sienkiewicza – ochronka działała do 31 sierpnia 1931 r.;

Dzieci: dr hab. Jerzy Piaskowski (ur.1922 r.), prof. dr hab. Antoni Piaskowski (ur.1925 r.) mieszka w Warszawie, mgr farmacji Teresa Kozłowska z domu Piaskowska (ur.1927 r.) ;

- **Jadwiga Pasierbińska** (1876 r. – 1967 r.) córka Stanisława, z męża Dulęba;
- **Józef Dulęba** zięć Stanisława Pasierbińskiego seniora ; w 1911 r. założył aptekę przy ulicy Piłsudskiego 7 (dawna Łośnicka 1);
- **Witold Dulęba** (ur. 1952 r.) – zawierciański literat;

Sowińscy

- **Leonard Sowiński** (ok.1867 r. – 24 IV 1950 r.);
- **Zygmunt Adam Sowiński** (26 XII 1892 r. Zawiercie – 7 III 1945 r. Dachau) – syn Leonarda i Ludwiki z Dryjskich – dyplomowany inżynier mechanik i elektryk ; organizator życia gospodarczego ; działacz społeczny ; poseł trzech kadencji Sejmu RP (1930 r. – 1939 r.) ; dyrektor: Zakładu Elektrycznego i Wodociągowego w latach 1928-1934 , Huty Szkła w latach 1934-1939 ; odznaczony Orderem Pracy, Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski ; jego imieniem nazwano most na rzece Warcie przy ul. Kasprowicza w 1934 r. ; w latach 1918-1921 brał udział w walkach o niepodległość i w obronie Lwowa ; więzień Sachsenhausen, później Dachau (nr obozowy 19.531.), zmarł 7 marca 1945 r. ; nazwisko umieszczono na płycie pamiątkowej cmentarza obozowego ; jego prochy spoczywają na cmentarzu parafialnym w Zawierciu;

Działalność : zelektryfikował większość fabryk w mieście i włączył je do miejskiej sieci energetycznej ; zaprojektował i zrealizował w pełni zautomatyzowaną podziemną wodociągową stację hydroforową ; projektant i budowniczy sieci wodociągowej we wschodniej i środkowej części miasta i hydrantów pożarowych ; zaprojektował i nadzorował budowę powierzchniowej i podziemnej elektroenergetycznej sieci kablowej ; w 1934 r. był przewodniczącym budowy kolei żelaznej Zawiercie-Poręba-Tarnowskie Góry (uzyskał pożyczkę państwową na ten cel) ; Prezes Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem ; Sekretarz Prezydium Okręgu Obozu Zgromadzenia Narodowego; uczestniczył w Komitecie Obywatelskim budowy Państwowego Gimnazjum i Liceum Koedukacyjnego przy ul. Parkowej;

- **Irena Sowińska** z domu Helman (siostra Jerzego Gardy) ; ukończyła Konserwatorium Warszawskie;
- **Beata Sowińska** córka Zygmunta i Ireny Sowińskich;
- **Jadwiga Sowińska** córka Zygmunta i Ireny Sowińskich;

Krawczykowie

- twórcy przemysłu narodowego bez udziału kapitału obcego;
- **Marcin Krawczyk** ur. w 1865 r. w Rokitnie koło Szczekocin – zmarł w 1923 r. w Zawierciu ; syn Tomasza i Petroneli z Rozłatów ; założyciel Fabryki Pędni, Maszyn i Odlewni Żelaza;
- **Helena Krawczyk z domu Wilczyńska** żona Marcina Krawczyka;
- **inż. Kazimierz Krawczyk** syn Marcina i Heleny, współdziałowiec fabryki ; prawdopodobnie po II wojnie światowej wyjechał do Anglii;
- **Zofia Krawczyk** z męża Banachiewicz, córka Marcina – współwłaścicielka firmy; przeżyła obóz koncentracyjny i powróciła do Zawiercia;
- **inż. Ignacy Banachiewicz** (6.02.1875 r. – 21.11.1940 r.) mąż Zofii ; współwłaściciel firmy i jej wieloletni dyrektor ; w latach 1918-1919 był burmistrzem Zawiercia ; aresztowany w 1940 r., zginął w Dachau;
- **inż. Jerzy Banachiewicz**, syn Ignacego i Zofii ; po II wojnie światowej wyjechał do Warszawy, zmarł w końcu lat 70-tych;

Sawiccy

- zasłużony stary ród herbu *Lubicz*, odgrywający znaczącą rolę w życiu gospodarczym i społecznym Zawiercia na przełomie XIX i XX wieku ; w okresie okupacji hitlerowskiej w grobowcu Sawickich zainstalowana była konspiracyjna radiowa stacja nadawcza;
- **Feliks Leon Sawicki** – w 1886 r. wszedł w skład komitetu budowy kościoła;
- **Zygmunt Sawicki** – właściciel tartaku parowego przy ul. Towarowej;
- **S. Sawicki** – członek Rady Miejskiej w 1915 r. ; w 1910 r. właściciel zakładu pił parowych;
- **Janina Sawicka** – nauczyciel języka polskiego;
- **Władysława Sawicka** – nauczyciel języka polskiego;

Loewensteinowie

- wyznania mojżeszowego;
- **Natan Loewenstein** – podarował przedmioty użytkowe i elementy wystroju synagody;
- **Jakub Jozue Loewenstein dr med.** – syn Natana i Malii z Mendelsohnów, wnuk autora *Oblicza Jozuego* ; zamieszkały w Warszawie ; fundator ogrodu cmentarza żydowskiego i wojennego w Kromoławie, domu przedpogrzebowego, pomnika dla żołnierzy poległych w wojnie światowej, podarował plac na Park im. Mickiewicza ; dyrektor fabryki TAZ;
- **Bernard Loewenstein dr chemii** – podarował przedmioty użytkowe i elementy wystroju synagody ; zmarł w Warszawie 25.10.1917 r.
- **Ignacy Loewenstein** – podarował przedmioty użytkowe i elementy wystroju synagody; sprzedał grunty M. Krawczykowi pod budowę fabryki;
- w posiadaniu rodziny znajdowały się: cegielnia parowa, kopalnia rudy żelaza „Loewenstein”, odlewnia żelaza „Wiktoria” – (nieznane imiona właścicieli);

Berndtowie

- wyznania ewangelicko-augusburskiego ; właściciele zakładu włókienniczego przy ul. Górnośląskiej, dawnej Siewierskiej;
- **Henryk T. Berndt** (1 IV 1857 r. – 19 I 1940 r.) – 1890 r. dyrektor przędzalni bawełny; w latach 1908-1911 właściciel kopalni węgla brunatnego „Teodor” w Gołuchowicach koło Chruszczobrodu;
- **Amalia Berndt** (26 VII 1863 r. – 19 IX 1935 r.);
- **Roman Berndt** (25 X 1881 r. – 8 XI 1968 r.);
- **Julian Berndt** (12 IV 1885 r. – 2 XII 1939 r.) pełnił funkcję zastępcy Przewodniczącego Tymczasowego Zarządu Miejskiego w latach 1930-1934 ; wiceprezydent miasta w latach 15.10.1930 – 17.01.1934;
- **Alicja Sorgenlos z domu Berndt** (czerwiec 1887 r. – 5 XII 1972 r.);
- **Stanisława Berndt** (14 I 1889 r. – 21 X 1945 r.);
- **Teodor Berndtowie** (3 III 1891 r. – 18 I 1941 r.);

ZAŁĄCZNIK 2

Stanisław Szymański

- ur. w Kaliszu w 1870 r. ; wykształcenie wyższe – dr nauk technicznych ; od 1907 r. dyrektor generalny TAZ ; wyjechał z Zawiercia do Warszawy przed wybuchem II wojny światowej – brak dokumentów dotyczących jego dalszych losów;
- przyczynił się do otwarcia Domu Ludowego „Włóknierz”, Łaźni Miejskiej, szkoły TAZ ; bezpłatnej kuchni;
- **działalność:** w 1910 r. – współzałożyciel Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności oraz Oddziału PTK w Zawierciu ; w 1927 r. – Prezes Koła Opieki Nad Ruinami Zamku w Ogrodzieńcu ; od 4.10.1915 r. – przewodniczący pierwszej Rady Miejskiej w Zawierciu ; od 26.02.1916 r. – Prezes Powiatowej Rady Opiekuńczej w Sosnowcu ; przyczyniał się do rozwoju życia kulturalno-oświatowego w robotniczym Zawierciu;

ZAŁĄCZNIK 3

Franciszek Szymański

- 20 lutego 1918 r. powołany na stanowisko pierwszego polskiego burmistrza;
- usunął język niemiecki z protokołów posiedzeń magistratu ; wprowadził język polski do urzędów;
- współorganizator Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego w Zawierciu;
- działacz polityczny ; pośredniczył w zdobywaniu środków finansowych pochodzących z Komitetu Obywatelskiego Rozbrajania Niemców w Warszawie oraz Polskiej Macierzy Szkolnej i Komitetu Pomocy z Vevey (Szwajcaria), w którym działali m. in.: Henryk Sienkiewicz, Ignacy Paderewski;
- Jego imieniem nazwano ulicę na osiedlu Szymańskiego;

ZAŁĄCZNIK 4

Siedziby rodowe

- nieistniejąca willa Sowińskiego, przy ul. Gen. W. Sikorskiego (dawna ul. Chmielna), w czasie II wojny światowej siedziba gestapo;
- „Pałacyk Szymańskiego” przy ul. F. Szymańskiego 2 – obecnie siedziba Biblioteki Miejskiej, Społecznego Ogniska Muzycznego, Miejskiej Izby Muzealnej i Klubu „Pałacyk”;
- dom letni Holenderskich na „Stawkach” – obecnie Środowiskowy Dom Samopomocy;
- zespół willowy przy ul. 3 Maja 25 dawna siedziba S. Holenderskiego – obecnie lokale handlowe;
- pałacyk Erbeggo przy ul. Leśnej – obecnie siedziba Filii Banku Handlowego w Warszawie;
- kamienica przy ul. Aptecznej 10 (dom mieszkalny rodziny Pasierbińskich);
- pałacyk Berndtów przy ul. Wojska Polskiego, na terenie dawnych Zakładów Napraw Samochodowych;
- Willa Sawickich przy ul. Towarowej;

ZAŁĄCZNIK 5

Obcy kapitał

- Niemcy:
 - **Adolf i Bernard Ginsbergowie z Berlina** (wyznanie mojżeszowe) – od 1869 r. rozbudowywali i unowocześniali zakupione zakłady włókiennicze; w 1887 r. założyli w TAZ wewnętrzną sieć telefoniczną, a w 1889 r. laboratorium chemiczne;
 - **Samuel Huldczyński** – przemysłowiec, właściciel fabryk w Gliwicach i Sosnowcu ; w 1897 r. zakupił teren i rozpoczął budowę Huty w Zawierciu ; właściciel zawierciańskich kopalń rudy żelaza „Helena” i „Gustaw” ; w 1906 r. – udostępnił park przy ul. Okólnej dla ćwiczeń sportowych Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół”; przekazał w 1914 r. szpital na rzecz miasta przy ul. Okólnej ; wyremontował w 1910 r. kościół w Kromoławie;

Rodzina Erbe

- **Ernest Erbe** (?-1934 lub 1935 r.) – niemiecki imigrant – luteranin ; założyciel w 1886 r. kuźnicy dającej początek pierwszej w kraju Fabryki Wyrobów Lano-Kutych „E.Erbe”; współzałożyciel Towarzystwa Śpiewaczego „Concordia”; 19.06.1915 r. został mianowany drugim burmistrzem Zawiercia, później pełnił funkcję wiceburmistrza (do 1918 r.); wyjechał do Niemiec w 1920 lub 1923 r.;
- **Aleksander Erbe** (7.09.1887 r. – ?), syn Ernesta – luteranin ; współzałożyciel Towarzystwa Śpiewaczego „Concordia” ; w 1923 r. ofiarował budynek przy ulicy Leśnej, który w 1929 r. przeznaczono dla Straży Miejskiej ; od 1930 r. pełnił funkcję członka Rady Przybocznej Tymczasowego Przełożonego Zarządu Miasta ; prezes Zarządu Komunalnego Kasy Oszczędności ; wójt gminy Poręba Mrzygłodzka ; zwany „polskim Niemcem”;
- **Rudolf Erbe**, syn Ernesta Erbego ; w 1917 r. ; radny władz miejskich; wyjechał wraz z ojcem do Niemiec w 1920 lub 1923 r.;
- **Edwin Erbe** (syn Aleksandra), żona Danuta, dwie córki – w 1937 r. założyciel Klubu Sportowego „Łącznik” ; zmarł w 1983 r. w Warszawie;
- **Maria Węgierska**, córka Aleksandra ; współudziałowiec firmy;
- Czesi:
 - **Emanuel Leopold Marcus** – zamieszkały w Zawierciu od 1884 r.; dyrektor Huty Szkła ; 1922 r. – założyciel Związku Hut Szklanych w Polsce ; w 1931 r. odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi za duży wkład w rozwój przemysłu szklarskiego;
 - pierwsi szklarze w Zawierciu;
- Austriacy:
 - **bracia Reichowie**: Stanisław, Fryderyk, Gustaw, Juliusz – właściciele 11 hut szkła w Czechach i na Morawach ; w 1883 r. zakupili Hutę Szkła w Zawierciu, którą rozbudowali i unowocześnili, a jej wyroby eksportowali m.in. do carskiej Rosji;
 - **Franciszek Karol Schlossmacher, Herman Szneider** – udziałowcy Fabryki Opakowań Blaszanych w okresie międzywojennym;
- Francuzi :

- **Hans Scherer, Jean Paul Scherer, Norbert Assam** – udziałowcy Fabryki Opakowań Blaszanych w latach międzywojennych.

ZAŁĄCZNIK 6

Zawierciańscy posłowie

- **Zygmunt Adam Sowiński** – poseł w 1930 r., 1935 r., 1938 r. – III, IV, V kadencji Sejmu II Rzeczypospolitej ; inicjator i współautor ustawy o funduszu pracy w 1933 r.;
- **Jan Łakota** – poseł II Rzeczypospolitej ; rolnik – założyciel Kółka Rolniczego w Blanowicach;
- **Maria Gajecka** – poseł na Sejm V kadencji (1969 r. – 1972 r.) i VI kadencji (1972 r. – 1976 r.) ; wiceprzewodnicząca Komisji Pracy i Spraw Socjalnych;
- **Kulińska Dobromiła** – poseł na Sejm RP w latach 1975 r. – 1984 r. ; przewodnicząca Komisji Przemysłu Lekkiego;
- **Stanisław Rok** – poseł IX kadencji Sejmu PRL w latach 1985 r. – 1989 r. ; działał w Sejmowej Komisji Współpracy Gospodarczej za Granicą i Gospodarki Morskiej;
- **Czesław Kawecki** – poseł na Sejm X kadencji w 1989 r. ; pracował w komisjach sejmowych : zdrowia, łączności z Polakami za granicą;
- **Maria Gajecka-Bożek** – poseł na Sejm RP od 1997 r. ; działa w komisjach sejmowych zdrowia i polityki społecznej.

ZAŁĄCZNIK 7

Związki sławnych ludzi z miastem

- **król Zygmunt Stary** – w 1537 r. zamówił łańcuchy, siekiery, rydle, łopaty żelazne, motyki, kilofy u właściciela kuźnicy zawierckiej Nycza;
- **król Zygmunt August** – zakupił w kuźnicy Nycza 105 ¼ cetnara żelaza w cenie 2 złotych za cetnar ; dostawy dla dworu były nadzwyczaj opłacalne dla Nycza;
- **hr. Józef Zamoyski** – w 24.06.1878 r. został pierwszym prezesem Towarzystwa Akcyjnego Zawiercie;
- **hr. Ordynat Tomasz Zamoyski** – kolejny prezes TAZ;
- **Zamoyscy, Epsteinowie, Rzeszczewscy, hr Berg, hr Branicki, książę Sapieha, Mengden** – udziałowcy TAZ;
- **książę Lubomirski** – w okresie I wojny światowej był właścicielem terenów i budynków fabryki chemicznej (późniejszych Zakładów Suche Destylacji Drewna); w 1920 r. Towarzystwo Akcyjne wykupiło zakład od księcia Lubomirskiego;
- **Bolesław Prus** – jako felietonista *Kuriera Warszawskiego* odwiedził Zawiercie w 1877 roku po pożarze fabryki Ginsbergów i tak opisał nasze miasto:

„ Sama osada Zawiercie rozciąga się pod stacją tegoż nazwiska wzdłuż drogi żelaznej – może na wiorstę. Tu – jeden domek otoczony starym płotem, ówdzie cały szereg domków wśród drzew, a gdzie indziej taka ich gromada, że tworzą pewien rodzaj małego miasteczka. (...) Domy mieszkalne są drewniane – pod gontem; parę z nich buduje się dopiero...”

- **Wincenty Witos** – w 1931 r. legendarny przywódca chłopski zwiedził Zawiercie jadąc do rodziny w Myszkowie;
- **Władysław Gomułka** – mieszkał w Zawierciu przy ul. Ogrodowej 40 w latach 1928 – 1930 ; organizator strajków i wieców bezrobotnych ; późniejszy I sekretarz KC-PZPR;
- honorowi obywatele miasta:
 - **Edward Rydz-Śmigły** – tytuł nadany przez Radę Miasta 6 sierpnia 1937 r.;
 - **Wiesław Ochman** – tytuł nadany przez Radę Miasta 21.02.1995 r. za finansowe wsparcie Medycznej Fundacji „Auxilium” ; artysta operowy występuje co-rocennie z charytatywnymi koncertami – pierwszy koncert odbył się 16.10.1993 r.; Jego imieniem nazwano scenę i salę widowiskową w MOK-u dnia 5 marca 2002 r., wydarzenie to upamiętnia tablica z sylwetką artysty oraz z napisem *Sala Wiesława Ochmana – Zawiercie 2002* ; w trakcie koncertów przyznawane są *Super Ochmany* i *Kryształowe Ochmany* ; z inicjatywy Władz Miasta Zawiercie Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski przyznał Wiesławowi Ochmanowi Krzyż Komandorski z gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

BIBLIOGRAFIA

1. Dr inż. Stanisław Szymański : dyr. Generalny TAZ, zasłużony działacz oświatowo-kulturalny, społecznik i patriota / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 12, s. 6
2. Dziesiąty Jubileuszowy Koncert Charytatywny „Wiesław Ochman i Jego Goście” . – Zawiercie : Urząd Miejski Zawiercie, 2002
3. Dziewięćdziesiąt [90] lat Zakładów Suchej Destylacji Drewna w Zawierciu / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1987 [książkę Lubomirski – s. 2]
4. Inż. Zygmunt Adam Sowiński (1892-1945) : poseł na Sejm RP III, IV i V kadencji w latach 1930-1939 [kserokopia materiałów archiwalnych]
5. Kartki z historii ziemi zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S.113-115 : Zawierciańscy posłowie**
6. Korzenie Pasierbińskich (Ocalić od zapomnienia) // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 5, s. 4
7. Krótka charakterystyka społeczno-gospodarcza, wsi, gromad, osiedli i miast / Longin Rosikoń // W : Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969 . – **S. 323-352** [s. 347- Zygmunt Stary, Zygmunt August]
8. Ocalić od zapomnienia : [Zygmunt Adam Sowiński] / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 2, s.9
9. Pasierbińscy – zawierciańscy pionierzy farmacji (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 6, s. 6
10. Pasierbińscy – zawierciańscy pionierzy farmacji (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 7, s. 6
11. Pasierbińscy – zawierciańscy pionierzy farmacji : Stanisław Pasierbiński (1877-1961) (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 8, s. 6
12. Stanisław Józef Holenderski (1871-1940) : przemysłowiec i filantrop (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 4, s.6-7
13. Stanisław Józef Holenderski / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 5, s. 7
14. Ulica Piłsudskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 2, s.15 [E.Rydz-Śmigły]
15. Unarodowienie przemysłu i reforma rolna / Longin Rosikoń // W : Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 1969 . – **S.178-183** [wzmianka o majątku Holenderskich]
16. Założyciele Zawierciańskich Zakładów / oprac. Zbigniew Chruściel // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 13, s. 3 [właściciele fabryki maszyn Krawczyk i Banachiewicz]
17. Założyciele zawierciańskich zakładów / Zbigniew Chruściel // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 14, s. 3
18. **Zasłużeni dla miasta** / Piotr Grzyb // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska, 2003 . – **S. 625-627 : Maria Gajecka (1922-1991) ; S. 627-630: Stanisław Józef Holenderski (1871-1940) ; S. 631-633 : Stanisław Pasierbiński (1877-1962); S.:634-636 : Zygmunt Adam Sowiński (1892-1945) ; S.:636-638 : Stanisław Szymański**

19. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 73-83 : Budownictwo mieszkaniowe** [*Prus w Zawierciu – s.73*] ; **S. 320-323 : Przemysł włókienniczy** [s.320 : *Zamojscy*]
20. Zygmunt Sowiński (Ocalić od zapomnienia) / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1997, nr 6-7, s.7

Zawiercie na starej fotografii

ZAGADNIENIA

1. Najstarsze obiekty w mieście.
2. Zabytki odzwierciedleniem historii miasta.
3. Ochrona zabytków.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Wyjaśnienie pojęcia „obiekt zabytkowy”, „Magistrat”, „Resursa”.
2. Poznanie najciekawszych zabytków miasta.
3. Wzbogacanie wiedzy historycznej o dziejach miasta poprzez poznanie historii poszczególnych obiektów.
4. Wskazanie „szczątkowych” pamiątek z przeszłości.
5. Poznanie organizacji zajmujących się ochroną zabytków.

Umiejętności:

1. Lokalizacja wybranych obiektów zabytkowych miasta oraz wyjaśnienie, jakie pełniły funkcje w przeszłości i współcześnie.
2. WYROBIENIE umiejętności dostrzegania wartości kulturowych tkwiących w najstarszych obiektach miasta.
3. Dostrzeganie nieprawidłowości w zagospodarowaniu obiektów zabytkowych.
4. Rozbudzenie wyobraźni o życiu mieszkańców w przedwojennym Zawierciu.
5. Umiejętność prezentacji miasta ze wskazaniem najciekawszych zabytków.
6. Wskazanie organizacji zajmujących się ochroną zabytków.
7. Uzasadnienie celowości ochrony zabytków przemysłowych jako dowodów dziedzictwa cywilizacyjnego miasta.
8. Wyszukiwanie informacji z różnych źródeł.

Postawy:

1. WYROBIENIE zamiłowania do gromadzenia informacji o swoim mieście.
2. Uświadomienie konieczności ochrony zabytków w mieście i kraju.
3. Uwrażliwienie na piękno sztuki.
4. Poczucie więzi lokalnej.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. „Wehikuł czasu” – wycieczka śladami zabytków.
2. Organizujemy w szkole Klub Miłośników Zawiercia.
3. „Zawiercie na starej fotografii” – wykonanie albumu ; przygotowanie wystawy.
4. Tworzymy przewodnik po mieście.
5. „Który z poznanych zabytków wywarł na Tobie największe wrażenie?” – praca pisemna.
6. Spotkanie z osobą odpowiedzialną za ochronę zabytków.
7. Przejmujemy zabytek pod ochronę.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Ilustracje, przeźrocza, pocztówki, zdjęcia, foldery miasta, albumy.
3. Zbiory regionalne dotyczące miasta.

ZAŁĄCZNIK 1

Zabytkowe gmachy publiczne

Dworzec PKP

- sprzedaż gruntów pod budowę dworca przez Edmunda Zacherta 25 września 1871 roku (7 mórg i 108 prętów kwadratowych):

Ludwik. Zachert zadeklarował, iż ***potrzebny plac w Zawierciu, po lewej stronie rzeki Warty swoim kosztem splantuje, a nawet do budowy pierwszej części się przyczyni, jeżeli tylko Jasniew Wielmożny Senator zagrożone miasto swoją opieką otoczy zechce i poprze wybudowanie dworca, tak jak miało być na gruncie kromołowskim u Rady Administracyjnej łaskawie wyjednać raczy;***

- w 1872 r. wybudowano dworzec drewniany;
- w 1890 r. wybudowano pierwszy murowany dworzec, znacznie mniejszy od dzisiejszego z dwoma poczekalniami: drugiej klasy mieszczącej 40 osób, poczekalnię trzeciej klasy dla znacznie mniejszej liczby pasażerów;
- w latach 1910-1914 wybudowano dworzec współcześnie eksploatowany, oddany do użytku w kwietniu 1914 r. ; wybudowany według projektu Czesława Domaniewskiego – absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu;
- budynek w stylu regencji z elementami secesyjnymi upamiętniający 300-lecie panowania carów z dynastii Romanowów;
- 1931 r. – stacja Zawiercie uzyskuje prawo do zatrzymywania się pociągów pośpiesznych;
- w latach 1977-1982 przeprowadzono generalny remont dworca ; w 1983 r. oddano do użytku przejście pod torami, nowy peron przy ul. Towarowej, zadaszenie nad peronem nr 2;
- dworzec posiada około 50 pomieszczeń: kasy, pomieszczenia biurowe, poczekalnię PKS , poczekalnię PKP, kioski;
- w pomieszczeniach dworca miał siedzibę teatrzyk „Baj-Baju”, świetlica dworcowa dla dzieci i młodzieży;

Siedziby Poczty Polskiej

- budynek przy zbiegu ulic T. Kościuszki i Powstańców Śląskich – pierwsza siedziba poczty w latach 1848 – 1890 ; od 1 marca 1909 r. mieściła się tam ochronka dla dzieci ; od 1993 r. ponowna siedziba Poczty Polskiej;
- budynek przy ulicy 3 Maja 29 siedziba poczty w latach: 1890 – 1906 i 1927 – 1993 ; obecnie znajdują się tam lokale handlowe;

Dom Udziałowy

- wybudowany przed I wojną światową na rogu ulic 3 Maja (dawna Pocztowa) i Powstańców Śląskich (dawna ul. Pilicka 1), gdzie mieściła się siedziba Towarzystwa Udziałowego Budowy Domów w Zawierciu;

- obiekt w stylu secesji – dwupiętrowy, z nadwieszoną narożną balkonadą wspartą na dwóch kolumnkach, zwieńczona w szczycie charakterystyczną trzykondygnacyjną wieżyczką;
- w budynku mieściły się:
 - od 1906 r. do chwili obecnej apteka S. Pasierbińskiego;
 - około 1909 r. Księgarnia K. Hubickiej;
 - od listopada 1912 r. Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”;
 - od 27 marca 1915 r. Biuro Werbunkowe Legionów Polskich;
- obecnie znajdują się: apteka, sklepy i lokale mieszkalne.

Dom Ludowy przy ul. Westerplatte

- budowany w latach 1904-1907 z inicjatywy Piotra Strzeszewskiego i dyrektora Stanisława Szymańskiego;
- 90 lat pełnił funkcję najważniejszego ośrodka kultury w mieście ; początkowo nazywany „Ludowcem”, potem „Włóknierzem”, a pod koniec działalności Domem Kultury;
- posiadał salę teatralno-kinową na 420 miejsc i zaplecze dla aktorów;
- w 1906 r. w budynku miało swoją siedzibę Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”;
- obecnie budynek jest własnością prywatną i znajdują się w nim: dyskont handlowy „Biedronka”, bar, kawiarnia;
- w 2002 r. zmieniono styl architektoniczny obiektu, dobudowując nowe pomieszczenia, z przeznaczeniem na kolejne lokale handlowe;

Budynek przy ulicy Piłsudskiego 27 zwany Magistratem

- budynek z czerwonej cegły klinkierowej wzniesiony na początku ubiegłego stulecia;
- w latach 1927-1932 mieścił się tam Urząd Starosty i Wydział Powiatowy;
- w latach 1931-1939 budynek był siedzibą Magistratu;
- po 1945 r. w budynku znajdował się internat Liceum Pedagogicznego;
- obecnie jest tam Dom Diennej Pomocy Społecznej, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej i lokale mieszkalne;

Łaźnia Miejska ul. Kościuszki

- wybudowana w 1908 r. w stylu neogotyckim przez Towarzystwo Akcyjne „Zawiercie” wg. projektu Hugona Kudery;
- budynek murowany z cegły klinkierowej, na podmurówce wapiennej, nietynkowany; pozostał w niezmienionej postaci do dnia dzisiejszego ; Łaźnia funkcjonowała do 1978 r.;
- od 1978 r. budynek był siedzibą Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych a następnie zakładu pogrzebowego, kancelarii notarialnej, GUS;
- obecnie lokal handlowy;

Resursa Obywatelska ul. Piłsudskiego

- najstarszy budynek przy ulicy J. Piłsudskiego budowany w latach 1889 - 1901 w stylu klasycznym ; ściany zbudowane z cegły, tynkowane ; w 2002 r. poddany renowacji;

- przed budynkiem znajdował się skwer;
- na piętrze mieściła się piękna, duża sala (jedyna w Zawierciu), w której odbywały się różne ważne imprezy i uroczystości środowiskowe, państwowe i szkolne ; organizowano tam przedstawienia teatralne, koncerty muzyczne i śpiewacze ; w latach międzywojennych sala służyła uczennicom Seminarium Nauczycielskiego do zajęć wychowania fizycznego ; mieściły się tam również pokoje gościnne;
- budynek był siedzibą:
 - klubu oficjalistów Towarzystwa Akcyjnego „Zawiercie”;
 - od 1902 r. czyteln i biblioteki;
 - Narodowej Organizacji Kobiet w okresie międzywojennym;
 - „Domu Niemieckiego” w okresie okupacji hitlerowskiej;
 - Zarządu Miejskiego i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w latach 1949-1962;
 - Sądu Powiatowego w latach 1962-1977;
 - Rejonowej Dyrekcji Inwestycji;
 - różnych firm m.in.: „Polmózbyt”, LOP (w latach 80-tych i 90-tych);
- obecnie własność prywatna ; od 2002 r. pomieszczenia dzierżawi PKO;

Starostwo Powiatowe przy ul. Sienkiewicza

- plac pod budowę gmachu zakupiono od braci M. J. Liberman 7 sierpnia 1928 r. z przeznaczeniem na siedzibę władz powiatowych;
- trzykondygnacyjny budynek oddano do użytku w 1932 r.; na piętrach znajdowały się lokale mieszkalne dla urzędników;
- w okresie likwidacji powiatów, w wyniku reform administracyjnych, w budynku mieściły się różne instytucje m. in.: dyrekcja ZOZ, Urząd Paszportowy, ZUS i inne;
- obecnie jest siedzibą władz powiatowych;

Inne budynki użyteczności publicznej

- budynek na rogu ulicy 3 Maja 9 i Sądowej – piętrowy, licowany czerwoną, klinkierową okładziną ; był siedzibą:
 - V Komisariatu Policji Państwowej powiatu będzińskiego w Zawierciu w latach 1919 – 1927;
 - Komendy Powiatowej Policji Państwowej do 1939 r.;
 - Miejskiej Biblioteki Publicznej w latach 1951 – 1961;
 - PTTK;
 - obecnie – placówka handlowa i lokale mieszkalne;
- budynek przy ulicy 3 Maja 5 (przedwojenny właściciel Sojka):
 - pierwsza siedziba Magistratu do 1931 r.;
 - w 1950 r mieściła się tam Miejska Biblioteka Publiczna;
 - obecnie znajduje się firma kominiarska i lokale mieszkalne;

ZAŁĄCZNIK 2

Najstarsze budynki szkolne

Szkoła TAZ ul. Niedziałkowskiego

- w 1906 r. firma TAZ przystąpiła do budowy szkoły wg. projektu architekta warszawskiego Hugona Kudery;
- szkołę oddano do użytku w rekordowo krótkim czasie 12.12.1907 r.;
- budynek zaprojektowany w stylu neogotyckim, wybudowany z czerwonej, nieotynkowanej cegły z białą fugą, ozdobiony ornamentyką zakopiańską ; w latach międzywojennych był to najpiękniejszy i najnowocześniejszy budynek szkolny w całym Zagłębiu Dąbrowskim ; przed głównym wejściem znajdował się piękny skwer;
- szkoła posiadała 22 izby lekcyjne, przestronne korytarze, salę gimnastyczną, centralne ogrzewanie, oświetlenie, dzwonek elektryczny, kanalizację, szkolny kinematograf a od 1919 r. telefon;
- w dniu otwarcia szkoły cały personel liczył: 15 nauczycielek, 7 nauczycieli, 2 prefektów, 1000 uczniów;
- w budynku obok szkoły podstawowej funkcjonowały:
 - w latach 1916-1934 Seminarium Nauczycielskie;
 - od 1928 r. Szkoła Doksztalająca;
 - od 1930 r. Szkoła Podstawowa Nr 6 jako szkoła żeńska popołudniowa;
 - w czasie okupacji budynek szkoły został przemianowany na ratusz, w którym mieściło się wiele niemieckich urzędów;
 - w latach 1945-1948 – Magistrat;
 - w latach 1948-1951 mieściło się Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne;
- obecnie Gimnazjum Nr 2;
- budynek szkoły uwieczniony jest na jednym z pierwszych znaczków Poczty Miasta Zawiercie (1915 r.);

Szkoła Szklarska ul. Powstańców Śląskich 18

- wybudowana w 1912 r. z inicjatywy firmy Reich i S-ka ; oddana do użytku w 1913 r.;
- piętrowy budynek z czerwonej, klinkierowej cegły na wapiennej podmurówce, z czerwoną dachówką;
- w 1914 r. Niemcy zamienili budynek szkoły na szpital;
- w czasie II wojny światowej była to szkoła niemiecka;
- w roku 1947 obok szkoły podstawowej uruchomiono Państwową Szkołę Powszechną dla Dorosłych;
- obecnie Szkoła Podstawowa Nr 4;

Budynek przy ul. Kościuszki 12

- w latach 1907-1916 funkcjonowało w budynku Prywatne Gimnazjum Filologiczne Męskie założone przez J. Meyera;
- w latach 1916-1917 mieściło się 8-klasowe Gimnazjum Żeńskie Klasyczne Wandy Karczewskiej przeniesione z ulicy Nowy Rynek 7;

- w latach 1934-1939 funkcjonuje Szkoła Handlowa i Gimnazjum Kupieckie Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zawierciu;
- po wybuchu II wojny światowej, powstała niepodległościowa organizacja „Płomień”;
- obecnie budynek jest siedzibą drukarni;

Budynek przy ulicy Limanowskiego

- w latach 1916-1917 funkcjonowało tam 4-klasowe Prywatne Gimnazjum Filologiczne Męskie, które przeniesiono z ul. Kościuszki 12;
- po odzyskaniu niepodległości powstało 8-klasowe Gimnazjum Filologiczne a następnie Gimnazjum Męskie Zrzeszenia Nauczycieli „Szkoła Średnia”; placówka istniała do wybuchu II wojny światowej;
- obecnie jest to zaniedbany budynek mieszkalny;

Budynek przy ul. Nowy Rynek 7 – obecnie Plac Jarosława Dąbrowskiego

- w latach 1913-1916 funkcjonowało 8-klasowe Gimnazjum Żeńskie Klasyczne Wandy Karczewskiej (przeniesione na ul. Kościuszki 12);
- w roku 1945 wznowiło działalność 4-letnie Gimnazjum Kupieckie Stowarzyszenia Kupców Polskich (mieszczące się do wybuchu wojny w budynku przy ul. Kościuszki 12), które zmieniając nazwę funkcjonowało w tym budynku do 1994 r. ; obecna nazwa szkoły brzmi Zespół Szkół Ekonomicznych im. Oskara Langego;
- w latach 1995-2003 mieścił się Zespół Szkół Specjalnych;

Budynek przy ulicy Parkowej 7

- w latach 1934-1936 r. funkcjonowało w budynku Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. Antoniego Osuchowskiego (założone w 1916 r.) przekształcone w 1936 r. w Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne;
- w latach 1948-1971 budynek jest siedzibą Liceum Pedagogicznego im. Wł. Broniewskiego;
- od 1973 r. do dziś funkcjonuje Zespół Szkół Zawodowych Nr 2;

Budynek Szkoły Podstawowej Nr 5 przy ul. Paderewskiego 57

- w 1906 r. Firma Huldczyński i Spółka rozpoczyna budowę szkoły dla dzieci pracowników ; jest to murowany, parterowy budynek wyposażony w cztery klasy szkolne;
- w 1912 r. do szkoły dobudowano przybudówkę o ośmiu salach;
- w 1914 r. w szkole mieścił się szpital austriacki;
- w latach 1915-1916 szkoła nieczynna ; uruchomiona ponownie 1 września 1916 r.;
- w 1919 r. gmach szkolny przejęły wojska gen. Józefa Hallera a później powstańcy śląscy;
- w 1924 r. szkoła uzyskała uprawnienia państwowe i funkcjonuje do dziś jako Szkoła Podstawowa Nr 5;
- obok SP Nr 5 w latach 1963-1987 mieściła się Szkoła Specjalna;

Budynek przy ul. Sądowej 8

- w latach 1898-1946 mieściła się tu prywatna szkoła Heleny Malczewskiej (budynek stanowił jej własność):
 - w 1898 r. – 4-klasowy Zakład Naukowy Żeński;
 - w 1907 r – 7-klasowa pensja;
 - w latach 1917-1923 nazwa szkoły brzmiała Ośmioklasowe Gimnazjum Filologiczne Żeńskie Heleny Malczewskiej;
 - w latach 1926-1927 szkoła nazywała się Gimnazjum Humanistyczne Heleny Malczewskiej;
 - w 1937 r. po śmierci Heleny Malczewskiej szkole nadano jej imię;
 - w 1938 r. powstaje Liceum Humanistyczne;
 - w latach 1945-1946 szkoła funkcjonowała pod nazwą Prywatne Gimnazjum i Liceum Żeńskie w Zawierciu;
- w czasie okupacji hitlerowskiej mieścił się w budynku Arbeitsamt;
- w latach 1946-1947 zmiana nazwy i statutu szkoły, która przyjęła nazwę Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie w Zawierciu ; w 1951 r. przyjmuje nazwę Szkoły Ogólnokształcącej Żeńskiej i funkcjonuje w budynku do roku 1968;
- w latach 80-tych mieściła się w budynku Szkoła Podstawowa Nr 16;
- w latach 1987-1995 siedziba Szkoły Specjalnej Nr 10;
- od 1997 r. do dziś Pierwsze Prywatne Policealne Studium Zawodowe i od 1999 r. Policealna Szkoła Ochrony Osób i Mienia dla Dorosłych;

Budynek przy ulicy Kopalnianej

- 3 maja 1927 r. położono kamień węgielny pod budowę Szkoły Rzemieślniczo-Przemysłowej Polskiej Macierzy Szkolnej w Zawierciu ; w 1939 r. szkoła zmieniła nazwę na Prywatne Męskie Trzyletnie Gimnazjum Mechaniczne Polskiej Macierzy Szkolnej;
- w okresie okupacji w latach 1940-1943 stacjonowało w budynku wojsko niemieckie; od roku 1943 znajdował się tam Obóz Pracy Internowanych Jeńców Włoskich i Powiatowa Komenda Żandarmerii;
- w latach 1945-1971 w budynku mieściły się:
 - Państwowe Gimnazjum Mechaniczne;
 - Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa;
 - w 1967 r. szkoły te połączono w Zasadniczą Szkołę Zawodową;
- w 1972 r. powołano Liceum Zawodowe Nr 3, które w rok później połączono z Zasadniczą Szkołą Zawodową tworząc Zespół Szkół Zawodowych Nr 2 z siedzibą przy ul. Parkowej;
- w latach 1973-2000 w budynku pozostały warsztaty szkolne;
- od 2000 r. funkcjonuje tam Centrum Kształcenia Praktycznego;

ZAŁĄCZNIK 3

Zabytkowe budowle sakralne świadczące o istnieniu różnych wyznań na terenie miasta

Kościół ewangelicko-augsburski

- w 1892 r. Fryderyk Munch podarował parcelę – około 2002 m² – pod kościół ewangelicko-augsburski;

- świątynię oddano do użytku 29 października 1899 r.;
- 29 lipca 1955 r. Cech Rzemiosł Różnych odkupił od konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augusburskiego w Warszawie plac i ruiny kościoła wielkości 933 m²;
- 27 października 1957 r. nastąpiło poświęcenie budynku przez księdza dziekana Wacława Boguckiego;
- 24 listopada 1957 r. uroczyste otwarcie Domu Rzemiosła ; na jednej ze ścian holu umieszczono pamiątkowe tabliczki dla upamiętnienia organizacji cechowych i zawierciańskich rzemieślników, którzy przyczynili się do odbudowy Domu;
- budynek jest do dziś siedzibą Cechu Rzemiosł Różnych;

Synagoga

- synagoga została wybudowana w 1896 r. przy ulicy Marszałkowskiej Nr 39 ; oprócz synagogi istniało 28 domów modlitw oraz Dom Kahałny przy synagodze;
- wygląd wnętrza synagogi:
 - charakterystyczne przedmioty użytkowe: rodały (zwoje zawierające tekst Tory), korony do ozdób rodałowych, nakrycia do stołów, zasłony;
 - elementy wystroju wnętrza: ozdobne szafy na książki, ambona do czytania rodałów, długi stół do czytania, ławki ponumerowane, ławki długie, żyrandole elektryczne wiszące i ścienne, świeczniki mosiężne na świece;
- w 1925 r. gmina żydowska przeprowadziła kapitalny remont synagogi;
- po II wojnie światowej niszczący budynek przejęło państwo ; mieścił się tam Polmozbyt ; obecnie sklep AGD;

Kolegiata – Kościół Św. Piotra i Pawła Apostołów ul. Sienkiewicza 4

- budowę rozpoczęto 13 czerwca 1886 r. w miejscu gdzie dotychczas rósł las;
- pierwszy plan budowy kościoła zaprojektował inż. P. Waligórski ; ostateczną wersję zaprojektował Hugon Kudera;
- prezesem Komitetu Budowy Kościoła był Piotr Strzeszewski;
- kościół został oddany do użytku w 1903 r., ale budowa trwała do 1919 r.;
- konsekracji kościoła dokonał w dniu 14 czerwca 1953 r. biskup Zdzisław Goliński;
- 27 grudnia 1992 r. kościół podniesiono do rangi kolegiaty;
- architektura zewnętrzna kościoła:
 - kościół zbudowany w stylu neogotyckim (gotyk nadwiślański), z czerwonej cegły, nietynkowany, plan sytuacyjny budowli w kształcie krzyża łacińskiego;
 - posiada 5 wież, z których najokazalsze górują od frontu, dwie nad prezbiterium, jedna na skrzyżowaniu naw;
 - początkowo dach pokryty był dachówką sprowadzoną z Prus z majątku księcia Lichtenberskiego, w 1926 r. dach został pokryty blachą miedzianą;
 - mury wspierane przez przęsła, w portalu znajduje się troje pięknie okutych drzwi;
- architektura wnętrza kościoła:
 - sklepienie żebrowe wspiera osiem potężnych filarów, które dzielą kościół na trzy nawy: główną i dwie boczne;
 - dookoła wnętrza świątyni znajdują się galerie;
 - chór w kształcie balkonu wsparty na przyściennych wspornikach;
 - kruchta sklepią krzyżowo;

- prezbiterium posiada sklepienie gwiazdziste i tworzy wielką absydę, oświetloną oknami bliźniaczymi;
- w nawie głównej znajduje się osiem okien;
- nad wejściem głównym i w głowicach nawy poprzecznej widoczne są trzy olbrzymie witrażowe rozety w kamiennym obramowaniu;
- ciekawe obiekty wokół kościoła: figury św. Piotra i Pawła, figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej pod gotyckim baldachimem z płaskorzeźbami z 1904 r., pomnik papieża Jana Pawła II – odsłonięty i poświęcony 22 czerwca 1997 r., plebania wybudowana w 1908 r., Krzyż Misji Świętych;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - ambona o formie neogotyckiej (fundacja S. Holenderskiego);
 - ołtarz główny z bawarskiego marmuru w kształcie renesansowych kolumn, na którym powieszony jest obraz Chrystusa Miłosiernego;
 - ołtarz boczny w lewej nawie poprzecznej w kształcie tryptyku, pośrodku murowana rzeźba Pana Jezusa, po bokach figury św. Piotra i Pawła ; w skrzydłach ołtarza płaskorzeźby wyobrażające Zwiastowanie, Narodzenie Dzieciątka i Pokłon Pasterzy, Chrystus w Ogrójcu, Pogrzeb Chrystusa i Zmartwychwstanie (fundacja S. Pasierbińskiego);
 - gotycki ołtarz boczny w lewej nawie w pobliżu ołtarza głównego przedstawia postać św. Józefa;
 - w prawej nawie bocznej ołtarz z figurą Matki Boskiej Niepokalanie Poczęcia z Lourdes;
 - w prawej, bocznej nawie w pobliżu ołtarza głównego znajduje się ołtarz Matki Boskiej Częstochowskiej;
 - marmurowa chrzcielnica;
 - organy w stylu gotyckim (1909 r.) – obecnie nieczynne;
 - neogotyckie konfesjonały;
 - marmurowe kropielnice w kruchcie kościoła;
 - dzwony (w czasie I i II wojny światowej zniszczone przez Niemców);
 - posadzka wykonana z płyt ceramicznych;
- wykonano zewnętrzne, kolorystyczne oświetlenie świątyni; zainstalowano zegar na wieży oraz kurant;

ZAŁĄCZNIK 4

Reprezentacyjne obiekty mieszkalne

Pałac Szymańskiego ul. F. Szymańskiego 2

- wybudowany w 1901 r. dla dyrektora generalnego TAZ Stanisława Szymańskiego według projektu inż. Hugona Kudery;
- willa wybudowana z cegły na cokole z kamienia;
- przed fasadą budynku wkomponowano reprezentacyjny podjazd z owalnym gazosem;
- w otoczeniu pałacyku usytuowano:
 - pole gier do krykieta;
 - piękny ogród ;
 - warzywnik;
 - szklarnie;

- oranżerię;
- dom ogrodnika;
- do podjazdu prowadziły dwa niezależne trakty komunikacyjne:
 - aleja prowadząca do budynków gospodarczych (stajnia, garaże);
 - aleja prowadząca przez ozdobną bramę i most na zwężającym się w tym miejscu stawie do willi ; okazałą bramę zlikwidowano po 1945 roku, a w jej miejsce pojawiła się furtka;
- architektura wzorowana na budownictwie dworów szwajcarskich;
- obecnie budynek jest siedzibą Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej, Społecznego Ogniska Muzycznego, Miejskiej Izby Muzealnej, Klubu "Pałacyk";

Osiedle TAZ

- kompleksowe osiedle z domami mieszkalnymi dla robotników, majstrów i inżynierów wraz z obiektami użyteczności publicznej i wypoczynku ; w latach międzywojennych osiedla uznawane było za jedno z najpiękniejszych osiedli mieszkaniowych w Europie;
- w 1879 r. zarząd fabryki TAZ zakupił nieruchomości pod budowę osiedla od wrocławskiego bankiera Zygmunta Pringsheina;
- osiedle usytuowano wzdłuż trzech równoległych alei: ul. Fabryczna, ul. Haliny Kopackiej, ul. Franciszka Szymańskiego ; osiedle otoczone zostało gmachami użyteczności publicznej, zbudowane z czerwonej, klinkierowej cegły;
- głównym architektem i budowniczym osiedla był inż. Bigoszewski a po jego śmierci P. Munch;
- budowa osiedla trwała 30 lat i przebiegała w czterech fazach:
 - w latach 1880-1887: budowa 40 domów dwukondygnacyjnych, na planie prostokąta, krytych dwuspadowym dachem, z dużymi izbami ; oddano do użytku pralnię, piekarnię i lodownię;
 - w latach 1887-1895: budowa domów z częściowo mieszkalnymi poddaszami, krytymi dachówką ; otwarto ochronkę dla dzieci;
 - w latach 1895-1907: budowa domów trzykondygnacyjnych z użytecznym poddaszem, podpiwniczonych i skanalizowanych – usytuowanych we wschodniej części osiedla koło Domu Ludowego; budowa willi dla generalnego dyrektora fabryki TAZ zwanej „Pałacykiem Szymańskiego” ; powstała Izba Przyjęć i Dom Lekarza;
 - w latach 1907-1910: budowa gmachów użyteczności publicznej – Resursa Obywatelska, Dom Ludowy, Łaźnia Miejska, Szkoła TAZ, Ratusz;
- estetyka osiedla:
 - każdy dom obsadzano drzewami;
 - główne aleje osiedla wyznaczano szpalerami drzew;
 - pomiędzy ulicami a budynkami mieszkalnymi urządzono ogródki oddzielone płotkami;
 - wyznaczono miejsca dla rekreacji;
- degradacja przestrzenna i społeczna rozpoczęła się z chwilą przejęcia osiedla przez Skarb Państwa w 1959 r;

Pałac Erbego przy ul. Leśnej

- wybudowany w 1886 r. przez fabrykanta niemieckiego Ernesta Erbego ; jedna z najstarszych budowli w mieście;

- styl budynku niejednolity;
- przed wejściem znajdują się cztery kolumny;
- wewnątrz mieści się: kominek z symbolem Erbego, salon, pokoje mieszkalne zostały zaadaptowane dla potrzeb mieszczącej się tutaj obecnie Filii Banku Handlowego Warszawskiego;
- w zaadaptowanych pomieszczeniach piwnicznych mieści się redakcja pisma *Korzenie*;

Zespół willowy przy ulicy 3-go Maja 25 Pałacyk Holenderskiego

- zespół willowy tworzą:
 - willa zwana pałacykiem Holenderskiego;
 - budynek mieszkalno-gospodarczy (oficyna);
 - ogród o charakterze rekreacyjno-użytkowym;
- Pałacyk Holenderskiego:
 - zaprojektowany i wybudowany w latach osiemdziesiątych XIX w. z elementami secesji;
 - do willei prowadzi okazałe, tarasowe wejście ze schodami po obu stronach ; taras otoczony jest kamienną, misternie wykonaną balustradą;
 - podobne tarasowe wejście znajduje się po drugiej stronie willei i prowadzi do ogrodu;
 - we wnętrzu znajdował się okazały salon i około 10 pomieszczeń mieszkalnych;
- obecnie własność prywatna, pomieszczenia wynajmowane są na działalność handlową;

Dom Holenderskich na Stawkach

- letnia posiadłość Holenderskich na którą składały się:
 - willa;
 - dom dla rodzin ogrodników: Franciszka Wiatra i Antoniego Jońskiego;
 - zabudowania gospodarcze: stajnie, chlewnie, stodoły, duże cieplarnie z inspektami;
 - park z egzotycznym drzewostanem i krzewami ozdobnymi, trawniki z klombami kwiatowymi;
 - sad i duży warzywnik;
 - trzy stawy;
- obecnie Środowiskowy Dom Samopomocy;

Dworek Sawickich przy ul. Towarowej

- dworek Sawickich herbu Lubicz, mieszczący się blisko dworca kolejowego;
- charakterystycznym elementem dworu jest ryzalit dostarczający więcej światła do wnętrza salonu;

Gmach notariusza Piotra Kuchty ul. 3 Maja 3

- budynek dwukondygnacyjny;

- obecnie znajdują się sklepy, lokale usługowe i mieszkalne;

Dom Pasierbińskich ul. Apteczna 10

- kamienica dwukondygnacyjna powstała ok. 1872 r.;
- od początku w budynku mieściła się apteka;
- cechą charakterystyczną domu jest oryginalna wieżyczka;
- obecnie w jednym z pomieszczeń kamienicy znajduje się sklep monopolowy, pozostała część niszczeje;

Dom Berndtów

- mieści się na terenie byłego Zakładu Napraw Samochodowych;
- siedziba rodowa właścicieli fabryki włókienniczej;

Kamieniczki przy ul. Marszałkowskiej

- do rejestru zabytków wpisano kamienice o numerach : 2, 22, 29, 31, 33;
- kamieniczki nr 22, 31, 33 z zewnątrz wyłożone są cegłą licówką, mają ciekawe gzymsy i obramowania okien;

ZAŁĄCZNIK 5

Zabytkowe obiekty przemysłowe

Budynki Zawierciańskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego

- hale produkcyjne;
- unikatowy łącznik budynków;

Budynki na terenie Huty Zawiercie

- utrzymania ruchu z 1900 r.;
- administracyjny z 1901 r.;
- hala pługowni z 1901 r.;
- hala walcowni z 1902 r.;
- hala pieców martenowskich z 1902 r.;
- Wydziału Kolejowego z 1902 r.;

Budynki na terenie Fabryki Opakowań Blaszanych

- siedem budynków pochodzących z lat 1895-1924:
 - wieża ciśnień;
 - magazynowy;
 - techniczny;
 - administracji;
 - głównego energetyka;

- ekspedycji towarowej;
- produkcyjny;

Budynki na terenie Odlewni Żeliwa Ciągłego

- hale szlifierni, sortowni z 1900 r.;
- hala obróbki mechanicznej z 1900 r.;
- magazyn ekspedycji z 1900 r.;
- kompresornia z 1908 r.;
- stolarnia z 1908 r.;
- kotłownia z 1910 r.;
- gwinciarnia z 1914 r.;
- żarzalnia z 1924 r.;

ZAŁĄCZNIK 6

Ślady przeszłości

- stare, metalowe słupy oświetleniowe z lat 30-tych XX w. odlane we wzory, znajdujące się w Parku Miejskim im. Adama Mickiewicza i w Parku Szymańskiego;
- fragment balustrady na moście przy ul. Stary Rynek z pamiątkowym napisem wykonawcy „K. Pfenning i S-ka Warszawa 1908”; taki sam, zniszczony symbol znajduje się po drugiej stronie balustrady;
- ślady Grobu Nieznanego Żołnierza w Parku Kościuszki – wskazują na to trzystopniowe, betonowe schody;
- Park Kościuszki – pozostałości po Pomniku Żołnierzy Radzieckich (czerwony obelisk z gwiazdą) usytuowanym na grobach żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r., zlikwidowany w wyniku przeobrażeń politycznych;
- zabytkowe lane, betonowe słupy ogrodzeniowe przy ul. Wojska Polskiego na osiedlu fabrycznym;
- wypukłe zwieńczenia metalowe w bramach wjazdowych kamienic, chroniące ściany, filary budynku i drewniane bramy przed uszkodzeniami – na ulicy 3 Maja i Placu Jarosława Dąbrowskiego;
- jednoosobowe schrony wojenne:
 - przy torach magistrali kolejowej, obok wiaduktu drogowego;
 - przy ulicy Grunwaldzkiej, usytuowany między torami kolejowymi, pełni rolę klombu kwiatowego ; u podstawy zachowały się jeszcze wąskie żelazne drzwi;

ZAŁĄCZNIK 7

Organizacje Ochrony zabytków

- Komisja Ochrony Zabytków (działa przy PTTK);

- Komisja Ochrony Cmentarzy i Fortyfikacji Wojennych – powstała w 1996 r., jedyna w kraju działająca na prawach ochrony zabytków (przewodniczący Maciej Świderski);
- Społeczni Opiekunowie Zabytków przy Oddziale PTTK w Zawierciu:
 - każdy z 12 członków opiekuje się wyznaczonym obiektem dobra kultury, podlegającym ochronie prawnej (kapliczki, zespoły pałacowe, cmentarze);
- Sekcja Historyczna Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej;

ZAŁĄCZNIK 8

Niszczenie, likwidacja zabytków i niewłaściwe ich zagospodarowanie

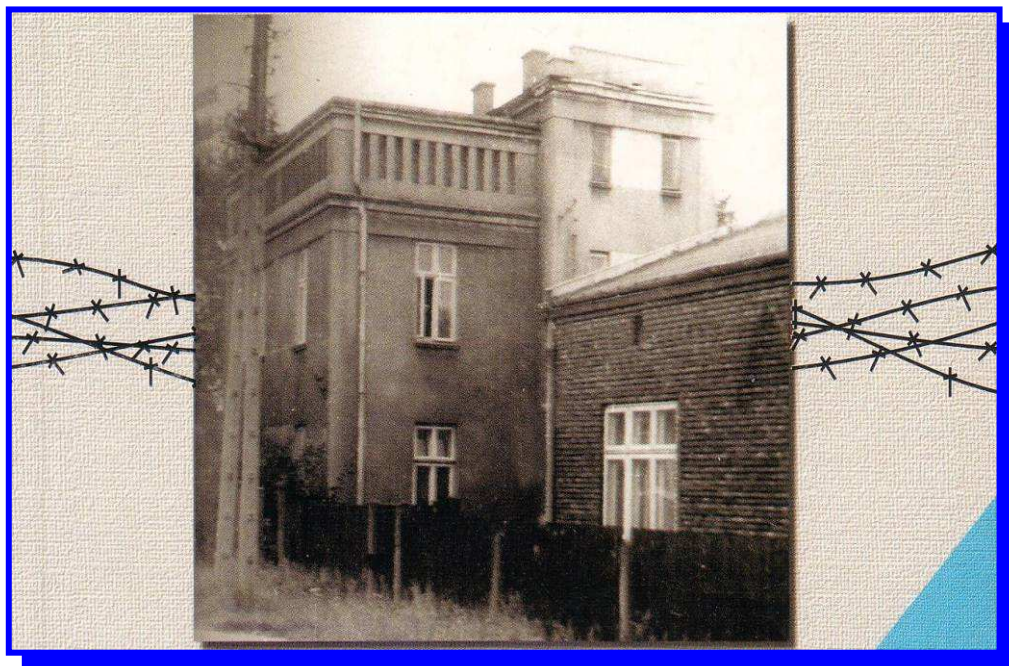
- Dom „Włóknarz” – po 90 latach pełnienia funkcji ośrodka kulturalnego miasta, budynek został przeznaczony na dyskont spożywczy „Biedronka”; ponadto zniszczono jego architekturę poprzez dobudowanie dodatkowych lokali handlowych;
- obiekt willowy przy ulicy 3-go Maja 25 – lokale handlowe ;
- budynki Zawierciańskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego – niszczące ruiny;
- likwidacja willi Z. Sowińskiego, w której mieściło się Gestapo; całkowity brak upamiętnienia tego miejsca;
- wyburzenie najstarszego w mieście kina „Stella”;
- Dom Pasierbińskich przy ul. Aptecznej 10 – sklep monopolowy, pozostałe niezagospodarowane pomieszczenia.

BIBLIOGRAFIA

1. Czerwona bawełna : szkic monograficzny w 130 letnią rocznicę powstania Zakładów Włókienniczych w Zawierciu / Jan Zieliński . – Zawiercie : Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego, [1972]
2. Dom Ludowy „Włóknierz” kością niezgody / Dariusz Markiewicz // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 1, s. 6
3. Kartki z historii Ziemi Zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 50 : Tu stacja Zawiercie ; S. 102-104 : 90 lat parafii św. Piotra i Pawła Apostołów ; S. 105 : Luteranie w Zawierciu ; S. 106 : Luteranie ... raz jeszcze ; S. 112-113 : Cmentarze**
4. Monografia Zawiercia : praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska, 2003
5. Niedocenione zabytki / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 16, s. 5
6. Ocalanie przeszłości : pamiątki powinniśmy otoczyć opieką w interesie nas wszystkich / Anna Ślusarczyk // *Dziennik Zachodni w Zawiercie : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 1, s. 2 [o działalności Komisji Ochrony Cmentarzy i Fortyfikacji Wojennych]
7. Opiekunowie zabytków / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 9, s. 2 [o działalności Społecznych Opiekunów Zabytków]
8. Pamiątki początki Zawiercia / Przemysław Kołton // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 8, s.1 [najstarszy budynek Zawiercia]
9. Refleksje nad rodziną Stosików / Andrzej Pałka // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 1, s. 9 [m.in. o przedwojennym Grobie Nieznanego Żołnierza]
10. Schrony wojenne / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 5, s. 6
11. Stanisław Józef Holenderski (1871-1940) : przemysłowiec i filantrop (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2001, nr 4, s.6-7
12. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 5, s. 6
13. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 6/7, s. 6,11
14. Ulica Leśna / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 3, s. 15
15. Ulica Marszałkowska / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 4, s. 15
16. Ulica Niedziałkowskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 8, s. 5, 7
17. Ulica Paderewskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s. 5,7
18. Ulica Paderewskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 3, s. 8, 11
19. Ulica Piłsudskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 2, s. 12, 15
20. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 1, s. 5
21. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 2, s. 6,8
22. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 9, s. 7
23. Upiększanie zabytków – „Włóknierz” // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr 3, s. 7

24. W Miejskiej Izbie znajdziesz odpowiedź na każde pytanie / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 45, s. 4
25. Zabytki // W : Zawiercie 1996 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1996 . – **S.13-14**
26. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski . – [B.m. : b.w., 1999 ?]
27. Zabytkowe osiedle robotnicze TAZ w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr ½, s. 6
28. Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej w Zawierciu : 1898-1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej, 1998
29. Zawiercie / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994 . – **S. 58-71 : Uwagi o ulicach i dzielnicach Zawiercia**
30. Zawiercie : 1996 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1996 . – **S. 13-14 : Zabytki**
31. Zawiercie : listy rysowane z miasta i okolic / Jerzy Czop . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1996
32. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej , 1991
33. Żydzi w Zagłębiu Dąbrowskim i Zawierciu do 1939 r. / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 9, s. 13

*Odwiedzamy
i poznajemy
miejsca pamięci
narodowej*

ZAGADNIENIA

1. Miejsca pamięci narodowej w mieście i opieka nad nimi.
2. Miejsca martyrologii w mieście.
3. Udział Zawiercian w walkach narodowo-wyzwoleńczych.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z tablicami upamiętniającymi wydarzenia historyczne w mieście.
2. Zapoznanie z usytuowaniem kwater wojennych na terenie miasta.
3. Zaznajomienie z miejscami terroru okupanta hitlerowskiego w mieście.
4. Zapoznanie z symbolicznymi miejscami pamięci narodowej.
5. Omówienie udziału nauczycieli w ruchu oporu w czasie okupacji hitlerowskiej.
6. Zaznajomienie z udziałem Zawiercian w walce narodowowyzwoleńczej.
7. Poznanie organizacji skupiających weteranów wojennych.
8. Poznanie aktualnych działań zmierzających do upamiętniania miejsc, wydarzeń i ludzi związanych z walką narodowowyzwoleńczą.

Umiejętności:

1. Lokalizacja miejsc pamięci narodowej na planie miasta.
2. Kojarzenie pomników pamięci narodowej z wydarzeniami historycznymi.
3. Powiązanie faktów historycznych własnej miejscowości z wydarzeniami w kraju.
4. Poznanie organizacji zrzeszających weteranów wojennych.
5. Poznanie organizacji sprawujących opiekę nad miejscami pamięci narodowej.
6. Wskazanie postaci Zawiercian związanych z walką narodowowyzwoleńczą.
7. Doskonalenie umiejętności poszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł.

Postawy:

1. Pogłębianie i umacnianie postawy patriotyzmu.
2. Uświadamianie uczniom potrzeby kultywowania narodowych tradycji.
3. Rozbudzanie zainteresowań przeszłością rodzimej ziemi.
4. Rozbudzanie pamięci o ludziach, którzy walczyli za wolność ojczyzny.
5. Wyrabianie odpowiedzialności za losy „małej ojczyzny”.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Wycieczka rowerowa szlakiem miejsc pamięci.
2. Praca z mapą – usytuowanie miejsc pamięci na planie miasta.
3. Palimy znicze i składamy kwiaty w rocznicę wydarzeń i w święta narodowe.
4. Spotkanie z kombatanami wojennymi i byłymi więźniami.
5. Opieka nad wybranym miejscem pamięci narodowej.
6. „Moje miasto podczas II wojny światowej” – zaznaczanie na planie miasta Getta i dzielnicy niemieckiej.
7. Wykonanie albumu dotyczącego miejsc pamięci narodowej (rysunki, zdjęcia).

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Zdjęcia z okresu wojny; zdjęcia przedstawiające nieistniejące już obiekty (willa Sowińskich, pomnik żołnierzy radzieckich).
3. Wspomnienia, relacje, pamiątki rodzinne związane z uczestnictwem w walkach o niepodległość lub działalności niepodległościowej.
4. Publikacje regionalne.

ZAŁĄCZNIK 1

Tablice upamiętniające wydarzenia historyczne
(treść napisów na tablicach zaznaczono pochyłym drukiem)

- tablica ku czci 47 osób z organizacji „Płomień”, zamordowanych w więzieniach i obozach koncentracyjnych w okresie okupacji hitlerowskiej – ul. Kościuszki 12:

W tym domu – siedzibie byłej szkoły handlowej – w czasie okupacji hitlerowskiej w latach 1939-1942 działała organizacja wyzwolenicza „Płomień, z której 47 członków zginęło w więzieniach i obozach koncentracyjnych

- tablica 100-lecia ruchu robotniczego, ul. Leśna 8 – budynek Urzędu Skarbowego:

1882 *Stulecie Polskiego Ruchu Robotniczego* 1982

*Pokoleniom Bojowników o Wolność, Niepodległość i Sprawiedliwość Społeczną Działaczom
Ruchu Robotniczego Ziemi Zawierciańskiej w Rocznicę „Wielkiego Proletariatu”
Społeczeństwo Miasta*

Zawiercie, wrzesień 1982

- tablica ku czci żołnierzom Armii Krajowej (skwer Armii Krajowej przy ul. Powstańców Śląskich):

Armia Krajowa największą armią podziemia w okupowanej Europie w latach 1942-1945

„Nas nie stanie, lecz Ty nie zginiesz.
Pieśń Cię weźmie,, legenda przeczowa
Wiatrem chwały w historię popłyniesz,
Armio Krajowa”
/ Z. Kabała – ppor. AK/
GL/PPS Bóg - Honor - Ojczyzna NOW
Dar Społeczeństwa Zawiercia
08.05.1998

- tablica upamiętniająca manifestację robotników w dniu 18 kwietnia 1930 r. tzw. „Krwawy Piątek” przy ul. 3-go Maja 5, odsłonięta w 1962 r.:

W tym miejscu 18.IV.1930 r. nastąpiła krwawa rozprawa policji granatowej z bezrobotnymi, którzy pod przewodem KPP domagali się pracy i chleba w 32 rocznicę „Krwawego Piątku” – Bojownikom o sprawę klasy robotniczej społeczeństwo Zawiercia

- tablica ku czci poległym w latach 1939-1945, Zawiercie-Kromołów – Pl. 22-go Lipca – Rynek (na ścianie budynku dawnej poczty i posterunku policji):

*Synom Tej Ziemi, Którzy Oddali Swe Życie Na Polach Bitewnych Europy w Walce
z Okupantem oraz Pomordowanym w Hitlerowskich Obozach Zagłady w Latach 1939-1945*
Spółceństwo Kromułowa w Roku Tysiąclecia Państwa Polskiego

- tablica ku czci zaginionych, poległych i pomordowanych Harcerzy Ziemi Zawierciańskiej (Kościół p.w. św. Maksymiliana Kolbe Zawiercie-Borowe Pole):

*1939-1945 polegli pełniąc służbę Bogu i Polsce Harcerki i Harcerze Zawierciańscy
Rodziny Harcerstwo Przyjaciele
Zawiercie 28.04.96*

- tablica epitafium ku czci księdza Kanonika Bolesława Wajzlera zamordowanego w Oświęcimiu (kruchta Kolegiaty p.w. św. Piotra i Pawła Apostołów):

W 10 rocznicę śmierci ks. Kanonika Bolesława Wajzlera proboszcza i dziekana zawierciańskiego – ur. 31.01.1881 r. w Żarnowcu zamordowanego dn. 8.03.1941 r. w oświęcimskim obozie – niestrudzonemu duszpasterzowi – niezapomnianemu pedagogowi i wychowawcy, zasłużonemu męczennikowi za kościół i Ojczyznę – to epitafium poświęca – wdzięczne społeczeństwo m. Zawiercia

- tablica ku czci Księdza Kanonika Franciszka Zientary i Księdza Joniaka:

*Budowniczy Kolegiaty
Ks Prałat
Franciszek Zientara
Zasłużony Duszpasterz Miasta Zawiercia
W Latach 1925-1938
Ks. Prałat
Stefan Joniak
Umiłowany Wikariusz Miasta Zawiercia
W Latach 1938-1951
Z Wyrazami Pamięci Modlitewnej
Wdzięczni mieszkańcy R.P.1996*

- tablica na budynku Gimnazjum Nr 2 w Zawierciu upamiętniająca postaci 44 harcerzy zaginionych w czasie II wojny światowej:

*Polegli wierni prawu harcerskiemu harcerki i harcerze zawierciańscy [44 nazwiska]
Hufiec Związku Harcerstwa Polskiego w Zawierciu
Czerwiec 1997 rok*

ZAŁĄCZNIK 2

Cmentarze i kwatery wojenne

- cmentarz parafialny w Zawierciu:
 - mogiły żołnierzy austriackich, niemieckich, węgierskich, polskich, czeskich z I wojny światowej ; pomnik budowany w okresie od 19 listopada 1914 roku do 2 stycznia 1915 r. z wmurowaną granitową tablicą z napisem:

*HIER RUHEN
IN GOTT*

== 127 ==
KRIEGER
1914-1915

(tłum. na język polski)
TU SPOCZYWA
W BOGU
== 127 ==
ŻOŁNIERZY 1914-1915

- mogiły żołnierzy polskich poległych w latach 1914-1920 i we wrześniu 1939 r. oraz Pomnik Poległym Żołnierzom (pomnik „Dzieciom Zawiercia”) upamiętniający poległych Zawiercian w I wojnie światowej i w wojnie polsko-bolszewickiej ; zaprojektowany przez znanego rzeźbiarza Jana Raszkę, wykonany przez braci Trembeckich ; poświęcony 20 listopada 1927 r. ; wyryty napis na obelisku:

Umrzeć za ojczyznę jest słodko i chlubnie

poniżej tablica z napisem:

Dzieciom swym poległym w bojach o wolność Ojczyzny i rodakom, którzy z ran odniesionych na polach bitew dla Polski żywota tu dokonali 1914-1920 niech spoczywają w pokoju;
[na bocznych postumentach tablice z nazwiskami i imionami poległych 53 osób];

- Krzyż Katyński;
- cmentarz wojenny w dzielnicy Kromołów:
 - mogiły i pomnik żołnierzy armii zaborczych z okresu I wojny światowej:

*Cześć żołnierzom
Poległym w bitwach
W okolicach Kromołowa
W wojnie Wszechświatowej
1914-1918*

z drugiej strony widnieje napis:

*Tu spoczywają zwłoki około 150 żołnierzy
Z armii zaborczych austriackiej, niemieckiej i rosyjskiej*

- zbiorowa mogiła ok. 30 żołnierzy niemieckich z okresu II wojny światowej;
- cmentarz parafialny w Kromołowie – zbiorowa mogiła żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r. z napisem:

Poległym Za Wolność Naszą i Waszą – Harcerze i Zuchy Szczepu – Płomienie
1967

- 7 mogił i płyta upamiętniająca poległych harcerzy i zuchów z 19.01.1945 r., ul. Karlińska – cmentarz;
- cmentarz żydowski w Zawierciu:

- tablica na pomniku poświęcona zamordowanym Żydom w czasie II wojny światowej:

*Tutaj spoczywają zwłoki naszych braci i sióstr zmordowanych przez nazistowskie bestje
w czasie likwidacji getta w Zawierciu w sierpniu 1943 r.*

Cześć Ich Pamięci

Ziomkostwo Żydów z Zawierciu i okolic – 1998 rok

- Wydra Zielona – grób 30 żołnierzy niemieckich poległych w 1945 roku;

ZAŁĄCZNIK 3

Miejsca martyrologii mieszkańców Zawiercia

- siedziba Gestapo w nieistniejącym budynku (willa Z. Sowińskiego) przy ulicy Gen. W. Sikorskiego – dawna ul. Chmielna, później ul. Więźniów Politycznych;
- areszt policyjny znajdujący się przy ul. Sądowej 10;
- Powiatowa Komenda Żandarmerii i Obóz Pracy Internowanych Jeńców Włoskich przy ulicy Kopalnianej;
- Getto żydowskie obejmowało ulice: Marszałkowska, Hoża, Apteczna, Nowy Rynek, Porębska, Widok, Ciasna, Robotnicza, Stary Rynek, Górnośląska, Ciemna;

ZAŁĄCZNIK 4

Miejsca pamięci narodowej

- Pomnik Nieznanego Żołnierza – wzniesiony dla uczczenia żołnierzy poległych w czasie I i II wojny światowej o wyzwolenie ziemi zawierciańskiej ; ufundowany przez Cech Rzemiosł Różnych i odsłonięty 1 września 1968 r. ; usytuowany na zbiegu ulic F. Szymańskiego i T. Kościuszki ; na stopniu cokołu widnieje napis:

Fundacja Rzemiosła Zawierciańskiego

a powyżej:

Grób Nieznanego Żołnierza

- Pomnik przy ulicy Gen. W. Sikorskiego ku czci ofiar hitleryzmu i stalinizmu ; oddany w 49 rocznicę napaści hitlerowskiej na Polskę, zaprojektowany przez Zygmunta Brachmańskiego i Z. Dulko ; odsłonięty 1.09.1988 r.:

Ofiarom Hitleryzmu i Stalinizmu

Spółeczeństwo Zawiercia

- Pomnik ku czci pomordowanych hutników w czasie II wojny światowej przy ul. Okólnej:

*W Hołdzie Poległym i Pomordowanym Hutnikom Przez Hitlerowskiego Okupanta w Latach
1939-1945*

- Pomnik Powstańców Styczniowych z 1863 roku, usytuowany w lasu przy ulicy Siewierskiej;
 - pomnik z kamienia wapiennego postawiony przez Powiatowy Komitet Obywatelski Ochrony Pomników Walk i Męczeństwa w 105 rocznicę Powstania Styczniowego ; sfinansowany przez Przedsiębiorstwo Budownictwa Kolejowego;
 - w mogile znajdują się prochy powstańców przeniesione ze wspólnego grobu, który znajdował się w lesie między Zawierciem a Łazami;
- Pomnik Żołnierzy Radzieckich w Parku Kościuszki – nie istnieje ; prawdopodobnie usytuowany był na grobach żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r.; zlikwidowany w wyniku przeobrażeń politycznych w latach 90-tych;
- Grób Nieznanego Żołnierza (przy Alei S. Jachowicza obecnie Gen. L. Okulickiego i ul. T. Kościuszki) – nie istnieje;
 - wybudowany w 1925 r.;
 - przebudowany w latach 1935-1936;
 - pomnik przetrwał II wojnę światową w niezmienionym stanie ; jedynie wierzchnią płytę pomnika ukryto w inspektach ogrodu miejskiego;
 - po wojnie przy niekompletnym Grobie Nieznanego Żołnierza – ukrytą płytę nie odnaleziono – do końca lat pięćdziesiątych harcerze pełnili honorowe warty;
 - w latach 40-tych w Grobie Nieznanego Żołnierza pochowano milicjanta, który zginął w obronie władzy ludowej ; pogrzeb był niezwykle uroczysty ; wdowa po milicjancie po kilku tygodniach zwłoki męża ekshumowała;
 - zaniedbany pomnik był dewastowany, aż został całkowicie zrównany z ziemią;
- pomnik dla uczczenia pamięci bojowników o wyzwolenie narodowe i społeczne mieszkańców Bzowa zamordowanych w czasie II wojny światowej w dzielnicy Zawiercie-Bzów – obok Szkoły Podstawowej;

Bohaterom walk o Polskę Ludową zamordowanym przez faszystów hitlerowskich w latach 1939-1942

Cześć ich pamięci

Bzów 1975 R.

[wymieniono 16 nazwisk]

- symboliczna mogiła poległych w bitwie 22 marca 1863 roku kapelana Bonawentury Mańkowskiego, Henryka Wodzińskiego i siedmiu nieznanych Bohaterów, przy drodze z Zawiercia do Łaz w lesie;

ZAŁĄCZNIK 5

Zawiercianie w walce narodowo-wyzwoleńczej

Powstanie Styczniowe

- Zawiercianie, którzy należeli do oddziałów powstańczych lub pracowali na rzecz powstania: Fiszb Baum, Wanda Karczewska, Wacław Lesiecki, Franciszek Kawecki, Tomasz Łebek, Maciej Opatowicz, Władysław Patelle, Aleksander Słomka;

- ważną rolę w Powstaniu Styczniowym odegrała poczta powstańcza ; w Zawierciu w mieszkaniu Fiszbauma znajdował się punkt przerzutowy przesyłek i korespondencji Rządu Narodowego z Warszawy do województwa krakowskiego;
- w regionie zawierciańskim stoczono w okresie powstania kilkadziesiąt walk ; jedną z ważniejszych akcji powstańczych były potyczki oddziałów Apolinarego Kurowskiego i Teodora Cieszkowskiego;
- 22 marca 1864 r. między Zawierciem a Łazami oddział kosynierów T. Cieszkowskiego stoczył bitwę z oddziałem rosyjskim ; zginęło wielu Polaków, dowódca oddziału uprowadzony do dworu Kozłowskich, został zabity przez Rosjan ; okoliczni chłopcy ukryli wielu powstańców ratując im życie;
- wśród nieznaney do dziś liczby zabitych wymienia się nazwiska: właściciela ziemskiego Henryka Wodzińskiego, zakonnika i kapelana Bonawentury Mańkowskiego;
- wydarzenia z tamtych lat upamiętnia symboliczna mogiła powstańcza między Zawierciem a Łazami, o którą dba grupa mieszkańców Zawiercia oraz pomnik poświęcony powstańcom na Wydrze Zielonej;
- na cmentarzu parafialnym w Zawierciu groby powstańców: Macieja Opatowicza, Aleksandra Słomki, Teofila Sytkowskiego;
- na cmentarzu w Kromoławie pochowani są powstańcy: Edmund Zachert – dziedzic Kromołowa i Bzowa , komisarz POW Pileckiego Rządu Narodowego z 1863 r.;

Powstania Śląskie

- Zawiercianie brali udział w I , II, III Powstaniu Śląskim;
- uczestnicy Powstań Śląskich zrzeszyli się w 1936 r., tworząc grupę powiatu zawierciańskiego Związku Powstańców Śląskich;
- prezesem został Zygmunt Szmidt – majster w Towarzystwie Akcyjnym „Zawiercie”;
- siedziba mieściła się przy ul. Kościuszki 2;
- grupa dążyła do uświadomienia społeczeństwu znaczenia Śląska dla Polski i podtrzymywania tradycji powstań śląskich;
- w 1937 r. weszli w skład Obozu Zjednoczenia Narodowego;
- Z. Szmidt i W. Szłosarek odznaczeni zostali Górnos Śląskim Krzyżem na Wstędze Waleczności i Zasługi;

II wojna światowa

Stanisław Wencel

- ur. 4 września 1913 r. w Ust-Kucie na Syberii jako syn polskiego bojownika PPS zesłanego na Syberię, zmarł 29 grudnia 1967 r. w Zawierciu;
- do Zawiercia wrócił wraz z rodziną w 1922 r.;
- działał w Towarzystwie Uniwersytetów Robotniczych i harcerstwie;
- kampanię wrześniową przeszedł wraz z 11 Pułkiem Piechoty, stacjonującym w Tarnowskich Górach;
- początkowo nosił pseudonim „Świder”, potem „Twardy”;
- oddział dywersyjny „Twardego” powstał w 1942 r., od 1943 r. rozpoczął akcje o charakterze partyzanckim ; początkowo oddział składał się z 12 osób, pod koniec 1944 r. liczba wzrosła do około 200 partyzantów;

- oddział przeprowadził wiele głośnych akcji na terenie Zagłębia Dąbrowskiego i Generalnego Gubernatorstwa:
 - początkowo oddział zajmował się ochroną zebrań partyjnych PPS i WRN oraz likwidacją konfidentów;
 - 16 grudnia 1943 r. – konfiskata przewożonych pieniędzy na szosie Zawiercie-Poręba;
 - rozbrojenie posterunku żandarmerii w Czeladzi 1 marca 1944 r.;
 - 12-13 kwietnia 1944 druga akcja w Porębie w Fabryce Urządzeń Mechanicznych;
 - akcja na terenie fabryki „Światowid” w Myszkowie w sierpniu 1944 r.;
 - zlikwidowanie „krwawego Julka” – Juliana Schuberta 9 listopada 1944 r. na szosie pomiędzy Janowem a Żarkami;
- odznaczony krzyżem Virtuti Militari;

Rodzina Stosików

- **Teodor Stosik** ur. w 1889 r.:
 - kierownik Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego w Zawierciu;
 - komendant miasta Zawiercia;
 - założyciel podziemnej organizacji „Orzeł Biały”, której celem było zabezpieczenie broni, uratowanej w kampanii wrześniowej;
 - dowódca batalionu konspiracyjnego złożonego z trzech kompani;
 - aresztowany w czerwcu 1940 r. w wyniku denuncjacji za ukrycie 13 kg materiału wybuchowego ; początkowo przebywał w więzieniu w Lublińcu a następnie w Opolu ; wyrokiem Najwyższego Trybunału Rzeszy – Volksgericht został ścięty w Berlinie 12 maja 1942 r.;
- **Waldemar Stosik** – syn Teodora ranny pod Janowem 2.09.1939 r. ; zmarł w wyniku poniesionych ran ; jego przestrzelony hełm znajduje się w Izbie Muzealnej Szkoły Podstawowej Nr 5;
- **Janina Stosik** – żona Teodora aresztowana w 1942 r. ; wywieziona do obozu w Oświęcimiu ; zmarła śmiercią głodową 7.09.1942 r. odmawiając przyjmowania pokarmów;
- **Idalia Stosik** – córka Teodora i Janiny, aresztowana w 1942 r ; wywieziona wraz z matką do Oświęcimia, gdzie zmarła 20.03.1943 r.;
- rodzina mieszkała przy ulicy T. Kościuszki, w budynku przylegającym do obecnej drukarni;

Józef Słaboszewski

- ur. 18.03.1908 r. w Zawierciu ; ukończył gimnazjum w Zawierciu w 1926 r.; oficer zawodowy ; pseud. „Turoń”;
- w 1939 r. założyciel Służby Zwycięstwa Polski w Zawierciu i powiecie zawierciańskim oraz komendant obwodu ZWZ Zawiercie do 1941 r.;

Wacław Chrzanowski

- ur. 28.11.1901 r. w Sosnowcu;
- ukończył Gimnazjum im. S. Staszica w Sosnowcu, a następnie wyższe studia handlowe w Krakowie;

- założył w 1932 r. Gimnazjum Handlowe w Pilicy, zlewnię mleka oraz wzorcową pa-siekę;
- w 1934 r. został dyrektorem Szkoły Handlowej i Gimnazjum Kupieckiego Stowarzy-szenia Kupców Polskich w Zawierciu;
- w 1939 r. stanął na czele organizacji „Płomień”;
- 1.09.1940 aresztowany i przewieziony do więzienia w Opolu;
- żona Helena Maria z domu Chmurska w tym czasie urodziła córkę Ewę, której ojciec nigdy nie zobaczył;
- wyrokiem Sądu w Berlinie, skazany na karę śmierci przez zgilotynowanie ; wyrok wykonano 19.03.1942 r.

Władysław Żyła

- ur. 23.09.1917 r. w Będuszu;
- szkołę powszechną i Gimnazjum Męskie ukończył w Zawierciu ; w 1936 r. rozpoczął studia na Wydziale Rolniczo-Leśnym w Krakowie;
- w szkole średniej był czynnym działaczem harcerskim;
- w październiku 1939 r. został wzięty do niewoli niemieckiej pod Lubartowem; w trakcie transportu zbiegł;
- w grudniu 1939 r. zamieszkał z rodziną w Zawierciu w domu czynszowym przy ul. Kopernika 10;
- w 1940 r. został współredaktorem gazetki *Płomień* drukowanej w Szkole Handlowej;
- w kwietniu 1940 r. rozpoczął we własnym domu redakcję i druk gazetki konspiracyjnej *Niepodległa* ; kolportażem gazety zajmowała się najbliższa rodzina i zaufani przyjaciele ; gazeta docierała do Myszkowa i Poraja;
- 3 października 1940 r. został aresztowany przez gestapo i wywieziony do więzienia w Opolu, następnie do Berlina, gdzie został skazany na śmierć ; 18.09.1942 został zgilotynowany;
- patron jednej z zawierciańskiej ulic;

Urszula Leszczyńska

- ur. 21.10.1907 r. w woj. Łódzkim ; ukończyła Gimnazjum w Łęczycy i studia na Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Filologicznym w 1932 r.;
- od 1933 r. pracowała jako nauczyciel języka polskiego;
- w styczniu 1937 r. otrzymała pracę jako nauczycielka języka polskiego w Zawierciu w Państwowym Gimnazjum Koedukacyjnym;
- pełniła funkcję harcmistrza od 17 marca 1939 r.;
- w czasie II wojny światowej czynnie działała w konspiracyjnej organizacji „Płomień”; aresztowana 1 października 1940 r., zmarła 13 grudnia 1943 r. w Oświęcimiu;
- poetka;

Nazwiska Zawiercian, którzy prawdopodobnie zginęli w obozach na terenie Związku Radzieckiego – Katyń, Kozielsk

- nauczyciele: Jan Gubała, Tomasz Matyjaszczyk Tadeusz Orzechowski, Stefan Wilhelm Schimsheimer, Eustachy Serkes, Roman Beliczyński, Stanisław Bieńkowski;
- lekarze: Stanisław Tuora, Władysław Drabek;
- pilot: Stanisław Kwapisiewicz;

- służba wojskowa: Marceli Władysław Radziszewski, Roman Krupa, Józef Bilikiewicz;

Udział harcerstwa

- 2 września 1939 r. harcerzy hufca zawierciańskiego włączono do walki z Niemcami;
- do zadań organizacji miała należeć:
 - koordynacja służby porządkowej w mieście;
 - prowadzenie zwiadu;
 - zaminowanie i wysadzanie strategicznych obiektów w mieście w razie zbliżania się Niemców;
 - stawianie oporu wkraczającym Niemcom;
- punkt dowodzenia drużyny harcerskiej mieścił się na terenie dworca kolejowego w Zawierciu;
- 3 września 1939 r. drużyna otrzymała rozkaz z Komendy Hufca rozwiązania się lub opuszczenia miasta w celu nawiązania kontaktu z władzami wojskowymi w rejonie Olkusza;
- część uzbrojonej drużyny harcerskiej pod dowództwem druha Stefana Hummera opuściła Zawiercie ; drużynowy Janusz Brzozowski brał udział w kampanii wrześniowej, a następnie w Powstaniu Warszawskim;
- na terenie miasta harcmistrz Urszula Leszczyńska zajmowała się – do czasu aresztowania w 1940 r. – kolportażem pierwszych konspiracyjnych pism: *Nasze Sprawy* i *Płomień*;
- pozostali w mieście harcerze związali się z różnymi organizacjami konspiracyjnymi; wielu z nich poległo, zaginęło lub zostało zamordowanych w obozach koncentracyjnych ; ich pamięć uwieczniają tablice na budynku Gimnazjum Nr 2 i Kościele p.w. św. Maksymiliana Kolbe w Zawierciu-Borowe Pole.

Tajne nauczanie

- na terenie miasta tajnym nauczaniem zajmowały się następujące osoby: *Stanisława Lipa, Helena Kaleta, Klotylda Kołacz, Weronika Kuśmierska, Franciszka Targowska, Genowefa Assendi, Emilia Grajdek* (kierownik Biblioteki Pedagogicznej w Zawierciu), *Władysława Staśko, Helena Górniak, Maria Miernik, Władysław Miernik, Jan Kaskosz, Wiesława Gębarska, Apolonia Furgalska, Józefa Jabłczyńska, Bronisław Jabłczyńska, Franciszek Sikorski, Marta Sikorska, Helena Targowska, Stanisław Nawrot, Bronisława Kalisz, Maria Zamojska, Leokadia Kiełtuska, Klara Rajczyk, Janina Świdorska, Maria Biała, Halina Imielska, Janina Skutnik, Zdzisława Dudalo* (w 1951r. organizatorka Biblioteki Pedagogicznej w Zawierciu), *Janina Zielińska, Stefania Gieszczykiewicz, Anna Dziurska-Banach, Natalia Pęczkowska, Janina Baran-Kijas, Alfreda Raczyńska, Michalina i Eleonora Markiewicz*;
- tajnym nauczaniem w zakresie szkolnictwa średniego zajmowały się: *Urszula Leszczyńska, Zofia Jung, Anna Przybyła, Janina Markiewicz, Janina Matczak, Janina Jach*;
- w okresie okupacji z roku na rok malała liczba uczniów i nauczycieli w związku z zamykaniem tajnych kompletów i aresztowaniami nauczycieli;
- w czasie okupacji nie przeprowadzano matur;
- po wojnie przeprowadzono weryfikację i uznano wyniki tajnego nauczania;

ZAŁĄCZNIK 6

Organizacje wojskowe i konspiracyjne na terenie miasta w czasie II wojny światowej

- **Batalion Obrony Narodowej „Zawiercie”** – dowódca major Rudolf Geyer:
 - tuż przed wybuchem II wojny światowej miejscem postoju dowództwa była ul. Wronia 22;
 - batalion brał udział w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r.;
 - w skład batalionu wchodziły trzy kompanie: „Zawiercie” – dowódca kpt. Jan Szczepaniak (zginął 1 września), „Łazy” i „Siewierz”;
- **Służba Zwycięstwa Polski** założona przez kapitana Józefa Słaboszewskiego, przemianowana na **Związek Walki Zbrojnej**;
- **Zawierciański 3 Pułk Brygady Zagłębiowskiej**:
 - założony w 1942 r. w powiecie zawierciańskim z dowódcą porucznikiem Józefem Mazurkiem pseud. „Kostek”;
 - w skład pułku wchodziły dwa bataliony – dowódcą pierwszego był Piotr Wierzbicki, drugiego Mieczysław Stelmach;
 - po wcieleniu tej organizacji (ok. 4 tysięcy osób) do Armii Krajowej zachowała ona pewną samodzielność;
- **Organizacja „Płomień”** – patriotyczna, podziemna organizacja skupiająca młodzież, wychowanków i nauczycieli Szkoły Handlowej:
 - powstała w listopadzie 1939 r. na terenie Gimnazjum Kupieckiego przy ul. Kościuszki 12;
 - wydawała ulotki i konspiracyjną gazetę „Płomień” – red. Waław Chrzanowski (dyrektor Szkoły Handlowej);
 - organizacja udzielała pomocy osobom prześladowanym ; ratowała młodzież przed wyjazdem na przymusowe roboty do Niemiec;
 - 1 września 1940 r. cały zespół redakcyjny i techniczny gazetki został aresztowany ; 6 stycznia 1942 r. Waław Chrzanowski, Edmund Nowacki, Fryderyk Bereza zostali straceni w Berlinie ; pozostałe 44 osoby zginęły w więzieniach i obozach koncentracyjnych;
- **Oddziały partyzanckie działające w okolicach Zawiercia**:
 - oddział Batalionów Chłopskich Ziemi Zawierciańskiej pod dowództwem Mieczysława Filipczaka;
 - oddział Stanisława Śnitki, pseudonim „Sowa” z Kroczyca;
 - oddział „Wiara” Bolesława Kozłowskiego – jedna z udanych akcji w sierpniu 1944 r. na oddział Wehrmachtu przy drodze z Kroczyca do Podlesia;

ZAŁĄCZNIK 7

Działania zmierzające do rozbudzenia uczuć patriotycznych społeczeństwa miasta

- Komisja Ochrony Cmentarzy i Fortyfikacji Wojennych – powstała w 1996 r., jedyna w kraju działająca na prawach ochrony zabytków (przewodniczący Maciej Świderski);
- Komitet Organizacyjny związany z ufundowaniem tablicy pamiątkowej poświęconej Stanisławowi Wenclowi pseud. „Twardy”;
- propozycja nazwania Placu przy Grobie Nieznanego Żołnierza imieniem T. Stosika;
- propozycja nazwania jednej z zawierciańskiej ulic imieniem Teodora Stosika;
- przyznawanie tytułu Weterana Walk o Wolność i Niepodległość Ojczyzny najstarszym żołnierzom Rzeczypospolitej;
- propozycja powstania tablicy upamiętniającej miejsce kaźni społeczeństwa polskiego i żydowskiego w obiekcie gestapo w okresie II wojny światowej;
- powstanie tablicy upamiętniającej skutki wybuchu budynku spedycji PKP;
- organizowanie od 1969 r. rajdu „Jesień Jurajska” dla uczczenia miejsc pamięci narodowej;

ZAŁĄCZNIK 8

Organizacje zrzeszające weteranów wojennych na terenie miasta

Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Obozów Koncentracyjnych

- istniał w latach 1945-1949;
- organizacja skupiała powracających z obozów więźniów i wdowy po zamordowanych w więzieniach i obozach;
- prowadził ożywioną działalność gospodarczą i zatrudniał byłych więźniów;
- wspomagał materialnie wdowy i dzieci osierocone przez okupanta;

Związek Bojowników o Wolność Naszą i Waszą

- powołany w 1949 r.; prezesem zarządu powiatowego wybrano W. Bogusza;
- w 1975 r. w związku z reformą administracji zlikwidowano oddział powiatowy ZBOWiD-u, a pozostało Koło Miejskie tej organizacji;

Powiatowa Społeczna Rada Kombatantów

- siedziba przy ul. Aptecznej 25;
- prezes Tadeusz Lipka;

BIBLIOGRAFIA

1. „Dzieciom Zawiercia”: kartki z historii / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 29, s. 2
2. Austriackie cmentarze oraz kwatery wojenne w Zawierciu i okolicy 1914-1918 / Maciej Świdorski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1997
3. Bohdan Wroński komandor z ulicy Wroniej / Alojzy Kołodziejczyk // *Ziemia Zawierciańska* . – 1994, nr 19, s. 4 [o Janie Wronie – powstańcu styczniowym]
4. Bolesław Kowalczyk pseud. „Scyzoryk” (1917-1970) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (5) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 24 , s. 6
5. Ernest Ginter pseud. „Hetman” (1927-1944) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 26, s. 6
6. **Historia Zawiercia** / Jerzy Abramski // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska, 2003 . – **S. 35-73**
7. Jacek Kita pseud. „Chodkiewicz”, „Boguś” (1924-1983), Janina Kita z.d. Dudkiewicz pseud. „Janeczka” (1925-1968) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (3) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 21, s. 6
8. Jan Antczak (1920-2000) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (10) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 29 , s. 6
9. Jan Żak pseud. „Jeż”, „Szary” (1901-1967), Helena Żak z.d. Mickiewicz pseud. „Matka” (1902-1976) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (4) / Tadeusz Nowak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 22, s. 6
10. Józef Szota partyzant Kołpaka (1893-1974) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (9) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 28 , s. 6
11. Kartki z historii Ziemi Zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 120-122 : Za Ojczyznę** [o Teodorze Stosiku założycielu konspiracyjnej organizacji Orzeł Biały na terenie Zawiercia] ; **S.20-21 : Zawiercianie w Powstaniach Śląskich**
12. Likwidacja getta : z dziejów Ziemi Zawierciańskiej / Stanisław Klisiak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 43, s. 6
13. Liściem się stroję nadziei... : wspomnienie o Urszuli Leszczyńskiej wraz z wyborem Jej poezji / Janusz Józef Kopeć, Piotr Grzyb . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1986
14. Mieczysław Makiela pseud. „Słaby”, „Granit” (1914-1989), Janina Makiela pseud. „Siusia”, „Wierna” (1918-1986) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (6) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 25 , s. 6
15. Mieczysław Stelmach pseud. „Zawierucha” (1911-1991), Wanda Stelmach z.d. Balwierz pseud. „Czarnulka” (1914-1985) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (8) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 27, s. 6
16. Niewygodne święto? : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (1) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 19, s. 5
17. Nowa tablica / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 15, s. 2
18. Ocalanie przeszłości : pamiątki powinniśmy otoczyć opieką w interesie nas wszystkich/ Anna Ślusarczyk // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 1, s. 2 [o działalności Komisji Ochrony Cmentarzy i Fortyfikacji Wojennych]
19. Ocalić od zapomnienia / Kazimierz Czarnecki // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 3, s. 15 [zapowiedź odsłonięcia tablicy ku czci AK; fundatorzy tablicy]
20. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 5, s. 12 [o ks. Wajzlerze]

21. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 4, s. 11 [o ks. Wajzlerze]
22. Ocalmy od zapomnienia... : rodzina Stosików / Joanna Gawrońska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 9, s. 9
23. Odsłonięcie tablicy poświęconej AK / Monika Grajdek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 5, s. 3
24. Okolice Zawiercia w Powstaniu Styczniowym / Adam Komenda // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 9, s. 6
25. **Okres wojny i okupacji hitlerowskiej** / Jan Kantyka // W : Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969 . – **S.143-168**
26. Opiekunowie zabytków / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 9, s. 2 [o działalności Społecznych Opiekunów Zabytków]
27. Oskarżam kata Zawiercia : proces Emanuela Schneidera / Jan Pietrzykowski . – Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1987
28. Pamięci „Twardego” / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 34 , s.2 [o zamiarach ufundowania tablicy dla uczczenia kpt. Stanisława Wencła Ps. „Twardy”]
29. Pamięci styczniowym powstańcom / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . 2001, nr 5 s. 2
30. Pamiętamy o zdarzeniach historycznych / Stefan Słopecki // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr 1-2, s. 7
31. Patron naszej ulicy / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 10, s. 5 [ks. Bolesław Wajzler]
32. Patron naszej ulicy : Władysław Żyła / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1992, nr 11, s. 6
33. Refleksje nad rodziną Stosików / Andrzej Pałka // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 1, s. 9 [m. in. o przedwojennym Grobie Nieznanego Żołnierza]
34. Schrony wojenne / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 5, s. 6
35. Stanisława Bednarz z domu Gruca pseud. „Szybka”, „Lotna” (1923-1995) : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (2) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 20, s. 5
36. To był bohater / (jew) // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 8, s. 7 [ks. Wajzler – patronem ulicy]
37. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 6/7, s. 6,11[Organizacja „Płomień”]
38. Urszula Leszczyńska : poetka z Zawiercia / Franciszek Banach // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1992, nr 15, s. 5
39. W hołdzie poległym harcerzom // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 2, s. 1,2 [str. 11- Lista poległych , zaginionych i zamordowanych harcerzy ziemi zawierciańskiej 1939-1945]
40. Wacław Chrzanowski (1901-1942) : (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 10, s. 6
41. Z albumów Zawiercian / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 20, s. 3
42. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski . – [B.m. : b.w., 1999 ?] . – **S. 59 : Pomnik Nieznanego Żołnierza ; S. 61 : Pomnik Ofiar Faszyzmu**
43. **Zasługi dla miasta** / Piotr Grzyb // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska, 2003 . – **S. 638-641 : Ks. Kanonik Bolesław Wajzler ; S. 643-644 : Pkt. Stanisław Wencel (1913-1967) Ps. „Twardy” ; S. 623-624 : Wacław Chrzanowski (1901-1942)**

44. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994 . – **S. 36-56 : Zawiercie w latach 1939-1945**
45. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi zawierciańskiej, 1991 . – **S. 65 : Ulica Chmielna ; S. 62-63 : Ulica Sądowa ; S. 86-87 : Ulica Kopalniana ; S. 88-90 : Ulica Hoża** [przy tych ulicach mieściło się : Gestapo, areszt, Komenda Żandarmerii, Getto żydowskie]
46. Zgilotynowany „Płomień” / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 11, s. 6
47. Ziemia zawierciańsko-myszkowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945 / Józef Kijowski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1999 [na okładce książki zdjęcie nieistniejącego budynku Gestapo]
48. Związek Inwalidów Wojennych / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* .- 2001, nr 8, s. 6
49. Związek Legionistów Polskich : kartki z historii / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 4, s. 6
50. Żerkowice, moja „Rota” : Partyzanci Ziemi Zawierciańskiej (10) / Tadeusz Kowalczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 31, s. 5

Ulice mojego miasta

ZAGADNIENIA

1. Urbanistyka miasta.
2. Dzielnice i osiedla mieszkaniowe Zawiercia.
3. Historia zawierciańskich ulic.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z pojęciami: urbanistyka, urbanizacja, dzielnica, osiedle.
2. Poznanie historii najstarszych osiedli miasta:
 - nadanie praw miejskich – połączenie Małego i Wielkiego Zawiercia;
 - Kromołów – najstarsza dzielnica miasta;
 - osiedle „Nowy Świat” – powstało w okresie międzywojennym;
 - Argentyna – powstało w okresie międzywojennym.
3. Poznanie sposobu zabudowy przestrzennej miasta:
 - osiedla wielorodzinne: Szymańskiego, Piłsudskiego, Zuzanka I;
 - jednorodzinne: Miodowa, Borowe Pole, Dąbrowica, Zuzanka, Stawki;
 - mieszane: Warty, Centrum.
4. Poznanie współcześnie istniejących osiedli mieszkaniowych, ich typu zabudowy i lokalizacji: Borowe Pole, Marciszów, Stawki, Piłsudskiego, Argentyna, Centrum, Warty, Zuzanka, Zuzanka I, Stary Rynek, Miodowa, Bzów, Kromołów, Dąbrowica, Franciszka Szymańskiego, Blanowice, Żerkowice.
5. Poznanie potocznego nazewnictwa wybranych części miasta: *Żabki, Kępa, Podkowa, Kądziałów, Dzielnica cudów* – osiedle Szymańskiego, *Kozia Górka* – okolice szpitala.
6. Zapoznanie z dziejami zawierciańskich ulic.
7. Poznanie dziejów nazw ulic.

Umiejętności:

1. Posługiwanie się nowym słownictwem.
2. Wyjaśnienie specyfiki procesu kształtowania się miasta.
3. Lokalizacja osiedli i ulic na planie miasta.
4. Wskazanie i omówienie najstarszych osiedli.
5. Wykazanie różnic w sposobie zabudowy miasta.
6. Wyjaśnienie historycznego kształtowania się nazw ulic.
7. Wyjaśnienie pochodzenia potocznych nazw wybranych części miasta.
8. Rozbudzenie zainteresowań anegdotami, ciekawostkami związanymi z nazewnictwem ulic.
9. Kojarzenie nazw ulic z postaciami znanych Zawiercian i regionem.
10. Samodzielne poszukiwanie informacji w różnych źródłach o historii ulic i osiedli.

Postawy:

1. Kształtowanie emocjonalnego związku z najbliższym otoczeniem.
2. Okazywanie szacunku osobom zasłużonym dla miasta.
3. WYROBIENIE poczucia dbałości o estetykę „mojej ulicy”, „mojego osiedla”, „mojego miasta” – zapobieganie wandalizmowi, zachowanie czystości i porządku.
4. Rozbudzenie zainteresowania miastem.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Wycieczka rowerowa do osiedla Szamańskiego.
2. „Moja ulica, moje osiedle dawniej” – wywiad i rozmowa
3. Spotkanie z architektem miasta.
4. „Nasze ulice na starych fotografiach” – przeglądamy rodzinne albumy.
5. Projektujemy nowe osiedle mieszkaniowe – makieta – konkurs.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Materiały źródłowe: książki, gazety lokalne, foldery, zdjęcia.
3. Dokumenty świadczące o dziejach ulic: stare plany posesji, akty notarialne.

ZAŁĄCZNIK 1

Najstarsze osiedla miasta

Kromołów

- najstarsze wzmianki o Kromołowie pojawiają się w bulli papieża Celestyna III z 1193 r.;
- w XII i XIII w. Kromołów był osadą wiejską ; w 1388 r. otrzymał prawa miejskie;
- etymologia nazwy:
 - prawdopodobnie od założyciela osady – rycerza z Małopolski – Kromoła;
 - wyraz „kromoł” oznacza „powstanie, bunt”;
- herb Kromołowa – Gryf:
 - gryf – popularne w starożytności zwierzę z głową orła i ciałem lwa;
 - na czerwonej tarczy herbu umieszczony jest srebrny gryf wspięty w lewo ; dziób i pazury złote ; w klejnocie nad hełmem w koronie pół takiego samego gryfa w lewo, bez łap, ze złotą trąbą;
- z Kromołowa wypływają dwa źródła Warty;
- zabytki:
 - 800- letni kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja;
 - kaplica św. Jana Nepomucena;
 - drewniane chałupy chłopskie;
 - kamieniczki mieszczańskie w stylu eklektycznym i secesyjnym;
- dnia 17 stycznia 1977 r. radni gminy Kromołów podjęli uchwałę o włączeniu Kromołowa do Zawiercia – od tego momentu Kromołów stał się najstarszą dzielnicą Zawiercia;

Zuzanka

- jedna z piękniejszych dzielnic miasta zwana potocznie *Żabkami* ; nazwa pochodzi od znajdującej się tam fontanny z żabkami;
- etymologia nazwy:
 - od folwarku *Zuzanka* wchodzącego w skład dóbr kromołowskich w XVIII wieku;
 - od pustkowia *Zuzanka* (zwanego również *Młynami*);
 - prawdopodobnie od imienia właścicielki generałowej Zuzanny Gostkowskiej z Jordanów;
- w 1790 r. na terenie *Zuzanki* znajdowało się 10 domów;
- w 1972 r. Huta Zawiercie rozpoczęła budowę charakterystycznych domków jednorodzinnych metodą pumekso-pyłobetonów;

Argentyna

- zabudowa architektoniczna osiedla jest charakterystyczna dla okresu międzywojennego;
- budownictwo jednorodzinne;
- przy ul. Warszawskiej 12 znajduje się najstarszy ponad 100-letni, drewniany budynek w mieście ; prawdopodobnie przywieziony w elementach z Krakowa i złożony w ciągu kilku dni;

Osiedle TAZ obecnie Osiedle Franciszka Szymańskiego

- kompleksowe osiedle z domami mieszkalnymi dla robotników, majstrów i inżynierów wraz z obiektami użyteczności publicznej i wypoczynku ; w latach międzywojennych osiedla uznawane było za jedno z najpiękniejszych osiedli mieszkaniowych w Europie;
- w 1879 r. zarząd fabryki TAZ zakupił nieruchomości pod budowę osiedla od wrocławskiego bankiera Zygmunta Pringsheina;
- osiedle usytuowano wzdłuż trzech równoległych alei: ul. Fabryczna, ul. Haliny Konopackiej, ul. Franciszka Szymańskiego ; osiedle otoczone zostało gmachami użyteczności publicznej zbudowane z czerwonej, klinkierowej cegły;
- głównym architektem i budowniczym osiedla był inż. Bigoszewski, a po jego śmierci P. Munch;
- budowa osiedla trwała 30 lat i przebiegała w czterech fazach:
 - w latach 1880-1887 wybudowano 40 domów dwukondygnacyjnych, na planie prostokąta, krytych dwuspadowym dachem, z dużymi izbami ; oddano do użytku pralnię, piekarnię i lodownię;
 - w latach 1887-1895: budowa domów z częściowo mieszkalnymi poddaszami, krytymi dachówką ; otwarto ochronkę dla dzieci;
 - w latach 1895-1907: budowa domów trzykondygnacyjnych z użytecznym poddaszem, podpiwniczonych i skanalizowanych – usytuowanych we wschodniej części osiedla koło Domu Ludowego; budowa willi dla generalnego dyrektora fabryki TAZ zwanej „Pałacikiem Szymańskiego” ; powstała Izba Przyjęć i Dom Lekarza;
 - w latach 1907-1910: budowa gmachów użyteczności publicznej – Resursa Obywatelska, Dom Ludowy, Łaźnia Miejska, Szkoła TAZ, Ratusz;
- estetyka osiedla:
 - każdy dom obsadzano drzewami;
 - główne aleje osiedla wyznaczano szpalerami drzew;
 - pomiędzy ulicami a budynkami mieszkalnymi urządzono ogródki oddzielone płotkami;
 - wyznaczono miejsca dla rekreacji;
- degradacja przestrzenna i społeczna rozpoczęła się z chwilą przejęcia osiedla przez Skarb Państwa w 1959 r.;

ZAŁĄCZNIK 2

Współczesne dzielnice i osiedla mieszkaniowe

- **Osiedle Marciszów:** Jastrzębia, Lisia, Łanowa, Marciszowska, Młynarska, Mrzygłodzka, Myśliwska, Nowowiejska, Ogrodowa, Pogodna, Przesmyk, Wilcza, Zarzeczce;
- **Osiedle Borowe Pole:** Astrów, Borowa, Borowe Pole, Bratków, Chabrowa, Chrobrego, Filtrowa, Gościnną, Gruntowa, Jakuba, Jodłowa, Kołtąja, Kossowska, Kwiatowa, Lenartowicza, Lotnicza, Lwowska, Łowiecka, Makowa, Mała, Młyńska, Modrzewiowa, Narcyzów, Nowe Zawiercie, Nowomiejska, Oświatowa, Poniatowskiego, Poznańska, Przeskok, Romantyczna, Różana, Rumiankowa, Sobieskiego, Staszica, Storczyków, Świerkowa, Torowa, Traugutta, Wesoły Świat;

- **Osiedle Stawki:** Andersa, Anny Jagiellonki, Bagno, Blanowska od nr 1-167 i od nr 58-184, Czysta, Długa, Gliniana, Gołębia, Jana Kazimierza, Jasna, Królowej Jadwigi, Krzywa, Limanowskiego, Miejska, Orla, Pastewna, Piwna, Północna, Prózna, Ptasia, Solidna, Stefania, Szeroka, Topiel, Topolowa, Tylina, Wapienna, Wąska, Ks. Wajzlera, Wiśniowieckiego, W. Jagiełły, Wrzosowa, Zgoda;
- **Osiedle Piłsudskiego:** Blanowska od nr 2-56, Dojazd, Dudy, Klonowa, Krótka, Karczka, Morska, Parkowa, Piłsudskiego od nr 1-89, Wieczorka, Wierzbowa, Wolna, Zaparkowa, Zaulek;
- **Osiedle Zuzanka I:** Broniewskiego, Gałczyńskiego, Huldczyńskiego, Mickiewicza, Nowowierzbowa, Piłsudskiego od nr 89 i 40 do końca (bloki), Południowa;
- **Osiedle Zuzanka II:** Cegielniana, Cicha, Czereśniowa, Dolna, Kombatantów, Kwietniowa, Łagodna, Łamana, Łośnicka od nr 1-35 i 2-22, Łukowa, Olchowa, Orzechowa, Owocowa, Przyjaciół, Słoneczna, Spółdzielcza, Stalowników, Strumień, Strumień- Wierczki od nr 1-19 i 2-18, Widna, Wierczki, Wierczki Północ, Wiśniowa, Zacisze, Zuzanka, Żytia, Źródlana;
- **Osiedle Szymańskiego:** Bohaterów Westerplatte, Leśna, Moniuszki, Niedziałkowskiego, Szymańskiego;
- **Osiedle Argentyna:** Amatorska, Brzechwy, Kijowska, Krakowska, Kraszewskiego, Metalowców, Mylina, Polska, Przechodnia, Rataja, Równa, Senatorska, Sienkiewicza, Stalowa, Sucha, Śmiała, Tuwima, Warszawska, Wenecka, Wesoła, Zaporowska, Zielona, Ziemna, Zimna;
- **Osiedle Warty:** Asnyka, Biała, Bukowa, Chrzanowskiego, Cmentarna, Gardy, Grzybowa, Kasztanowa, Kromołowska, Lipowa, Majakowskiego, Norwida, Okólna, Orzeszkowej, Paderewskiego od nr 47 i 28 do końca, Prusa, Rączki, Smutna, Snopkiewiczówny, Surowa, Szpitalna, Wiosny Ludów;
- **Osiedle Centrum:** Batorego, Daszyńskiego, Dmowskiego, Gdańska, Grunwaldzka, Jagiellońska, Jaskrowa, Jaśminowa, Junacka, Kasprowicza, Kilińskiego, Kościuszki, 3 Maja, Mokra, Mostowa, Paderewskiego od nr 1-45 i 2-26, Piastowska, Piekarska, Piękna, Podleśna, Pomorska, Powstańców Śląskich, Pszczelna, Pszczelne Łąki, Pułaskiego, Reymonta, Rokicka, Równoległa, Sadowa, Składowa, Skłodowskiej, Słowackiego, Spacerowa, Słowackiego, Wronia, Wschodnia, Wykładana, Wyszyńskiego, Zakręt, Zegadłowicza, Zubrzyckiego, Żwirki i Wigury;
- **Osiedle Stary Rynek:** Apteczna, Bankowa, Bliska, Ciasna, Dawna, Dobra, Hoża, Kopernika, Księżycowa, Lepsza, 11 Listopada, Marszałkowska, Morelowa, Piesza, Pl. Dąbrowskiego, Podmiejska, Porębska, Robotnicza, Rolnicza, Skąpa, Staroszkolna, Stary Las, Szkolna, Ślepa, Widok, Włodowska, Wspólna, Żyły;
- **Osiedle Miodowa:** Ciągowska, Daleka, Działkowców, Górnośląska, Graniczna, Hutnicza, Jałowcowa, Kresowa, Krępa, Miodowa, Murarska, Nektarowa, Obrońców Poczty Gdańskiej od nr 1-36, Osiedlowa, Podkądzielów, Pogorzelska, Polna, Rzemieślnicza, Towarowa od nr 1-32, Uskok, Willowa, Wojska Polskiego, Woskowa, Zachodnia od nr 1-29 i 2-58;
- **Osiedle Dąbrowica:** Brata Alberta, Bzowska, Chemiczna, Dąbrowica, Dębowa, Dojazdowa, Głogowa, Jagodowa, Jęczmienna, Kłosowa, Ładna, Miła, Obrońców Poczty Gdańskiej od nr 36 do końca, Pszenna, Sienna, Spadowa, Stary Las, Szczęśliwa, Szewska, Szklarska, Towarowa od nr 32 do końca, Włókiennicza, Wypaliska, Zajazdy, Żabia od nr 29 i 58 do końca, Żółwia;

ZAŁĄCZNIK 3

Dzieje zawierciańskich ulic

- w 1847 r. i 1854 r. wymieniano ulice: Pilicką, Olkuską i Siewierską;
- w 1860 r. wytyczono szosę Siewierz – Pilica;
- pierwsze 3 aleje Zawiercia wytyczono na terenie osiedla TAZ po 1878 r.;
- pierwsze zaznaczone i nazwane ulice uwidocznione zostały na planie geometrycznym miasta w roku 1909, były to: Kopalniana, Chmielna, Apteczna, Blanowska, Krótka, Kościelna, Ogrodowa, Łośnicka, Fabryczna, Marszałkowska, Porębska, Wąska, Nowofabryczna, Piaskowa, Stary Rynek, Hoża, Nowy Rynek, Polna, Turnia, Żelazna, Widok, Wspólna, Sądowa, Rokicka, Wielki Świat, Poczтова, Siewna, Siewierska, Aleje I i II;
- w 1918 r. Zawiercie posiadało 4 brukowane i 4 częściowo brukowane ulice;
- w 1919 r. decyzją Magistratu zaczęto wytyczać ulice w sposób planowy i właściwy dla ruchu miejskiego;
- w 1921 r. – Rada Miejska podjęła uchwałę w sprawie ułożenia trotuarów i płyt betonowych na ulicach: Marszałkowskiej, Górnośląskiej i Aptecznej;
- ul. 3 Maja była pierwszą drogą miejską pokrytą materiałem smołowcowym termakiem (1927 r.) ; w okresie międzywojennym była to najbardziej reprezentacyjna ulica miasta;
- w 1950 r. – zapoczątkowano właściwe ukształtowanie ulic miasta wraz z ich infrastrukturą;
- ustawa z 13 października 1998 r. wprowadza podział dróg na następujące kategorie:
 - drogi gminne;
 - drogi powiatowe – ul. Obrońców Poczty Gdańskiej, ul. Rolnicza;
 - drogi krajowe – ul. Wojska Polskiego, ul. Paderewskiego, ul. Siewierska, ul. Ju-rajska;

ZAŁĄCZNIK 4

Dzieje nazw ulic

- ulice upamiętniające postacie związane z Zawierciem:
 - ul. **Bonerów** – właściciele Zawiercia (dawna ul. M. Kasprzaka - Zawiercie-Kromołów);
 - ul. **Stanisława Chrzanowskiego** – dyrektor Szkoły Handlowej (dawna 20 Stycznia);
 - ul. **Firlejów** – właściciele Zawiercia (dawna M. Fornalskiej Zawiercie- Kromołów);
 - ul. **Jerzego Gardy** – światowej sławy śpiewak operowy ur. w Zawierciu (dawna N. Belojanisa);
 - ul. **S. Huldczyńskiego** – założyciel i właściciel Huty „Zawiercie” (dawna Hanka Sawickiej);
 - ul. **Księdza Bolesława Wajzlera** – proboszcz parafii św. Piotra i Pawła Apostołów zamordowany w Oświęcimiu (dawna Henryka Kozła);
 - ul. **Stanisława Ignacego Rączki** – znany kompozytor i dyrygent zamieszkały w Zawierciu (dawna H. Rutkowskiego);

- **ul. Haliny Snopkiewiczówny** – pisarka, autorka m.in. „Słoneczników” urodzona w Zawierciu (dawna W. Hibnera);
- **ul. Wronia** – od Bohdana Wrońskiego – komandor Marynarki Wojennej ORP „Gdynia”, „Błyskawica”, „Ślęzak” i „Conrad” ; brał udział w kampanii norweskiej i podczas ewakuacji Dunkierki ; dyrektor Instytutu Polskiego i Muzeum Gen Sikorskiego w Londynie ; publicysta i historyk ; zmarł 1985 r. w Londynie; (dawna ulica Mariana Buczka);
- ulice upamiętniające sławnych Polaków (literaci, postacie historyczne);
- ulice upamiętniające ważne wydarzenia historyczne: 11 Listopada, 3 Maja, Bohaterów Westerplatte, Obrońców Poczty Gdańskiej, Powstańców Śląskich;
- ulice związane z regionem: Blanowska, Borowe Pole, Borowa, Bzowska, Dąbrowica, Górnośląska, Suliny, Włodowska, Zuzanka, Żerkowicka, Jurajska, Karlińska, Kosowska, Łońska, Wierczki;
- ulice, których nazwy przyjęto:
 - od instytucji: Apteczna, Sądowa, Bankowa, Szkolna, Piekarska ... ;
 - charakterystycznego otoczenia: Cmentarna, Towarowa, Wiśniowa, Cegielniana, Bagno, Leśna, Parkowa...;
 - od wspólnego użytkowania np. ul. Wspólna;

Po odzyskaniu Niepodległości w 1918 roku urzędnicy magistratu chodzili po Zawierciu i nanosili ulice na mapę miejską, nadając im nazwy. Jeden z nich trafił do gospodarza przy obecnej ulicy Wspólnej.

- Gospodarzu, co to za uliczka – pyta.

- Panie, to było tak – odpowiada gospodarz – cofnęliśmy płoty na działkach o trzy metry, by powstała uliczka. Od strony Szkolnej i Rolniczej postawiliśmy bramy drewniane, przejeżdżać mogli bezpłatnie tylko właściciele, z czasem bramy usunięto, a uliczka pozostała. Nie ma ona żadnej nazwy, jest nasza wspólna. Wiecie, co gospodarzu – odpowiada ów urzędnik, skoro uliczka jest wasza wspólna, to niech będzie Wspólna

- w niektórych dzielnicach dominują nazwy ulic związane:
 - **z nazwami miast – w osiedlu Argentyna:** Wenecka, Krakowska, Kijowska, Warszawska;
 - **ze słynnymi Zawiercianami – w osiedlu Warty:** Jerzego Gardy, Haliny Snopkiewicz, Stanisława Ignacego Rączki ;
 - **z nazwami drzew – w osiedlu Zuzanka:** Czereśniowa, Wiśniowa, Owocowa, Orzechowa;
 - **z władcami Polski – w osiedlu Stawki:** Anny Jagiellonki, Jeremiego Wiśniowieckiego, Jana Kazimierza, Królowej Jadwigi, Władysława Jagiełły;
 - **z nazwami ptaków – w nowopowstałej dzielnicy Kosowska Niwa:** Kormoranów, Słowicza, Jaskółcza, Perlicza, Łabędzia, Sokola, Kanarkowa, Puchacza, Wilgi, Kukułcza, Bociania, Szczygłów, Szpaków, Przepiórcza;
- zmiany nazw wybranych ulic:
 - **ul. 3 Maja:** Poczтовая – Kolejowa – Adolf Hitler Strasse – Józefa Stalina;
 - **ul. Kościuszki:** Kościelna;
 - **ul. Józefa Piłsudskiego:** Łońska – J. Piłsudskiego – 1 Maja;
 - **ul. Leśna:** Leśna – B. Pieradzkiego – S. Okrzei;
 - **ul. Marszałkowska:** Dworcowa – Alte Markt-Strass – Marszałkowska – Teodora Duracza;
 - **ul. Paderewskiego:** Pilicka – Herman Goering Strasse – Armii Czerwonej;

- **ul. 11 Listopada:** Nowofabryczna – 11 Listopada – Wolności – Antoniego Ka-
ziora;
- ciekawostki o ulicach:
 - na ul. Szkolnej urodziła się Halina Snopkiewicz;
 - na ul. 3 Maja mieszkała Teresa Belczyńska;
 - na ul. T. Kościuszki mieszkała rodzina Stosików, wymordowana w czasie II wojny światowej;
 - na ul. Kopalnianej urodził się Zdzisław Łączkowski – literat;
 - ulica Zegadłowicza w okresie międzywojennym uważana była za ulicę lekarzy i piekarzy;
 - w dzielnicy „Centrum” w Warszawie znajduje się ulica „Zawierciańska”;
 - w 1935 roku zlikwidowano w Zawierciu ostatnią ulicę o nazwie żydowskiej Ki-
snera, którą przemianowano na R. Traugutta;
 - ul. Marszałkowska wybudowana była na wzór ulicy Długiej w Gdańsku ; jej układ w kształcie łuku pozwalał wykorzystać lepszą widokowość.

BIBLIOGRAFIA

1. Bohdan Wroński komandor z ulicy Wroniej / Alojzy Kołodziejczyk // *Ziemia Zawierciańska*. – 1994, nr 19, s. 4
2. **Dzielnice i ulice Zawiercia** // W : Monografia Zawiercia : praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 77-90**
3. Kartki z historii Ziemi Zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 151-152 : Pół żartem, pół serio** [ul. Wspólna]
4. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 5, s. 12 [o ks. Wajzlerze]
5. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 4, s. 11 [o ks. Wajzlerze]
6. Pamięta początki Zawiercia / Przemysław Kołton // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 8, s.1 [najstarszy budynek Zawiercia]
7. Patron naszej ulicy / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 7, s.7 [Jerzy Garda]
8. Patron naszej ulicy / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 8, s. 4 [Halina Snopkiewicz]
9. Patron naszej ulicy / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 10, s. 5 [ks. B. Wajzler]
10. To był bohater / (jew) // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 8, s. 7 [ks.B. Wajzler – patronem ulicy]
11. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 5, s. 6
12. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 6/7, s. 6, 11
13. Ulica Leśna / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 3, s. 15
14. Ulica Marszałkowska / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 4, s. 15
15. Ulica Niedziałkowskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 8, s. 5, 7
16. Ulica Paderewskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s. 5, 7
17. Ulica Paderewskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 3, s. 8, 11
18. Ulica Piłsudskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 2, s. 12,15
19. Ulica Stanisława Rączki / Dariusz Markiewicz // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* – 1996, nr 1, s. 3
20. Ulica Zawiercia : historia nazwy ulicy Wacława Chrzanowskiego / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 7, s. 9
21. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 1, s. 5
22. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 2, s. 6,8
23. Ulice naszego miasta : ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 9, s. 7

24. Zabytki i ciekawostki Zawiercie / Unisław Józef Górski . – [B.m. : b.w. : 1999?] . – **S. 56 : Układ urbanistyczny osiedla robotniczego TAZ ; S. 28-38 : Starożytny Kromolów ; Zabytkowe kościoły Kromolowa**
25. Zabytkowe osiedle robotnicze TAZ w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr ½, s. 6
26. **Zasłużeni dla miasta** / Piotr Grzyb W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 623-625: Waław Chrzanowski (1901-1942); S. 633-634 : Stanisław Ignacy Rączka (1893-1971) ; S. 638-641: Ks. Kanonik Bolesław Wajzler (1881-1941)**
27. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994. – **S. 57-72 : Ulice i dzielnice Zawiercia**
28. Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969 . – **S. 323-352 : Krótka charakterystyka społeczno-gospodarcza wsi, gromad, osiedli i miast** [str. 350 : *Argentyna i Nowy Świat*]
29. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1991
30. Zuzanka nie jedno ma imię / Stefan Kopryś // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 3, s. 11

*Wędrówki po miejscach
symbolicznych –
budownictwo sakralne*

ZAGADNIENIA

1. Historyczna i artystyczna wartość budownictwa sakralnego.
2. Najważniejsze budowle sakralne w mieście i ich historia.
3. Kapliczki i krzyże w mieście.
4. Działalność duchownych na rzecz społeczeństwa.
5. Wielokulturowość miasta.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z pojęciami: obiekt sakralny, ambona, nawa, prezbiterium, witraż, polichromia, kirkut, synagoga, konsekracja, Tora, rodał, bóżnica, zbór.
2. Zapoznanie uczniów z podstawowymi stylami architektonicznymi budownictwa sakralnego w mieście.
3. Zapoznanie z kościołami w mieście.
4. Zapoznanie z historią kaplic i krzyży.
5. Omówienie sylwetek proboszczów stuletniej parafii p. w. Piotra i Pawła Apostołów.
6. Omówienie działalności duchowieństwa na rzecz społeczności miasta.
7. Przybliżenie uczniom pozostałości dawnej kultury żydowskiej, kultury protestanckiej i prawosławnej.
8. Wskazanie zabytkowych nagrobków na cmentarzu parafialnym i żydowskim.

Umiejętności:

1. Posługiwanie się wybranymi pojęciami związanymi z architekturą sakralną.
2. Omówienie najstarszych budowli sakralnych w mieście.
3. Charakteryzowanie 100-stu letniej Kolegiaty św. Piotra i Pawła Apostołów.
4. Porównanie dawnej i współczesnej architektury sakralnej w mieście.
5. Ocenianie zabytkowej wartości budowli sakralnych.
6. Skąd się biorą kapliczki i krzyże? – przyczyny ich powstania.
7. Wskazanie obiektów świadczących o istnieniu innych wyznań na terenie miasta.
8. Ocenianie roli pierwszych proboszczów kolegiaty w dziejach miasta.
9. Omówienie działalności duchowieństwa na terenie miasta.
10. Lokalizacja obiektów sakralnych w mieście.

Postawy:

1. Uświadomienie, że religia jest nieodłączną częścią kultury.
2. Wyrabianie szacunku i godnego zachowania się w miejscach kultu religijnego.
3. Kształtowanie postaw tolerancji religijnej.
4. Kulturowanie pamięci o księżach, którzy wpisali się w historię miasta.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Zaznaczanie kościołów, kaplic, krzyży i cmentarzy na planie miasta.
2. Zwiedzanie Kolegiaty i spotkanie z proboszczem.
3. „W 800-letniej świątyni” – wycieczka do kościoła w dzielnicy Kromołów.

4. Zwiedzanie kościołów – „Szlakiem Szopek Bożonarodzeniowych”; „U Grobu Pańskiego...”
5. Palimy świeczkę na grobie pierwszego proboszcza zawierciańskiej Kolegiaty – ks. Franciszka Zientary.
6. „Budowle sakralne w moim mieście” – tworzenie albumu (rysunek węglem lub ołówkiem).

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Albumy, zdjęcia omawianych obiektów.
3. Materiały informacyjne.

ZAŁĄCZNIK 1

Zawierciańskie Kościoły

Kościół św. Piotra i Pawła Apostołów

ul. Sienkiewicza 4

- neogotyck, plan sytuacyjny w kształcie krzyża łacińskiego ; budowę rozpoczęto 13 czerwca 1886 r.;
- ciekawe obiekty wokół kościoła:
 - figury św. Piotra i Pawła;
 - figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej pod gotyckim baldachimem z płaskorzeźbami z 1904 r.;
 - pomnik papieża Jana Pawła II – odsłonięty i poświęcony 22 czerwca 1997 r.;
 - plebania wybudowana w 1908 r.;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - ambona (fundacja S. Holenderskiego);
 - ołtarz główny z marmuru;
 - chrzcielnica;
 - organy w stylu gotyckim (1909 r) – obecnie nieczynne;
 - witraże ; trzy rozety w kamiennym obramowaniu;
 - neogotyckie konfesjonały;
 - kropielnice (fundacja P. Strzeszewskiego – 1905 r.);
 - dzwony;
 - dookoła wnętrza świątyni znajdują się galerie;
- obecnie wykonano zewnętrzne oświetlenie kolorystyczne świątyni ; zainstalowano zegar na wieży oraz kurant;
- 27 grudnia 1992 r kościół podniesiono do godności kolegiaty;

Kościół św. Stanisława Kostki

ul. Zaparkowa 27

- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - witraże w ołtarzu głównym przedstawiają Boga Ojca ; w oknach ściany wschodniej uwidocznione jest Zwiastowanie i Narodzenie Pana Jezusa oraz Rozmnażanie Chleba i Ostatnia Wieczerza;
 - na placu kościelnym grotta z figurą Matki Bożej Fatimskiej;
- pierwszą mszę św. odprawiono w grudniu 1991 r.;

Kościół św. Brata Alberta

ul. św. Brata Alberta 29

- prace budowlane rozpoczęto w maju 1988 r., poświęcenia dokonano 10.10.1999 r.;
- plan sytuacyjny kościoła obrazuje liść dębu;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - ołtarz główny z obrazem „Ecce Homo”, co znaczy „Oto Człowiek” – oryginał namalowany przez św. Brata Alberta;
 - ołtarze boczne: Miłosierdzia Bożego i Matki Bożej Częstochowskiej;
 - na placu pomnik Św. Brata Alberta;

- stacje Drogi Krzyżowej są pomniejszoną kopią Drogi Krzyżowej z Kościoła Ojców Franciszkanów w Krakowie autorstwa Józefa Mehoffera;

Kościół Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa

ul. Wenecka 4

- 15 sierpnia 1991 r. kamień węgielny pod budowę kościoła poświęcił papież Jan Paweł II w czasie VI Światowego Dnia Młodzieży ; budowę rozpoczęto 6.09.1996 r. do chwili obecnej trwają prace wykończeniowe;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - figurka Dzieciątka Jezus, którego wizerunek jest kopią cudownej figury z Bogoty;
 - wieża kościelna zakończona krzyżem;
- we wszystkie czwartki roku (od kilku lat) odbywają się modlitwy wieczorne połączone z adoracją Najświętszego Sakramentu zwane Nocą Nikodema;

Kościół Najświętszej Marii Panny Królowej Polski

ul. Paderewskiego 28

- budowę rozpoczęto 16 lutego 1974 r.;
- konsekracji dokonał w roku jubileuszowym (15.05.2000 r.) arcybiskup Stanisław Nowak;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - ołtarz ze sceną ostatniej wieczerzy;
 - ambona z płaskorzeźbami ewangelistów i dekalogiem;
 - prezbiterium wykonane z brązu;
 - chrzcielnica ze scenami chrztu Chrystusa, chrztu Polski i przejściem przez Morze Czerwone;
 - figury Chrystusa na Krzyżu, Matki Bożej i św. Jana wykonane z miedzi;
 - tabernakulum z obudową w kształcie Krzewu Mojżesza z miedzi złoconej;

Kościół św. Andrzeja Boboli

ul. Wilcza 1

- kamień węgielny poświęcony 19 czerwca 1983 r. przez Jana Pawła II ; przy wejściu do kościoła widnieje granitowa tablica z napisem:

*Kościół Św. Andrzeja Boboli
Zawiercie – Marciszów
13.V.1983
pośw. papież Jan Paweł II*

- konsekracja 26 października 1991 r.;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - prezbiterium;
 - ambona i chrzcielnica wykonana z marmuru pińczowskiego;

Kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego

ul. Lwowska 1A

- konsekracja 5 października 1986 r.;
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - rzeźbiony krzyż o wys. 6,5 m;
 - figura św. Maksymiliana Marii Kolbego;
 - płaskorzeźby drogi krzyżowej wykonane w drewnie przez rzeźbiarza Stanisława Ciężadlika z Mszany Dolnej;

Kościół Miłosierdzia Bożego

ul. Wyspiańskiego 20

- Zawiercie-Blanowice – kościół w budowie;

Kościół Świętego Mikołaja Biskupa Wyznawcy

ul. Jurajska 8

- najstarszy kościół w Zawierciu – Kromołowie z 1221 r. ; (pierwsze wzmianki o konsekracji pochodzą z 1782 r.):
- najciekawsze elementy wystroju kościoła:
 - 6 ołtarzy; neorenesansowy ołtarz główny z obrazem Wniebowzięcia Marii Panny malowany na płótnie;
 - barokowa, kamienna chrzcielnica;
 - 14 obrazów stacji drogi krzyżowej malowanych olejno na płótnie;
 - organy ośmiogłosowe z pedałem o 4 głosach;
 - drewniany krzyż z okresu średniowiecza;
 - monstrancja z XVIII w.;
 - barokowe feretrony – przenośne obrazy – ołtarzyki;

ZAŁĄCZNIK 2

Zawierciańskie kapliczki

Kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Przędki Patronki Włókniarzy

- początkowo kaplica usytuowana była przy ul. Piłsudskiego (dawna Łośnicka), obecnie jej kopia znajduje się w parku przy ul. Kościuszki;
- na kaplicy widnieje tablica o treści:

W roku Pańskim 1831 we włości Zawiercie wystawiono Krzyż, gdzie grzebano zmarłych na zarazę. W 1844 roku w miejsce krzyża wybudowano kapliczkę. W 1883 roku przy rozbudowie fabryki TAZ obok wybudowano nową, większą kapliczkę

Kaplica p.w. św. Jana Nepomucena

- początkowo zlokalizowana na Starym Rynku, w latach 70-tych rozebrana, a jej wierłą kopię usytuowano przy ul. Porębskiej;

Kaplica cmentarna ul. Daszyńskiego

- zaprojektowana przez inż. arch. Stefana Wąsa w stylu dwudziestolecia międzywojennego „formizmu”; ufundowana w 1934 r. przez Stanisława Holenderskiego;
- 12 września 1934 r. ks. biskup Teodor Kubina dokonał uroczystego poświęcenia kaplicy;
- w podziemiach kaplicy pochowano Stanisława i Joannę Holenderskich;
- w przedsionku kaplicy znajduje się skromna tabliczka:

kaplicę tę ufundowali Małżonkowie Stanisławostwo Holenderscy RP 1934 – arch. Stefan Wąs

Inne kapliczki

- kapliczka Matki Boskiej Kalwaryjskiej przy ulicy Piłsudskiego;
- kapliczka przy ulicy Kościuszki naprzeciwko kościoła;

ZAŁĄCZNIK 3

Zawierciańskie krzyże

- krzyż na placu Liceum Katolickiego przy ul. Sienkiewicza 60, na którym widnieje napis:

Chryste prowadź młodzież w III Tysiąclecie

- przy ul. Łośnickiej;
- przy ulicy Źródlanej;
- przy ul. Mrzygłodzkiej – dzielnica Zawiercie Marciszów:

Święty Boże! Zachowaj Nas Od

Powietrza – Głodu – Ognia – Wojny

Błogosław Na Trzecie Tysiąclecie Chrześcijaństwa!

VII Pielgrzymka Jana Pawła II Do Polski

W urocz. Serca Bożego 11.VI.1999

- krzyż upamiętniający misje w 1990 r. przy ul. Przesmyk – dzielnica Zawiercie Marciszów;
- w pobliżu Kościoła Św. Andrzeja Boboli w dzielnicy Zawiercie Marciszów:

Ratuj Duszę

Misje

10-16 V 1978

2-9 X 1988

- oprócz trzech wymienionych krzyży w dzielnicy Zawiercie Marciszów znajdują się jeszcze dwa, drewniane krzyże;
- przy ul. Obrońców Poczty Gdańskiej;
- przy ulicy Wojska Polskiego;
- Krzyż Misji Świętych – na Placu Kolegiaty;

- krzyż misyjny przy ul. Rolniczej:

***Misje Ewangelizacyjne u Progu III Tysiąclecia Chrześcijaństwa
Parafia Kolegiacka p.w. Św. Piotra i Pawła Ap.
Zawiercie 13-20.X.1966***

- Krzyż Katyński – cmentarz parafialny.

ZAŁĄCZNIK 4

Proboszczowie parafii św. Piotra i Pawła Apostołów

Ks. Franciszek Zientara (1862-1938)

- ksiądz prałat ; budowniczy kolegiaty ; funkcje proboszcza pełnił w latach 1903-1938; współzałożyciel Towarzystwa Śpiewaczego „Lira” ; odznaczony Orderem Polonia Restituta ; prowadził aktywną działalność charytatywną;
- na cokole figury Matki Bożej Niepokalanie Poczętej widnieje napis:

*Pomnik ten wystawiony z ofiar czcicieli N. Maryi Panny staraniem ks.
Fr. Zientary, proboszcza par. Zawiercie w 1904 wykonał Jan Proszowski*

- na jednym z nieistniejących już dzwonów kościelnych uwidoczniona była podobizna ks. Zientary z napisem:

*Fundacja parafian w 25 rocznicę założenia parafii Zawiercie i pasterzowania pierwszego
proboszcza ks. prałata Franciszka Zientary 1903-1928*

Ks. Bolesław Wajzler (1881-1941)

- ksiądz kanonik ; funkcje proboszcza pełnił w latach 1938-1940;
- bezgranicznie oddany mieszkańcom Zawiercia;
- dyrektor Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego ; człowiek ogromnej wiedzy zwany „chodzącą encyklopedią”;
- zginął w Oświęcimiu 8 marca 1941 r.;
- w kruchcie kolegiaty św. Apostołów Piotra i Pawła znajduje się tablica poświęcona Jego pamięci;
- ksiądz jest patronem jednej z ulic Zawiercia;

Ks. Wacław Bogucki (9.08.1911-2.03.1985)

- ksiądz dziekan ; znany kaznodzieja ; funkcje proboszcza pełnił w latach: 18.09.1940-1980;
- dzięki Jego staraniom gestapo w Opolu potwierdziło zgon ks. B.Wajzlera, a prochy sprowadzono do Zawiercia;
- prace dla kościoła: remont wież po wybuchu amunicji na dworcu kolejowym w 1945 r., główny ołtarz z marmuru i boczny ołtarz NMP, witraże, wymiana instalacji, polichromia;

Ks. Piotr Daniel Mikłasiński (ur. 25 września 1928 r.)

- ksiądz prałat ; funkcje proboszcza sprawuje od 1980 roku;
- przeprowadził kapitalny remont kościoła i jego otoczenia;
- prace na rzecz miasta: budowa grabarki, odnowienie kaplicy cmentarnej, wyłożenie kostką brukową alejek cmentarnych ; założenie kuchni św. Antoniego dla biednych i świetlicy przykościelnej „Betania”; inicjator założenia Placu Jana Pawła II i pomnika papieża ; fundator 35 przydrożnych krzyży;

ZAŁĄCZNIK 5

Działalność duchownych w mieście

- ks. Stefan Joniak – wikariusz w parafii św Piotra i Pawła. Apostołów w latach 1939-1951; niezwykła osobowość, wielki altruista ; Jego imieniem nazwano Katolickie Stowarzyszenie Hospicjum Domowego w Zawierciu;
- Siostry Służebniczki – prowadziły Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych do 1985r.;
- Siostry Felicjanki prowadzą przedszkole przy kościele św. Maksymiliana Kolbe;
- organizowanie przez księży świetlic przykościelnych, akcji charytatywnych, wypożyczynku dla dzieci i młodzieży; współudział w organizacji hospicjum itp.;

ZAŁĄCZNIK 6

Wielokulturowość miasta

Kultura żydowska

- synagoga (bóżnica) ul. Marszałkowska 39 – obecnie sklep AGD;
 - zbudowana w 1896 r.;
 - charakterystyczne elementy wystroju: rodały (zwoje zawierające tekst Tory), ozdobne szafy na książki, ambona do czytania rodaków, ławki ponumerowane, ławki długie;
- cmentarz żydowski ul. Daszyńskiego;
- cmentarz żydowski w dzielnicy Kromołów:
 - założony w pierwszej połowie XVIII wieku;
 - miejsce pochówku Żydów kromołowskich i zawierciańskich;
 - najstarszy z zachowanych nagrobków pochodzi z 1730 roku. Zawierciańscy Loewensteinowie ogrodzili cmentarz murem i wybudowali dom przedpogrzebowy;
 - tablica na ścianie domu przedpogrzebowego z cytatem biblijnym po hebrajsku i polsku:

*A wróci proch do ziemi, skąd powstał,
A duch wróci do Boga, który go dał*

Wyznanie protestanckie

- kościół ewangelicko-augsburski (zbór) ul. J. Piłsudskiego ; 29 października 1899 r. uroczystość oddania świątyni;
- 29 lipca 1955 r. konsystorz Kościoła Ewangelicko–Augsburskiego w Warszawie sprzedał plac i ruiny kościoła Cechowi Rzemiosł Różnych, ze względu na brak wyznawców;
- cmentarz ewangelicko-augsburski oddany do użytku w latach 1900-1901;
 - w 1957 r. przekazany władzom miejskim z zarezerwowaniem terenu dla pozostałych wyznawców;
 - w 1980 r. teren byłego cmentarza został oddany przez Urząd Miasta Parafii Najświętszej Marii Królowej Polski;

Wyznanie prawosławne

- na terenie powiatu zawierciańskiego nie było kościoła prawosławnego ; najbliższa cerkiew znajdowała się w Sosnowcu, a Urząd Stanu Cywilnego w Piotrkowie Trybunalskim;
- 15.08.1907 r. wydzielono przy cmentarzu katolickim teren pod cmentarz prawosławny ; darowizna właścicieli Kromołowa – braci Habermanów;
- oddany do użytku w 1910 roku;
- w 1928 r. parkan okalający cmentarz uległ zniszczeniu;

Kościół Zielonoświątkowy

ul. Krótka 3

- utworzony w 1992 r.;
- poprzednia siedziba zboru: ul. J. Piłsudskiego 9;
- reprezentantem zboru zawierciańskiego jest pastor Eduar Jamielniak;
- charakterystyczne elementy wystroju kościoła: ściany pomalowane na zielono, kwiaty w oknach.

BIBLIOGRAFIA

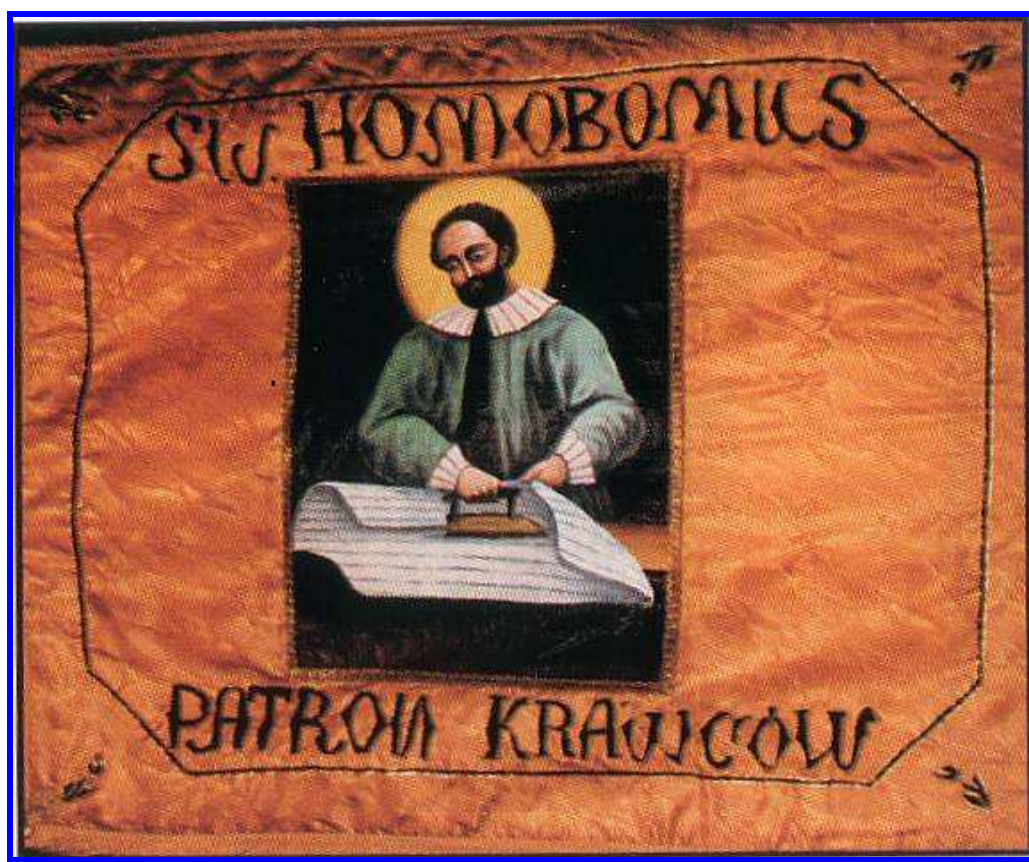
1. Biografie Zawiercian / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1996 . – **S. 36-38 : Mikłasiński Piotr Daniel**
2. Chwila zadumy nad zawierciańskim cmentarzem / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 3, s. 4
3. Cmentarze choleryczne / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*, 2002, nr 6, s. 6
4. Cmentarze Zagłębia Dąbrowskiego i ziemi zawierciańskiej / Jerzy Abramski. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1998. – **S. 58-74 : Zawiercie ; Zawiercie-Kromolów ; Zawiercie-Skarżyce**
5. Dziewięćdziesiąt lat parafii św. Apostołów Piotra i Pawła / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska*. – 1993, nr 10, s. 6
6. Ebenezer, czyli.../ KC // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 15, s. 3 [*Kościół Zielonoświątkowy*]
7. Filary i legendy szkoły : wspomnienie o księdzu prałacie Stefanie Joniaku / Teresa Szafruga-Mleczek // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1997, nr 20, s. 6
8. Historia budowy pierwszego kościoła p.w. św. Ap. Piotra i Pawła w Zawierciu. Cz. 1 /Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2000, nr 12-13, s. 17
9. Historia budowy pierwszego kościoła p.w. św. Ap. Piotra i Pawła w Zawierciu. Cz. 2 : Ks. Prałat Franciszek Zientara (1862-1938), pierwszy proboszcz parafii [...] /Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2000, nr 14-15, s. 11
10. Historia Kościoła św. Ap. Piotra i Pawła w Zawierciu : Ks. Wacław Bogucki (1911-1985) – trzeci proboszcz parafii w Zawierciu w latach 1941-1980 / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2000, nr 20 – 21 , s. 11
11. Historia Kościoła św. Ap. Piotra i Pawła w Zawierciu. Cz. 2 : [ks. Wacław Bogucki] /Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2000, nr 22-23, s. 13
12. Historia Kościoła św. Apostołów Piotra i Pawła w Zawierciu. Cz. 3 : Ks. Wacław Bogucki – administrator i proboszcz parafii w Zawierciu w l. 1941 – 1980 /Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 2001, nr 1-2 , s. 7
13. Jubileusz kolegiaty / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 27, s. 4 [*historia*]
14. Kartki z historii Ziemi Zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 102-113 : Dziewięćdziesiąt lat parafii św. Piotra i Pawła Apostołów ; Luteranie... raz jeszcze ; Kościół Polsko – Katolicki ; Cmentarze**
15. Kolegiata p.w.Św. Piotra i Pawła AP. w Zawierciu, Archidiecezja Częstochowska R.P. 2001/2002 : album zdjęć.
16. **Kościół i cmentarze** / Piotr Grzyb // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S.:119-151**
17. Kościół p.w.św. Mikołaja Biskupa Wyznawcy w Kromolowie / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 11, s. 6
18. Kościół p.w.św. Mikołaja Biskupa Wyznawcy w Kromolowie / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 12, s. 6
19. Kościół pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Zawierciu Skarżycach / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 1, s. 6
20. Kościół pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Zawierciu Skarżycach / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 2, s. 6

21. Legendy i filary szkoły : kapłan i przyjaciel ; Wspomnienia z Zawoi (lato 1949) / Teresa Szaruga-Mleczko // W : Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego w Zawierciu : 1898 – 1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej, 1998 . – S. 131-136 [ks. Joniak]
22. Na Piłsudskiego w Zawierciu ...: żegnaj kapliczko, witaj kapliczko / Michał Oleś // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 2000, nr 14-15, s. 10 [fotografia kapliczki]
23. Niezwykła osobowość ks. Prałata Stefana Joniaka. Cz. 1. / Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 2000, nr 6 , s. 9
24. Niezwykła osobowość ks. Prałata Stefana Joniaka. Cz. 2. / Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 2000, nr 7 , s. 9
25. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1999, nr 5, s. 12 [o ks. Wajzlerze]
26. Ocalić od zapomnienia / Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1999, nr 4, s. 11 [o ks. Wajzlerze]
27. Ocalić od zapomnienia : niezwykła osobowość ks. Prałata Stefana Joniaka // Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 2000, nr 6, s. 9
28. Ocalić od zapomnienia : niezwykła osobowość ks. Prałata Stefana Joniaka // Piotr Grzyb // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 2000, nr 7, s. 9
29. Opiekunowie zabytków / Maciej Świdorski // Gazeta Zawierciańska Jura . – 2000, nr 9, s. 2 [o działalności Społecznych Opiekunów Zabytków]
30. Osiemsetlecie Parafii pod Wezwaniem Świętego Mikołaja Biskupa Wyznawcy w Krompolowie : opisanie dziejów jego kapłanów, obyczaju chrześcijańskiego w kulturze ludowej oraz stan świątyni na ANNO DOMINI 1993 / Janusz Józef Kopeć . – Krompolów : Parafia Pod Wezwaniem Świętego Mikołaja Biskupa Wyznawcy, 1993
31. Parafia Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Zawierciu / Beata Kozłowska // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1996, nr 8, s. 6
32. Parafia świętego Maksymiliana Marii Kolbego na Borowym Polu / Dariusz Markiewicz // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1996, nr 3, s. 5
33. Parafia świętego Stanisława Kostki / Dariusz Markiewicz // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1996, nr 2, s.1, 4
34. Patron naszej ulicy/ Bogdan Dworak // Gazeta Zawierciańska . – 1992, nr 10, s. 5 [o ks. B. Wajzlerze]
35. Pomnik Papieża Jana Pawła II, już w Zawierciu / Ks. Piotr-Daniel // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1997, nr 3, s. 7
36. Ratują żydowskie cmentarze / Maciej Świdorski // Gazeta Zawierciańska Jura . – 2002, nr 40, s. 4
37. To był bohater / (jew) // Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy . – 2001, nr 8, s. 7 [ks. B. Wajzler – patron ulicy]
38. Ulica Kościuszki / Jerzy Abramski // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1997, nr 5, s. 9 [opis Kościoła i przykościelnych pomników]
39. Ulica Marszałkowska / Jerzy Abramski // Trybuna Ziemi Zawierciańskiej . – 1998, nr 4, s. 15 [synagoga]
40. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski . – [B.m. : b.w., 1999?] . – S. 33-45 : Zabytkowe kościoły Krompolowa ; Skarżyce ; Neogotycka kolegiata p.w. Apostołów św. Piotra i Pawła w Zawierciu ; S. 45-50 : Cmentarze Rzymsko-Katolickie ; Cmentarz Żydowski w Zawierciu i Krompolowie ; S. 54-55 : Kapliczka Matki Boskiej Prządki ; Kapliczka w Zawierciu-Marciszowie ; Kapliczka p.w. św. Jana Nepomucena – Krompolów
41. Zasługi dla miasta / Piotr Grzyb // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi

Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 638-641 : Ks. Kanonik Bolesław Wajzler (1881-1941) ; S. 644-646 : Ksiądz Prałat Franciszek Zientara (1862-1938)**

42. Zawierciańskie cmentarze : cmentarz w Kromoławie / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 7, s.6
43. Zawiercie / Ewa Hojka, Andrzej Stróżecki . – Bydgoszcz : Wydawnictwo ATLAS-SUPRESS, 1997
44. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994 . – **S. 100-131 : Organizacja życia religijnego**
45. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1991
46. Zielonoświątkowcy / Anna Ślusarczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 51-52, s. 6
47. Zrozumieć i wspierać : krzyże księdza Mikłasińskiego stoją w całym kraju / Jerzy Waksmański // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 5, s.3
48. Żydzi w Zagłębiu Dąbrowskim i Zawierciu do 1939 r. / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 9, s. 13

*„...Murarz domy buduje,
krawiec szyje ubrania...”-
zawierciańskie rzemiosło*

ZAGADNIENIA

1. Rola i znaczenie rzemiosła.
2. Rzemiosło dawniej i dzisiaj w mieście.
3. Rzemieślnicze tradycje Zawiercia.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z pojęciem „rzemiosło” i jego podziałem.
2. Najstarsze ślady istnienia rzemiosła na terenie Zawiercia.
3. Zapoznanie z rozwojem kuźnictwa na terenie Zawiercia.
4. Zapoznanie z początkiem zrzeszania się rzemieślników.
5. Poznanie struktury organizacyjnej i symboliki cechowej.
6. Poznanie rzemiosł, które zanikają lub nie istnieją: garncarstwo, bednarstwo, młynarstwo, tkactwo, wikliniarstwo, zduństwo.
7. Zapoznanie z rodzajami rzemiosł obecnie istniejących na terenie miasta.
8. Zapoznanie z działalnością zawierciańskich rzemieślników na rzecz miasta.
9. Zapoznanie z etapami „kariery rzemieślniczej”.

Umiejętności:

1. Rozumienie pojęć związanych z rzemiosłem: *czeladnik, kuźnica, mistrz, dymarka, zdun*.
2. Wyróżnienie zawodów (dawnych i obecnych) związanych z rzemiosłem.
3. Przedstawienie dziejów rzemiosła na terenie miasta.
4. Porównywanie roli rzemiosła dawniej i dzisiaj.
5. Wskazanie zakładów rzemieślniczych posiadających długoletnią tradycję w mieście.
6. Omówienie sposobów zdobywania uprawnień rzemieślniczych.
7. Poznanie symboliki cechu i działalności instytucji zrzeszającej zawierciańskich rzemieślników.
8. Poznanie wyrobów rzemieślniczych w Miejskiej Izbie Muzealnej i na „Otwartych Dniach Rzemiosła”.
9. Umiejętność wyszukiwania informacji w różnych źródłach.

Postawy:

1. Szacunek dla pracy ludzkiej.
2. Szacunek dla różnych zawodów i sztuki rzemieślniczej.
3. Docenienie działalności zawierciańskich rzemieślników.
4. Zrozumienie przesłania: *Praca uszlachetnia człowieka*.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Udział w „Otwartych Dniach Rzemiosła” – wrzesień.
2. „Nie święci garnki lepią...” – kiermasz wyrobów wykonanych przez dzieci (hafty, ciastka, naczynia ulepione z plasteliny itp.).
3. Wycieczka do Miejskiej Izby Muzealnej.
4. Spotkanie ze Starszym Cechu.

5. Wycieczka do wybranego warsztatu rzemieślniczego (kaletnik, tapicer, szewc).
6. „Od ziarenka do bochenka” – zwiedzamy piekarnię.
7. Wyjazd do skansenu (Wygiełzów, Pszczyna).

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Eksponaty muzealne.
2. Pieczęcie, dokumenty cechowe, dyplomy mistrzowskie.
3. Wyroby rzemieślnicze.
4. Godła różnych rzemiosł, sztandary, stroje władz cechu.
5. Materiały ilustracyjne (widokówki, przeźrocza).
6. Fragmenty literatury dotyczące pracy rzemieślniczej, patronów poszczególnych cechów.

ZAŁĄCZNIK 1

Podział rzemiosła

- rzemiosło usługowe np.: fryzjerstwo, krawiectwo;
- rzemiosło zajmujące się naprawami np.: szewstwo;
- rzemiosło artystyczne np.: jubilerstwo, kowalstwo artystyczne, hafciarstwo, koronkarstwo, introligatorstwo;
- rzemiosło związane z nowymi technikami i urządzeniami mechanicznymi np.: elektromechanika.

ZAŁĄCZNIK 2

Dzieje rzemiosła na terenie miasta

Prapoczątki działalności rzemieślniczej

- w 1932 r. odkryto na terenie tzw. Pustyni Blanowskiej prehistoryczne cmentarzysko plemienia z epoki kamienia obrabianego (sprzed 5000 lat);
- w 1942 r. podjęto prace archeologiczne;
- badania dowiodły, że osiadłe tu plemię utrzymywało się z rybołówstwa i myślistwa, odkryto pierwsze narzędzia: groty oszczepowe, siekierki kamienne, szpikulce, płaskie piaskowe „brusy”, skorupy, grociki do strzała na ryby;
- prawdopodobnie istniała tu najstarsza w Polsce „Pracownia Kamieniarska”;
- eksponaty z wykopalisk znajdują się w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu, na Uniwersytecie Jagiellońskim i Miejskiej Izbie Muzealnej w Zawierciu;

Pierwsze kuźnice

- pierwsze wzmianki o kuźnicach – akt nadania ziemi Mikołajowi Czenarowi w 1431r. (kuźnica Blanowska i Zawiercka);
- Jan Długosz wspomina o trzech kuźnicach znajdujących się na terenie parafii Ciągowice, były to: Kuźnica Poręba, Kuźnica Krzemienda, Kuźnica Niwecka;
- Rodziny kuźnicze:
 - **Wargul** lub Warchoł – właściciel najstarszej z kuźnic niweckich, której powstanie datuje się na około 1400 rok ; nazwa pochodzi od nazwiska właściciela kuźnicy i zwana była Wargulowską;
 - **Padniewscy** – właściciele wielu kuźnic;
 - **Nicz Wincenty** – od 1431 r. zarządca Kuźnicy Niczowej ; w 1588 r. zamieniona na folwark;
 - **Marciszowie** lub Marciszkowie – zarządcy: **Kuźnicy Bilanowskiej** (Blanowskiej) w 1431 r.; **Kuźnicy Rudniki** w XVI w.; **Kuźnicy Zawadzkiej** w parafii Mrzygłód w XVI w.; **Kuźnicy Ciszówka** lub Czyżówka w parafii Mrzygłód wymieniana w 1492 r.; po 1588 r. wszystkie kuźnice zostały zamienione na folwark;
 - **Niklaszowie** – w XV w. właściciele **Kuźnicy Poręba** lub Niklaszowa ; wzmiankowana przez Długosza ; **Kuźnicy Krzemienda** ; **Kuźnicy Wesiółka** ;

- **Masłonie** – w XVI w. właściciele **Kuźnicy Masłońskiej** lub Dąbrowicy w parafii Ciągowice;
- związek kuźnic zawierciańskich z kuźnicami górnośląskimi (Walenty Roździeński i Zygmunt Roździeński):
 - Walenty Roździeński kuźnik związany z Roźdzeniem i Kuźnią Bogucką wraz z Zygmuntem z Roździenia przez pewien czas kierowali kuźnicami niweckimi należącymi do Wojciecha Padniewskiego;
 - był skoligacony z miejscowymi kuźnikami Warchołami, Marciszami i Niczami: dziadek matki Wincentego Roździeńskiego to Jakub Warchoł z kuźnicy Błanowskiej ; ciotka Walentego – Małgorzata Warchołówna wyszła za mąż za kuźnika z Zawiercia – Jana Marcisza ; ich syn – Stanisław Marcisz ożenił się z Reginą Niczówną;
 - Walenty Roździeński w *Officina Ferrara* z 1612 r. podaje:

*„A po drugiej zaś stronie są na Warcie rzece
Zasadzone z liczby tych drugie trzy kuźnice.
Od góry pod Zawierciem Nicowska jest pierwsza
Z tych trzech kuźnic, tak jako udają, najstarsza
Pod nią jest Marcisowska, trzecia od tej w mili
Była, którą Zawodzką pospolicie zwali...”*

- wyposażenie kuźnic: piec dymarkowy, mały piec dymarkowy, młot kuźniczy, koło kuźnicze;
- praca w kuźnicy:
 - dymarze – w piecu dymarskim wytapiali łupy z rudy żelaza;
 - kowale – w małym piecu dymarskim fryszowali łupy na dule lub grapie;
 - wyroby kuźnicze: lemiesze, sztaby, pręty, radła, gwoździe;

ZAŁĄCZNIK 3

Cech Rzemiosł Różnych

- w 1918 r. powołano Radę Rzemieślniczą, która miała skupiać wszystkich polskich rzemieślników posiadających warsztaty w Zawierciu ; Rada broniła praw i interesów rzemiosła oraz chroniła przed zalewem obcego wpływu ; przynależność do Cechu była dobrowolna;
- powstawanie różnych Cechów:
 - Cech Rzeźniczy – 25 listopada 1919 r.;
 - Cech Murarzy i Cieśli – 1920 r.;
 - Cech Szewców i Cholewkarzy – 3 lutego 1921 r.;
 - Cech Krawców – 28 maja 1922 r.;
 - Cech Piekarzy i Cukierników – 1922 r.;
 - Cech Ślusarzy i Kowali i pokrewnych zawodów – 13 maja 1923 r.;
 - Cech Metalowców – 19 maja 1923 r.;
 - Cech Fryzjerów – 11 listopada 1923 r.;
 - Cech Stolarzy – 29 maja 1925 r.;
- w 1925 r. Rada Rzemieślnicza przekształcona została w Towarzystwo Rzemieślnicze;

- w 1927 r. rzemiosło zawierciańskie podporządkowane zostało Izbie Rzemieślniczej w Kielcach;
- 3 maja 1927 r. położono kamień węgielny pod budowę Szkoły Rzemieślniczo-Przemysłowej Polskiej Macierzy Szkolnej w Zawierciu przy ulicy Kopalnianej:
 - w 1939 r. szkoła zmieniła nazwę na Prywatne Męskie Trzyletnie Gimnazjum Mechaniczne Polskiej Macierzy Szkolnej;
 - w latach 1973-2000 w budynku pozostały warsztaty szkolne;
 - od 2000 r. funkcjonuje tam Centrum Kształcenia Praktycznego;
 - większość uczniów praktykujących w zakładach rzemieślniczych pobiera naukę w Zespole szkół im. Hugona Kołłątaja w Zawierciu przy ulicy Miodowej;
- od 1927 r. powoływane są komisje egzaminacyjne ; stopnie cechowe: uczeń, czeladnik, mistrz;
- 1 października 1945 r. powstaje Państwowy Związek Cechów;
- w 1948 r. Cech Rzemiosł Różnych;
- dekret z 1948 r. wprowadził obowiązek przynależności rzemieślników do cechów; w 1989 r. zniesiono ten wymóg;
- siedziby cechu:
 - do 1954 r. mieścił się przy ul. T. Kościuszki 2;
 - 29 lipca 1955 r. Cech Rzemiosł Różnych odkupił od konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augusburskiego w Warszawie plac i ruiny kościoła ; 27 października 1957 r. nastąpiło poświęcenie budynku przez księdza dziekana Wacława Boguckiego, a 24 listopada 1957 r. uroczyste otwarcie Domu Rzemiosła ; na jednej ze ścian holu umieszczono pamiątkowe tabliczki dla upamiętnienia organizacji cechowych i zawierciańskich rzemieślników, którzy przyczynili się do odbudowy Domu;

Struktura organizacyjna

- Zarząd Cechu wybierany jest przez Walne Zgromadzenie ; w skład Zarządu wchodzi:
 - Starszy Cechu;
 - dwóch Podstarszych Cechu;
 - Przewodniczący Sądu Cechowego;
- insygnia wyróżniające władze cechowe:
 - strój: toga z czerwonymi wyłogami dla Starszego Cechu, toga z niebieskimi wyłogami dla Podstarszych Cechu;
 - srebrny łańcuch z cechowymi emblematami;

Symbolika cechowa

- godło rzemiosła;
- godła dla poszczególnych Cechów;
- sztandar główny Cechu;
- sztandary poszczególnych Cechów – nieodłączne atrybuty każdego Cechu ; symbolizują związek ze swoim patronem, z Kościołem Katolickim i są symbolem państwowości polskiej:
 - św. Magdalena – patronka fryzjerów;
 - św. Józef – patron całego rzemiosła a w szczególności stolarzy;
 - św. Kryspin i Kryspinian – patron szewców i cholewkarzy;
 - św. Homobomus – patron krawców;

- św. Klemens – patron piekarzy;

ZAŁĄCZNIK 4

Zawierciańscy rzemieślnicy

- rzemiosło tradycyjne:
 - fryzjerstwo: Bogusław Słomczewski, Eugeniusz Izdebski;
 - fotografia: Józef Szczypka, Jan i Andrzej Jakubowscy;
 - cukiernictwo: Marian Szczygieł;
 - piekarnictwo: Zdzisław Rozlach, Pichlak, Tadeusz Skała, Kadłubek, Jerzy Nemś, Łabuś;
 - stolarstwo: Jerzy Rachtan;
 - zegarmistrz : Maciej Mańko;
- rzemiosło artystyczne:
 - Andrzej Skipirzeps – jubilerstwo;
- rzemiosło współczesne: branża mechaników pojazdowych , elektromechaniki pojazdowej, blacharstwo pojazdowe, lakiernictwo pojazdowe, ślusarzy regenerujących i legalizujących sprzęt ppoż., elektromechaników AGD, informatyki i elektroniki;

ZAŁĄCZNIK 5

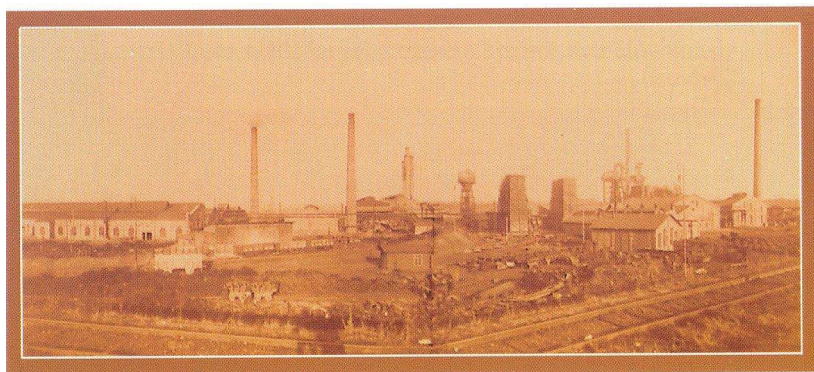
Działalność rzemieślników na rzecz miasta

- wybudowanie kinoteatru w 1928 r., które przyjęło nazwy: *Uciecha, Arlekin, Promień*;
- sfinansowanie oświetlenia przy ulicy Kościuszki w 1964 r.;
- fundacja i budowa Grobu Nieznanego Żołnierza w 1968 r. i odnowienie go w latach 90-tych;
- budowa Pawilonu Rzemiosła na osiedlu „Centrum”;
- prace społeczne przy budowie OSiR;
- „Otwarte Dni Rzemiosła” – targi rzemieślnicze organizowane od 1998 r.;
- wydawanie magazynu reklamowego „Dla Ciebie”.

BIBLIOGRAFIA

1. Album pisarzy śląskich / Jerzy Moskal, Stanisław Wilczek . – Wyd. 2. uzup. – Opole: Instytut Śląski, 1974 . – **S. 16-17 : Walenty Rożdzieński**
2. Certyfikaty cechowe // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 11, s. 1
3. Chleba naszego, powszedniego... : ten zawód trzeba czuć / Lesław Romanek // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 46, s. 5
4. Gospodarcze ożywienie : dzieje ziemi zawierciańskiej / Stanisław Klisiak // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 10, s. 6
5. Kondycja zawierciańskiego rzemiosła / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s. 8 [o współcześnie działającym cechu]
6. Korzenie rzemiosła sięgają głęboko / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 4, s. 9
7. Kuźnictwo na ziemi zawierciańskiej / Włodzimierz Pucek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 10, s. 9
8. Ocalić od zapomnienia : cmentarzysko prehistoryczne w Blanowicach / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 5, s. 9
9. Od dymarki do tokarki : bogate tradycje przemysłowe / Jerzy Waksmański // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 16, s. 6
10. Otwarte Dni Rzemiosła / Monika Mikowa // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 5, s. 13
11. Pięćdziesiąt pięć lat pracy w zawodzie fryzjerskim Bogusława Słomczewskiego : jego życie i osiągnięcia . – Łazy, 1997
12. Poręba 1798-1998 : historia i współczesność / oprac. Krzysztof Kościelniakowski . – Poręba : Fabryka Urządzeń Mechanicznych „Poręba”, 1998 . – **S. 9-14 : „Kuźnice w Polsce najślawniejsze...”**
13. Radości i smutki kształcenia rzemieślniczego // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 50, s. 3
14. **Rys historyczny rzemiosła i cechów** / Tadeusz Rataj, Jan Witkowski // W : Monografia Zawiercia / praca zbiorowa pod red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 273-288**
15. Rzemiosło na ziemi zawierciańskiej // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1997/1998, nr 24/1, s. 9
16. Stary młyn zboże miele / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 3, s. 9 [praca w młynie]
17. Targi rzemieślnicze (iwo) // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 17, s. 2
18. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 350-354 : Rzemiosło**
19. Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969

Od kuźnika ... do menadżera – dylematy rozwoju miasta w III tysiącleciu

ZAGADNIENIA

1. Tradycje przemysłowe miasta.
2. Historia najstarszych zakładów przemysłowych w mieście.
3. Obraz współczesnego przemysłu w mieście.
4. Wpływ rozwoju przemysłu na środowisko przyrodnicze miasta.
5. Struktura zawodowa i bezrobocie w mieście.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Poznanie czynników wpływających na rozwój przemysłu.
2. Zapoznanie z początkami przemysłu na terenie Zawiercia – pierwsze kuźnie: Zawiercka i Blanowska XV w.
3. Omówienie rozwoju górnictwa na terenie ziemi zawierciańskiej.
4. Poznanie rozwoju przemysłu ceramiki budowlanej:
 - wykorzystanie rodzimych surowców naturalnych: glinki i wapienia;
 - powstawanie cegielni – Cegielnia „Blanowice”.
5. Omówienie wkładu obcego kapitału w rozwój przemysłu w mieście:
 - kapitał niemiecki – TAZ, Huta „Zawiercie”, Odlewnia Żeliwa Ciagliwego „E. Erbe”, Przędzalnia Bawełny „Przyjaźń”;
 - austriacki i czeski – Huta Szkła Gospodarczego;
 - szwedzki – Polska Fabryka Hufnali i Wyrobów Żelaznych;
 - holenderski – Fabryka Opakowań Blaszanych.
6. Omówienie rozwoju najstarszego zakładu włókienniczego w mieście.
7. Omówienie historii i rozwoju największego zakładu przemysłowego w mieście – Huty „Zawiercie”.
8. Poznanie historii i rozwoju Huty Szkła Gospodarczego.
9. Poznanie dziejów pierwszej w Polsce Fabryki Łączników i Wyrobów Lano-Kutych „Ernest Erbe” w Zawierciu.
10. Zapoznanie z historią fabryki „Krawczyka”.
11. Zapoznanie z dziejami Zakładu Suche Destylacji Drewna w Zawierciu.
12. Poznanie dziejów Fabryki Opakowań Blaszanych.
13. Zapoznanie z innymi zakładami i fabrykami działającymi na terenie miasta do roku 1939.
14. Znaczenie energii elektrycznej i sieci wodociągowej dla rozwoju przemysłu i mieszkańców miasta.
15. Poznanie działalności PSS „Społem” – rok zał. 1885 (sieć sklepów, hurtownie, ciastkarnie i piekarnie).
16. Omówienie zakładów przemysłowych po II wojnie światowej.
17. Omówienie instytucji zajmujących badaniem stanu zanieczyszczeń i ochroną środowiska w mieście
18. Omówienie restrukturyzacji przedsiębiorstw w latach 90-tych na terenie miasta.
19. Zapoznanie z działalnością zakładów przemysłowych na rzecz miasta i społeczeństwa.
20. Omówienie negatywnego wpływu przemysłu na środowisko przyrodnicze i zdrowie ludności miasta.
21. Zapoznanie z działaniami proekologicznymi zawierciańskich zakładów przemysłowych.
22. Zapoznanie z wpływem wydarzeń historycznych na zahamowanie rozwoju przemysłu w mieście.
23. Zapoznanie ze zjawiskiem bezrobocia.

24. Omówienie struktury zawodowej mieszkańców miasta:
- zawody wynikające z charakteru przemysłu w mieście: tkaczka, prządka, hutnik, szlifiernia szkła, zdobnik szkła, tokarz...;
 - nowopowstałe grupy społeczno-zawodowe: przedsiębiorca, menadżer, biznesmen.

Umiejętności:

1. Wykazanie związku między środowiskiem geograficznym a rozwojem gospodarczym.
2. Omówienie początków przemysłu na ziemi zawierciańskiej.
3. Charakteryzowanie stuletnich zakładów przemysłowych w mieście.
4. Powiązania faktów historycznych z dziejami przemysłu na terenie miasta.
5. Lokalizacja zakładów pracy na planie miasta.
6. Powiązanie znanych Zawiercianom postaci z historią przemysłu w mieście i ich działalnością na rzecz społeczności lokalnej.
7. Dostrzeganie roli TAZ w mieście.
8. Dostrzeganie działań zakładów pracy na rzecz miasta i mieszkańców.
9. Dostrzeganie różnicy między warunkami pracy dawniej i dziś.
10. Wskazanie wielopokoleniowego związku z zakładami pracy i rodzinnych tradycji zawodowych.
11. Dostrzeżenie zmiany oblicza miasta z przemysłowego na turystyczne.
12. Poszukiwanie informacji w wydawnictwach regionalnych o rozwoju gospodarki swojej miejscowości.
13. Wskazanie wpływu przemysłu na zanieczyszczenie środowiska naturalnego i zdrowie mieszkańców.
14. Wskazanie instytucji zajmujących się ochroną środowiska w mieście i działań proekologicznych podejmowanych przez zakłady przemysłowe.
15. Dostrzeganie zależności występowania zawodów od lokalnego środowiska i zapotrzebowania.
16. Uzasadnienie konieczności zmiany struktury zatrudnienia w mieście w związku z restrukturyzacją przemysłu.
17. Dostrzeganie zjawiska bezrobocia w mieście i jego skutków.

Postawy:

1. Budowanie szacunku dla pracy.
2. Uświadomienie, że praca jest konieczna dla zaspokojenia potrzeb człowieka.
3. Realizacja aspiracji zawodowych.
4. Zrozumienie przesłania *Praca uszlachetnia*.
5. Emocjonalny związek z tradycjami przemysłowymi miasta.
6. Rozbudzanie emocjonalnego związku z rodzimą miejscowością i chęć związania losów zawodowych z miastem.
7. Świadomość ochrony środowiska naturalnego.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. „Gdzie pracują moi rodzice?” – ranking zawodów.
2. Wycieczka do wybranego zakładu pracy.
3. Przeprowadzenie ankiety, wywiadu w rodzinie i wśród znajomych w celu zebrania informacji o miejscach pracy i wykonywanych zawodach.
4. Praca z mapą – usytuowanie zakładów przemysłowych.

5. Spotkanie z osobami reprezentującymi wybrane zawody np. hutnik, menadżer.
6. Pogadanka na temat wyboru zawodu.
7. Promocja zakładu pracy – pomysł na dobrą reklamę.
8. Organizujemy wystawę produktów zawierciańskich fabryk.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Foldery zakładów przemysłowych.
3. Zdjęcia, widokówki ze zbiorów prywatnych.
4. Lokalna prasa.
5. Ekspozyty przedstawiające wytwory zawierciańskich zakładów pracy.

ZAŁĄCZNIK 1

Czynniki wpływające na rozwój przemysłu

- bogactwa naturalne: złoża rudy żelaza, węgla brunatnego i kamiennego, kamień wapienny, glina ogniotrwała, zasoby wodne;
- uruchomienie Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej;
- budowa dróg bitych: Pilica – Siewierz, Niezdara – Siewierz – Zawiercie;
- sprzyjająca koniunktura ekonomiczna;

ZAŁĄCZNIK 2

Górnictwo na ziemi zawierciańskiej

- powstanie kopalń węgla brunatnego i kamiennego:
 - 1818 r. – Kopalnia „Blanowice”;
 - 1907 - 1910 r. – Kopalnia „Kazimierz” w Blanowicach;
 - 1909 -1914 r. – „Kazimierz II” w Blanowicach,
 - 1919-1924 r. – Kopalnie „Paulina”, „Niwa” w Blanowicach;
 - 1886 r., 1910-1927 r. – Kopalnia „Kamila” w Ciagowicach;
 - ? - 1957 r. – Kopalnia „Zawiercie I”, „Zawiercie II” w Ciagowicach;
 - 1919-1923 r. – Kopalnia „Łazy” w Łośnicach;
 - 1908-1919 r. – „Elka” w Zawierciu;
 - 1923-1925 r. – Kopalnia „Feliska” w Zawierciu;
 - 1900 r., 1917-1933 r. – Kopalnia „Gustaw” w Zawierciu;
 - 1908-1913 r., 1922-1924 r. – Kopalnia Helena” w Zawierciu;
- powstanie kopalń rud żelaza:
 - na zboczu Góry Rudnickiej: „Rudniki”, „Agata”, „Skałka”, „Herman i Żel”;
 - pobliz Kromołowa, Łośnic, Blanowice: „Bzów”, „Lowenstein”, „Artur”, „Stanisław”;
- wydobywanie torfu, wapienia i gliny ogniotrwałej;

ZAŁĄCZNIK 3

Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego

ul. 11 Listopada

- pierwsze warsztaty tkackie, sukiennicze XVIII w.;
- pionierzy przemysłu włókienniczego w I połowie XIX stulecia: P.Gostkowski, Herszlik Pański, Ludwik Mamelok, H. i T. Berndtowie;
- działalność braci Ginsbergów z Berlina:
 - 1869 r zakupienie fabryki włókienniczej i jej rozbudowa (ul. 11 Listopada);
 - 1873 r. uruchomienie produkcji;
 - 1880 r uruchomienie drugiej fabryki włókienniczej;

Towarzystwo Akcyjne „Zawiercie”

- 1878 r. powstanie Towarzystwa Akcyjnego „Zawiercie” – pierwszej spółki akcyjnej w przemyśle bawełnianym w Królestwie Polskim;
 - 24.06.1878 r. hr. Józef Zamoyski zostaje pierwszym prezesem TAZ, kolejnym hr. Ordynat Tomasz Zamoyski;
 - TAZ przejmuje zakład Ginsbergów, którzy stają się jej udziałowcami;
 - 1890 r. przejęcie kolejnego zakładu braci Ginsbergów przez Towarzystwo Akcyjne „Zawiercie”;
- produkcja: przędza, tkaniny bawełniane, sztuczny jedwab, plusze, aksamity, ręczniki, chodniki;
- export: Rosja, Maroko, Ameryka Południowa, Afryka;
- dyrektorzy fabryki TAZ:
 - Bolesław Masłowski (realizator osiedla robotniczego, inicjator budowy kościoła w Zawierciu, dążył do polonizacji fabryki);
 - Jakub Loewenstein;
 - inż. Piotr Strzeszewski (prezes Komitetu Budowy Kościoła; organizator amatorskich teatrów; inicjator „święta sadzenia drzewek”);
 - dr inż. Stanisław Szymański (prowadził szeroką działalność charytatywną, obecnie jego willa nosi nazwę „Pałacyk Szymańskiego”);
 - Edmund Dębski;
- II wojna światowa – zniszczenie fabryki TAZ;
- 1949 r. odbudowa i powstanie Zawierciańskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego (ZZPB);
- 1956 r. wydzielenie się Zawierciańskich Zakładów Tkanin Technicznych (STOMIL);
- 1992 r. podział ZZPB na dwa samodzielne przedsiębiorstwa: Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Zawtex” i Przedsiębiorstwo Usług Technicznych;
- 2001 r. likwidacja najstarszego zakładu przemysłowego w Zawierciu;

ZAŁĄCZNIK 4

Historia największego zakładu przemysłowego w mieście – Huty Zawiercie ul. Okólna

- 7.11.1897 r. firma „Huldczyński i Synowie” przekształca się w Towarzystwo Akcyjne Sosnowieckich Fabryk Rur i Żelaza, które podjęło się budowy huty w Zawierciu;
 - 1901 r. pierwszy spust surówki z wielkiego pieca;
 - 1909 r. zakończenie rozbudowy huty;
 - wyroby produkowane przez hutę do 1939 r.: wszelkiego rodzaju rury żelazne; łączniki do mebli, rowerów, kotłów, aeroplanów ; węzownice, słupy rurowe do lamp, tramwajów, telefonów, telegrafów ; blachy żelazne i stalowe, metalowe beczki, kłocze, żelazo i stal różnego typu, szyny, złącza, podkładki, żerdzie, płozy do pługów, lemiesz oraz wszelkiego rodzaju odlewy stalowe;
 - eksport wyrobów na rynki wschodnie : Rosja, Chiny, Japonia, Mandżuria;
- dyrektorzy naczelni do 1939 r.:
 - Julian Appel;
 - Gustaw Gerhardt;
 - Iwan Wolff;
 - Juliusz Fontaine;

- Zenon Stattler;
- Władysław Zieleziński;
- od 1945 r. fabryka nosi nazwę Huta „Zawiercie”:
 - uruchamianie nowych wydziałów i modernizacja istniejących;
 - od 2000 r. przedmiotem produkcji Huty „Zawiercie” S.A są: walcówka okrągła, gładka, pręty okrągłe gładkie, żebrowane i płaskie;
 - 1997 r. huta uzyskała Certyfikat Systemu Zapewnienia Jakości wg normy PN-ISO 9002; W 2000 r. Certyfikat ISO 9001;

ZAŁĄCZNIK 5

Huta Szkła Gospodarczego

ul. Towarowa

- pierwsi właściciele: Andrzej Chmielewski, A. Grylaż, Markus Holenderski i Samuel Mendelsohn, firma Reich i S-ka;
- 1900 r. – powstanie Towarzystwa Akcyjnego „Fabryki Szkła w Zawierciu” z dużym udziałem Reich i S-ki;
- dyrektorzy do wybuchu II wojny światowej:
 - Teodor Mioduszewski;
 - Emanuel Leopold Marcus – (Czech) – w 1922 r. z jego inicjatywy powstaje Związek Hut Szklanych w Polsce z siedzibą w Warszawie ; odznaczony w 1931r. Złotym Krzyżem Zasługi;
 - inż. Zygmunt Adam Sowiński;
- osiągnięcia:
 - 15 maja 1929 r. na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu huta otrzymała Wielki Złoty Medal oraz Dyplom Honorowy;
 - 1993 r. brązowa statuetka na Międzynarodowym Konkursie Jakości organizowanym przez Firmę Publikacyjno-Reklamową w Hiszpanii;
- produkcja: początkowo – flaszki, kufle, słoje ; następnie – wazony, lampy, serwisy stołowe złożone lub emaliowane ; kryształ, galanteria szklana, szkło oświetleniowe do lamp gazowych i elektrycznych z motywami roślinnymi i zwierzęcymi ; produkcja szkła bezbarwnego i czterokolorowego ; wyroby ze szkła stalowego i sodowego;
- export: Wielka Brytania, Turcja, Francja, Belgia, Kanada, USA;

ZAŁĄCZNIK 6

Fabryka Łączników i WYROBÓW Lano-Kutych „Ernest Erbe”

ul. Leśna

- 1886 r. – założenie w Łośnicach kuźni produkującej sprzęt i narzędzia rolnicze przez Ernesta Erbego ; w 1918 r. fabryka została przekazana synowi Aleksandrowi Ludwikowi Erbe;
- 1892 r. – uruchomienie produkcji żeliwa ciągłego;
- 1901 r. – rozpoczęcie produkcji łączników;
- w 1948 r. połączono Odlewnię Żeliwa Ciągłego „EE” z hutą „Ferrum” (zał. w 1899 r. przez W. Kasprowicza – od 1914 r. działającą pod nazwą „Wiktoria”);

nowopowstała fabryka przyjęła nazwę **Odlewnia Żeliwa Ciągłego i Wytwórnia Łączników**;

- osiągnięcia:
 - 1929 r. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu – złoty medal;
 - 1932 r. Targi Katowickie – Dyplom Uznania I Klasy;
 - 1932 r. Targi Lewantyjskie – Międzynarodowa Wystawa w Tel-Awivie – złoty medal;
 - 8 lutego 1996 r. uzyskanie Certyfikatu Systemu Jakości z akredytacjami: brytyjską, niemiecką, włoską i holenderską zgodnie z normami Międzynarodowego Systemu Zapewniania Jakości ISO 9002;
 - posiada Certyfikat „B” na łączniki specjalne dla gazownictwa;
 - posiada wyróżnienie „Polska Odlewnia Kwalifikowana”;
- produkcja:
 - początkowo produkowano: łączniki, zgrzebła, wszelkiego rodzaju odlewy lano-kute, części do maszyn rolniczych, części składowe do rowerów, podkowy dla koni, odlewy dla potrzeb przemysłu hutniczego, włókienniczego, cementowego, kolejowego, wojskowości;
 - II wojna światowa: łuski do pocisków moździerzowych, różne korpusy granatów;
 - po wyzwoleniu: kieraty, urządzenia rolnicze, odlewy dla potrzeb przemysłu, tłoki do samochodów, łączniki;
- export: Niemcy, Włochy, Dania, Jordania, Maroko, Węgry, Finlandia, Czechy, Francja, Litwa, Holandia;
- krajowi odbiorcy: Fabryka Wagonów Fablok w Chrzanowie, Fabryka Wagonów Pafawag we Wrocławiu, Zakłady Przemysłu Metalowego H. Cegielskiego w Poznaniu, Fabryka Wagonów w Świdnicy i Konstal w Chorzowie;

ZAŁĄCZNIK 7

Zawierciańska Fabryka Maszyn ZAFAMA

ul. Paderewskiego

- prapoczątek zakładu: Kuźnica Niczowska (Zawiercka) wytwarzająca łańcuchy żelazne, siekiery i rydle między innymi na zamówienie króla Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta;
- 1880 r. – założenie manufaktury metalowej przez Jana Mateusza Sambora i Marcina Krawczyka ; w późniejszym okresie współwłaścicielami firmy byli: Kazimierz Krawczyk, Ignacy Banachiewicz (zięć M. Krawczyka) ; Zofia Banachiewicz (z domu Krawczyk);
- wielokrotna zmiana nazwy zakładu:
 - pierwsza: Warsztaty Mechaniczne i Odlewnia Żelaza, Sambor i Krawczyk w Zawierciu;
 - obecna: Zawierciańska Fabryka Maszyn „Zafama” sp. z o.o.;
- w 1973 r. fabryka zostaje włączona w skład Kombinatoru Urządzeń Mechanicznych „Bumar-Łabędy”;
- osiągnięcia:
 - w 1909 r. na wystawie przemysłu rolniczego w Częstochowie – srebrny medal;
 - w 1995 r. – zakład otrzymuje certyfikat potwierdzający spełnienie wymagań norm: DIN ISO 9002/EN 29002;

- produkcja:
 - pierwsze wyroby: narzędzia ślusarskie, kowalskie, gospodarcze, okucia do wozów i platform konnych, podkowy, zgrzebła, łańcuchy;
 - po 1946 r.: siewniki, sieczkarnie, kieraty, młockarnie szerokomłotowe, betoniarki, maszyny dla górnictwa, wózki kopalniane, przekładnie zębate i aparaty flotacyjne, produkty dla przemysłu chemicznego;
 - w 1950 r.: produkcja maszyn dla przemysłu ceramicznego;
 - lata 70-te: łożyska wieńcowe do koparek i dźwigów samojezdnych ; podwozia, wyroby dla przemysłu budowlanego i zbrojeniowego – urządzenia do czołgów oraz innego sprzętu wojskowego;
- export: Niemcy, Włochy;

ZAŁĄCZNIK 8

Zakłady Suchej Destylacji Drewna

ul. Towarowa

- w 1898 r. przemysłowiec Ludwik Kautz zakłada pierwszą na ziemiach polskich „Fabrykę Wyrobów Asfaltowych i produktów Suchej Destylacji Drewna” ; później wielokrotna zmiana nazwy zakładu ; ostatnio funkcjonująca nazwa: Przedsiębiorstwo Produkcji Octowej Węgla Drzewnego i Pochodnych „ACE-CARB”;
- I wojna światowa: zakład zostaje zamknięty, budynki i teren zakładu stają się własnością księcia Lubomirskiego ; w 1920 r. Towarzystwo Akcyjne wykupuje zakład;
- dyrektorzy:
 - Julian Zienkiewicz;
 - Antoni Hulanicki;
 - Jerzy Sznajder;
 - Czerwiński;
- produkcja:
 - początkowo: papa smołowana, kolorowy lakier do malowania dachów, węgiel drzewny, kwas octowy, alkohol metylowy, pak, naftalen ; wykonywano asfaltowanie dróg;
 - po 1920 r.: kreda szkolna, salamik krystaliczny i lutowniczy, calcarje, carbonice, kwas solny, siarczek sodu, siarczek żelaza, barwniki anilinowe;
 - ostatnie produkty: esencja octowa, spirytus bezspirydowy;
- export: Belgia, Szwecja, Niemcy, Austria, Norwegia;
- 2001 r. zamknięcie zakładu;

ZAŁĄCZNIK 9

Fabryka Opakowań Blaszanych

ul. Leśna

- 1898 r. – powstanie tkalni i farbiarni Czajewicza i Weitzena;
- 1909 r. – na terenie spalonej tkalni dwie firmy holenderskie zakładają fabrykę wyrobów metalowych i przetwórnę wosku oraz past;
- w 1921 r. powstają Zakłady Przemysłowe „Erdal” Spółka Akcyjna;

- w 1955 r. zakład przyjmuje nazwę Fabryka Opakowań Blaszanych;
- 2000 r. – podział FOB na : FOB-PP i FOB-DAIM z udziałem kapitału zagranicznego;
- produkcja:
 - początkowo – wyroby metalowe, wosk, pasty do obuwia ; później opakowania blaszane i wyroby chemiczne;
 - od 1955 r. zaniechano produkcję wyrobów chemicznych, ich miejsce zajmują wyłącznie opakowania blaszane;
 - po 1970 r. zakład produkuje zakrywki aluminiowe, zakrywki na napoje alkoholowe i gazowane, pudełka tekturowo-blaszane;
 - po 1992 r. – zakrywki na napoje z nowoczesną uszczelką z granulatu nie zawierającą PCV, zakrywki z przedłużonym pierścieniem zabezpieczającym na luksusowe alkohole;
- osiągnięcia:
 - złoty medal „Poldrink 96” na Międzynarodowych Targach Pomorza i Kujaw w Bydgoszczy;
 - nagroda „Srebrny As”;
 - „Golden Europe Award” – Międzynarodowa Nagroda Jakości w Madrycie;
 - uzyskanie Certyfikatu Systemu Zapewnienia Jakości Normy ISO 9002;
 - Certyfikat Ogólnopolskiego Programu Promocyjnego „Solidny Partner”;
- export: kraje Unii Europejskiej;

ZAŁĄCZNIK 10

Inne zakłady i fabryki działające do 1939 roku

- **fabryki włókiennicze:** przędzalnia L. Bergera ; zakład włókienniczy Berndtów przy ul. Górnośląskiej, czynny do 31.07.1932 r. (produkcja: przędza wigoniowa na pończochy, trykotaże, chustki – sybiry oraz cajtgi) – znane ze szczególnie niskich zarobków ; fabryka sztucznej wełny Carla Braussa ; Fabryka Waty Leona Paryzela ; tkalnia Rozenbluma i Laundau;
- **przemysł chemiczny:** 3 fabryki mydła „Braci Wygodzkich” ; A.Działoszyńskiego i C. Truszkowskiego ; Zawierciańska Fabryka Świec „Luna” ; Zawierciańska Fabryka Asfaltu ; od 1845-1936 r. Fabryka Pokostu, Olejów i Smarów Arona Bankiera i Synów przy ul. Pogorzelskiej 12;
- **przemysł metalowy:** Odlewnia Żeliwa i Metali Kolorowych Piotra Strojniaka ; Odlewnia Brązów H. Hammermessa ; Odlewnia Metali Kolorowych Leona Landaua ; Pierwsza Polska Fabryka Zgrzebeł i Wyrobów Tłoczonych Eugeniusza Januszewskiego przy ul. Chmielnej 8 ; Fabryka Lin Stalowych i Konopnych Micińskiego ; Polska Fabryka Hufnali i Wyrobów Żelaznych założona w 1923 r. przez szwedzki koncern „Mustad” – największy krajowy producent gwoździ, haceli na Borowym Polu;
- **przemysł spożywczy:** Fabryka Wód Owocowych Habermana ; Parowy Zakład Palenina Kawy „Santos” Mendla Hammera ; Browar Windmana;
- **inne:** Fabryka Guzików „Pinkus Chwat i Nachtiger Izrael” ; Fabryka Gilz Papierowych oraz Fabryka Fornirów i Wyrobów z Drzewa A. Fafina ; 2 Tartaki Parowe Zygmunta Rawickiego i J. Potoka ; Fabryka Jan Mecner i Syn – pierwsza w kraju elektromechaniczna fabryka parowa;

ZAŁĄCZNIK 11

Historia sieci elektrycznej i wodociągowej

- 1880 r. pierwsza elektrownia fabryczna na terenie TAZ obsługująca fabrykę i miasto;
- 1929 r. powstanie Zakładu Energetycznego i Wodociągowego ; dyrektorem w latach 1928-1934 był Zygmunt Sowiński:
 - zelektryfikował większość fabryk w mieście i włączył je do miejskiej sieci energetycznej;
 - zaprojektował i zrealizował w pełni zautomatyzowaną podziemną wodociągową stację hydroforową;
 - projektant i budowniczy sieci wodociągowej we wschodniej i środkowej części miasta i hydrantów pożarowych;
 - zaprojektował i nadzorował budowę powierzchniowej i podziemnej elektroenergetycznej sieci kablowej – podłączenie zakładów przemysłowych do Miejskiej Sieci Elektrycznej; elektryfikacja domów i ulic;
- w 1932 r. rozpoczęto rozprowadzanie sieci wodociągowej na terenie miasta – pierwszą uzbrojoną ulicą w sieć wodociągową była Marszałkowska;

ZAŁĄCZNIK 12

Zakłady przemysłowe powstałe po II wojnie światowej

- 1946 r. – Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska – nie istnieje;
- Odzieżowa Spółdzielnia Pracy im. Róży Luksemburg – nie istnieje;
- 1952 r. – Zawierciańskie Zakłady Napraw Samochodowych – nie istnieją;
- 1954 r. – Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Terenowego;
- 1956 r. – Zawierciańskie Zakłady Tkanin Technicznych „Stomil” – nie istnieją;
- 1968 r. – Rozdzielnia Gazu w Zawierciu;
- 1975 r. – Zakład Ciepłny nr 6 w Zawierciu;
- 1975 r. Przędzalnia Bawełny „Przyjaźń” – wspólne przedsięwzięcie polsko-niemieckie;
- Spółdzielnia Inwalidów „Warta”, Zakłady Elektromotoryzacyjne w Zawierciu – (statut pracy chronionej) – produkcja: końcówki przewodu zapłonowego do świecek samochodowych, zasilacze do komputerów, wagi łazienkowe, wskaźniki napięcia i obwodu; działalność w latach 1972-2000;

ZAŁĄCZNIK 13

Restrukturyzacja zakładów przemysłowych w mieście

- wyodrębnienie przy Hucie „Zawiercie” samodzielnie funkcjonujących spółek: „Putex”, „Trans-Zak”, HZ „Service”, „Hut-Sprzęt”, „El-Serw”, „Energo-Media”, „Kolhut”, „Prohutrem”, Walcownie Bruzdowe;
- przekształcenie przedsiębiorstw państwowych w spółki akcyjne;

- Huta „Zawiercie” S.A.;
- Odlewnia Żeliwa S.A.;
- Huta Szkła Gospodarczego S.A.;
- Przędzalnia „Zawiercie” S.A.;
- powstanie spółek i firm np.:
 - Zawierciańska Fabryka Maszyn „Zafama” sp. z o.o.;
 - „AWBUD” sp. z o.o.;
 - firma poligraficzna „ANRO”;
 - PPUH „Bodeko”;
- zawierciańskie firmy wyróżnione w 2003 r. przez Małopolskie Centrum Biznesu w Krakowie:
 - Optopol sp. z o.o.;
 - B.S.K. Return sp. z o.o.;
 - zakłady produkcyjne „Brodzik-Dominik” sp. z o.o. (pierwsza w regionie i kraju firma prywatna produkująca obudowy górnicze ; posiada Certyfikat Jakości ISO 9001);

ZAŁĄCZNIK 14

Działalność zakładów przemysłowych na rzecz miasta i społeczeństwa

- budownictwo mieszkaniowe:
 - budowa osiedla mieszkaniowego TAZ w 1880 r.;
 - budownictwo mieszkaniowe Huty „Zawiercie”: budowa domów dla pracowników w okresie międzywojennym (ul. Paderewskiego) ; osiedle domów jednorodzinnych „Zuzanka” ; 9 wrzesień 1983 r. powstanie Spółdzielni Mieszkaniowej „Hutnik”;
 - osiedle domów szklarskich przy ul. Paderewskiego zamieszkałe od 1900 r. do połowy lat 70-tych;
 - budowa bloków mieszkalnych i zakup działek pod budowę przez poszczególne zakłady pracy;
- szkolnictwo przyzakładowe;
- obiekty użyteczności publicznej:
 - szkoły elementarne i powszechne ; przedszkola , żłobki;
 - Resursa Obywatelska, Dom Ludowy, Łaźnia Miejska; pierwszy szpital przy ul.11 Listopada – wybudowane przez TAZ;
 - budynek szpitala przekazany w 1914 r. przez S. Huldczyńskiego władzom miejskim (do 1962 r. jedyny szpital ogólny na terenie Zawiercia), a w 1919 r. szkoła dwuklasowa przekazana magistratowi miasta Zawiercie;
 - biblioteki i czytelnie: czytelnia działająca przy TAZ od 1886 r. ; 1950 r powstanie Biblioteki Huty „Zawiercie” ; Biblioteka przy ZZPB ; inne przyzakładowe biblioteki;
 - inne formy pomocy: prowadzenie ochronki dla dzieci ; wydawanie posiłków dla bezrobotnych przez TAZ ; w 1906 r. – udostępnienie przez S. Huldczyńskiego parku dla ćwiczeń sportowych Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół”;
tanie stołówki, posiłki regeneracyjne, tanie sklepy przyzakładowe;
- kluby, świetlice:
 - Klub Sportowy „Włókniarz” ul. 11 Listopada – nie istnieje;
 - Świetlica ZZPB ul 11 Listopada – nie istnieje;

- Ośrodek Kultury „Hutnik” ul. Paderewskiego;
- Świetlica Huty „Zawiercie” ul. Sienkiewicza 60 – nie istnieje;
- ośrodki rekreacyjne i wypoczynkowe:
 - zakładowe ogródki działkowe;
 - ośrodki wypoczynkowe na terenie kraju;
 - finansowanie wypoczynku i różnych form rekreacji (kolonie, wczasy, wycieczki, imprezy rozrywkowe);
- ochrona zdrowia pracowników – przyzakładowe przychodnie lekarskie;
- patronat zakładów nad placówkami oświatowymi – finansowanie wycieczek szkolnych i innych przedsięwzięć;
- sponsoring współczesnych firm i zakładów;

ZAŁĄCZNIK 15

Wpływ przemysłu na środowisko

- zanieczyszczenie wód powierzchniowych i podziemnych;
- zanieczyszczenie powietrza;
- degradacja środowiska naturalnego (fauna, flora, krajobraz);
- Hałas przekraczający normy;
- choroby zawodowe;
- coroczne badania profilaktyczne wśród dzieci przedszkolnych na zawartość ołowiu we krwi;

ZAŁĄCZNIK 16

Działania proekologiczne zakładów przemysłowych

- „Program Ochrony Środowiska Miasta Zawiercia” – program zadań i przedsięwzięć realizowany przez zakłady i miasto;
- zmniejszenie emisji czynników szkodliwych do atmosfery;
- zmniejszenie ilości odprowadzanych ścieków;
- zmniejszenie zużycia wody;
- zmniejszenie poziomu hałasu w halach produkcyjnych;
- rekultywacja terenów zdegradowanych (np. zazielenianie);

ZAŁĄCZNIK 17

Instytucje zajmujące się ochroną środowiska w mieście

- Zarząd i Rada Miejska;
- Wydział Rolnictwa, Leśnictwa i Ochrony Środowiska Starostwa Powiatowego;
- Komisja Ochrona Rady Miasta i Rady Powiatu;
- Wydział Gospodarki Miejskiej i Urzędu Miejskiego;
- Sekcja Ekologiczna TMZZ;
- od 1995 r. działa Koło Polskiego Klubu Ekologicznego;

- Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna – posiada 3 stacje pomiarowe stężenia zanieczyszczeń powietrza i 42 stanowiska pomiaru opadu pyłu;

ZAŁĄCZNIK 18

Wpływ wydarzeń historycznych na rozwój przemysłu

- I wojna światowa – unieruchomienie produkcji; częściowe zniszczenie wyposażenia fabryk przez Niemców;
- lata kryzysu ekonomicznego 1929-1933 – bezrobocie;
- II wojna światowa – zamknięcie niektórych zakładów, zniszczenie parku maszynowego, praca na rzecz III Rzeszy;
- lata 90-te przeobrażenia ekonomiczno-polityczne – bezrobocie;

ZAŁĄCZNIK 19

Zjawisko bezrobocia

- skutki bezrobocia:
 - ubożenie społeczeństwa;
 - wzrost przestępczości;
 - ucieczka młodego pokolenia z miasta;
 - emigracja zarobkowa;
- sposoby zapobiegania bezrobociu i rola Powiatowego Urzędu Pracy:
 - zmniejszenie podatków;
 - dotowanie firm zwiększających zatrudnienie;
 - podnoszenie i zmiana kwalifikacji;
 - poradnictwo zawodowe;
 - programy „Pierwsza praca”- staże absolwenckie;
 - prace interwencyjne;
 - roboty publiczne;
 - organizowanie wyjazdów do pracy za granicą;
 - pożyczki dla bezrobotnych.

BIBLIOGRAFIA

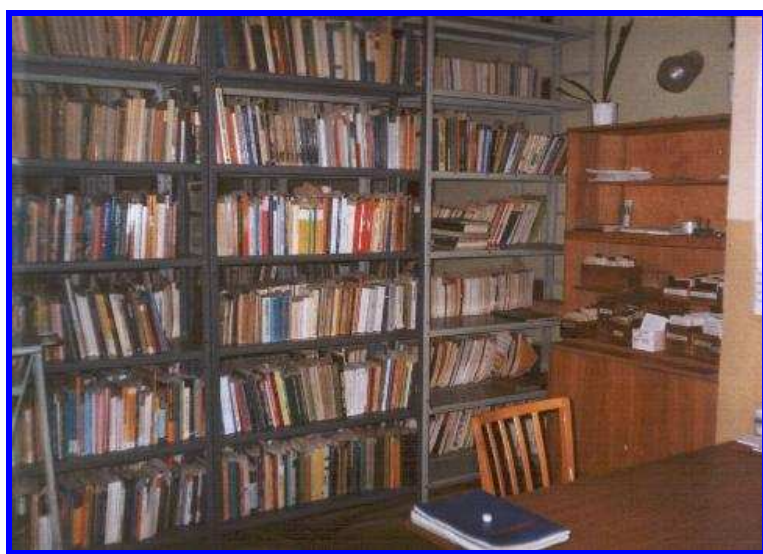
1. „Zawtex” wczoraj i dziś / Stanisław Kąkolewski rozm. przeprowadził Benedykt Frehofer // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 2, s.7
2. Cegły musiały dzwonić / Edyta Różańska // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 12, s. 13
3. Certyfikat RW TUV dla Zafamy / bf // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 4, s. 1
4. Co inni piszą o Zawierciu : szukam śladów Erwina Erbeggo / Jan Ignacy Górski // *Ziemia Zawierciańska* . – 1994, nr 12, s. 4
5. Czerwona bawełna : szkic monograficzny w 130 letnią rocznicę powstania Zakładów Włókienniczych w Zawierciu / Jan Zieliński . – Zawiercie : Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego w Zawierciu, [1973]
6. Dwadzieścia lat : ”Kręć się kręć wrzecziono...” zawierciańskiej przędzalni / Lidia Rudy // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 11, s.5 [*Przędzalnia Bawełny „Przyjaźń”*]
7. Dziewięćdziesiąt lat Suchej Destylacji Drewna w Zawierciu / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1987
8. Ekologia – ochrona środowiska / Grażyna Śliwińska // W : *Monografia Zawiercie* / pod. red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 487-502**
9. Fabryka maszyn „Zawiercie” / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 33, s. 6
10. Fabryka Opakowań Blaszanych : Zawierciański Klub Menedżera : panorama firm // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 20/21, s.9
11. Fabryka Opakowań Blaszanych w Zawierciu / Andrzej Kędzierski // W : *Krajowa Wystawa Filatelistyczna Zawiercie 2000 z okazji Jubileuszu Roku 2000 i 50 lecie Polskiego Związku Filatelistów* / red. Waław Połcik . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny KWF „Zawiercie 2000 „ ; Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” w Zawierciu ; Urząd Miejski w Zawierciu , 2000 . – **S. 37-39**
12. Górnictwo w rejonie zawierciańskim / Włodzimierz Pucek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr 3, s. 9
13. Historia lecznictwa w Zawierciu / Henryk Wnuk // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 3., s. 1
14. Huta „Zawiercie” / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 25, s. 4
15. Huta Szkła Gospodarczego / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 26, s. 4
16. Huta Zawiercie 1897-1997 : szkic historyczny z suplementami / Anna Malecka, Witold Pabin . – Zawiercie : Huta „Zawiercie” S.A., 1997
17. Infrastruktura techniczna / Stefan Zyss // W : *Monografia Zawiercie* / pod. red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 155-172**
18. Kartki z historii ziemi zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 56-58 : U „Krawczyka”; S. 58-59 : Tkanie koniunktury ; S. 59-60 : Dobra passa ; S. 60-66 : Z FOB-em bez fobii...; S.66-68 : Ze znakiem EE ; S. 68-69 : Szklarnia za Marcusa ; S. 69-71: Katz, Perlin [Zakład Suchej Destylacji drewna] ; S. 71-73: „Zagłębie” polski Przemysł Octowy**
19. Katalog wyrobów . – Zawiercie : Huta Zawiercie S.A. ; Grupa Impexmetal, [2001]

20. Katz łamał prawo / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 2, s. 6
21. Katz, Perlin ... : kartki z historii / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska* . – 1993, nr 4, s.9 [o Zakładzie Suchej Destylacji Drewna]
22. Kopalnie węgla kamiennego na ziemi zawierciańskiej / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 26, s. 6
23. Kryształowe Zawiercie / Lidia Rudy // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 10, s. 9 [Huta Szkła]
24. Odlewnia wczoraj i dziś / Mirosław Bordon // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 7, wkładka
25. Ponownie z Holendrami : FOB po 90 latach / Iwona Wiklik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 40, s. 5
26. Poręba 1798-1998 : historia i współczesność / oprac. Krzysztof Kościelniakowski . – Poręba : Fabryka Urządzeń Mechanicznych „Poręba”, 1998 . – S. : 9-14 : „**Kuźnice w Polsce najślawniejsze...**”
27. Przedsiębiorstwo ACE-CARB : zawierciańskie firmy / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s. 4 [o Zakładzie Suchej Destylacji Drewna]
28. Przemysł / Eugeniusz Lubach // W : Monografia Zawiercie / pod. red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – S. 215-241
29. Rozwój przemysłu w Zawierciu / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 22, s. 4
30. Siedemdziesiąt lat miasta Zawiercia / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1985
31. Skończyła się Warta : mija rok od ogłoszenia upadłości Spółdzielni Inwalidów „Warta” w Zawierciu / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 5, s. 4
32. Srebrny jubileusz : 25 lat temu popłynęła stał w hucie „Zawiercie” / Lesław Romanek // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 36, s. 5
33. Sto lat Huty „Zawiercie” / Zdzisław Jagodziński, Monika Grajdek // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 9, s.1,4
34. TAZ i elektrownia / Alojzy Kołodziejczyk // *Ziemia Zawierciańska* . – 1994, nr 7, s. 4
35. Włókienniczy boom / Stanisław Klisiak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 19, s. 6
36. Wpływ kolei na rozwój Zawiercia / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 1, s. 12
37. Wpływ kolei na rozwój Zawiercia / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1998, nr 1, s. 12
38. Zabytkowe osiedle robotnicze TAZ w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2003, nr ½ , s. 6
39. Zafamy – historia nowa / Lidia Rudy // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 17, s. 8-9
40. Zakład Suchej Destylacji Drewna / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 23, s. 4
41. Założyciele Zawierciańskich Zakładów / oprac. Zbigniew Chruściel // *Gazeta Zawierciańska* . - 1992, nr 13, s. 3 [o właścicielach Fabryki Maszyn Krawczyk i Banachiewicz]
42. Założyciele zawierciańskich zakładów / Zbigniew Chruściel // *Gazeta Zawierciańska*, 1992, nr 14, s. 3 [o Fabryce Opakowań Błaszanych]
43. Założyciele zawierciańskich zakładów / Zbigniew Chruściel // *Gazeta Zawierciańska*, 1992, nr 15, s. 3 [o Odlewni Żeliwa Ciągłego Erbeego]

44. Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 24, s. 4
45. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994
46. Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1969
47. Zawiercie 1996 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1996 . – **S. 15-18 : Zakłady przemysłowe**
48. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1991
49. Zawiercie: Rada Miejska: 1998 – 2002 / Kazimierz Ciechanowicz. – Zawiercie: Urząd Miejski, 2002 . – **S. 31 – 32 : Bezrobocie ; S. 32 : Struktura bezrobotnych**
50. Życie polityczne zawiercian w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939) / Tomasz Suma . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” im. Adama Mickiewicza, 2002 . – **S. 9-21 : Krótki zarys rozwoju przemysłowego Zawiercia (do 1918r.)**

*Tam, gdzie mieszka
książka*

ZAGADNIENIA

1. Kulturotwórcza rola książki.
2. Historia zawierciańskich bibliotek.
3. Obraz współczesnego bibliotekarstwa w mieście.
4. Księgarstwo i drukarstwo na terenie miasta.

PROPONOWANE DO REALIZACJ CELE

Wiadomości:

1. Poznanie pojęć: księżnica, wolumin, cimelia, sieć biblioteczna, intrologatornia, periodyk, czasopismo, zbiory regionalne, bibliofilstwo.
2. Omówienie dziejów książki i bibliotek na przestrzeni wieków.
3. Prezentacja najważniejszych księżnic polskich: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Śląska.
4. Zapoznanie z dziejami pierwszych bibliotek na terenie miasta.
5. Omówienie losów bibliotek w czasie II wojny światowej.
6. Zapoznanie z dziejami Miejskiej Biblioteki Publicznej i jej roli w środowisku lokalnym.
8. Omówienie działalności Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach Filii w Zawierciu i jej roli w środowisku oświatowym.
9. Omówienie działalności bibliotek zakładowych w mieście.
10. Ukazanie bibliotek szkolnych jako centrum informacji we współczesnej szkole.
11. Ukazanie celu gromadzenia zbiorów regionalnych jako źródła wiedzy o regionie i dorobku kulturowego regionu.
14. Omówienie rozwoju księgarń i antykwariatów na terenie Zawiercia i jego roli w życiu kulturalnym społeczeństwa.
15. Zapoznanie z rozwojem drukarstwa na terenie miasta.
16. Zwrócenie uwagi na zmieniające się oblicze współczesnego bibliotekarstwa i księgarstwa.
17. Poznanie ludzi związanych z książką.
18. Omówienie tzw. „życia książki” – od pisarza do czytelnika (pisarz, drukarnia, intrologatornia, księgarnia, biblioteka, czytelnik).
19. Przybliżenie terapeutycznej roli książki ; biblioterapia jako nowa forma terapii.
20. Poznanie wpływu wydarzeń historycznych, politycznych, ekonomicznych i rozwoju techniki na losy książki.

Umiejętności:

1. Umiejętność posługiwania się nowym słownictwem.
2. Wskazanie najważniejszych bibliotek w Polsce i ich rola w dziejach narodu.
3. Charakteryzowanie początków bibliotekarstwa w mieście (związek bibliotek z rozwojem szkół, organizacji, fabryk).
4. Rozumienie znaczenia biblioteki szkolnej w życiu szkoły.
5. Dostrzeganie kulturotwórczej roli Biblioteki Miejskiej w mieście.
6. Rozumienie roli Biblioteki Pedagogicznej dla środowiska nauczycielskiego i uczącej się społeczności lokalnej.
7. Dostrzeżenie różnicy między różnymi typami bibliotek (szkolna, publiczna, pedagogiczna, zakładowa, multimedialna).

8. Ukazywanie zależności między wydarzeniami historycznymi a losami książki i instytucjami związanymi z książką.
9. Opisywanie drogi książki od autora do czytelnika tzw. „życie książki”.
10. Rozumienie różnicy między księgarnią a antykwariatem.
11. Rozwijanie umiejętności korzystania z tradycyjnych i nowoczesnych źródeł informacji.
12. Pogłębianie umiejętności szukania informacji o własnym regionie i wskazanie instytucji gromadzących regionalia.
13. Charakteryzowanie rozwoju i asortymentu zawierciańskich drukarni.
14. Lokalizowanie bibliotek, księgarni i drukarni w mieście.
15. Omówienie zadań jakie spełnia księgarnia edukacyjna w mieście.
16. Rozumienie roli bibliotekarza i księgarza w rozwoju czytelnictwa.

Postawy:

1. WYROBIENIE nawyku bibliofilstwa.
2. Szacunek dla książki i zawodu bibliotekarza.
3. Postawa aktywnego czytelnictwa.
4. UŚWIADOMIENIE, że książka jest skarbnicą wiedzy.
5. Aktywne uczestnictwo w imprezach bibliotecznych.
6. Nawyk śledzenia ofert wydawniczych.
7. Docenienie nadrzędnej roli książki nad innymi źródłami informacji.
8. Docenienie wartości zbiorów regionalnych świadczących o dorobku regionu.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. „W warsztacie Gutenberga”: zwiedzanie firmy poligraficznej i poznanie pracy drukarza.
2. Wycieczka do największej księżnicy w regionie – Biblioteki Śląskiej.
3. Zakładamy regionalną biblioteczkę klasową.
4. Konkurs na ekslibris biblioteki szkolnej.
5. Zaznaczenie na mapie miasta punktów księgarskich.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Materiały źródłowe.
2. Albumy, zdjęcia, foldery.
3. Plan miasta.
4. Katalogi wydawnicze.
5. Zbiory regionalne.

ZAŁĄCZNIK 1

Pierwsze biblioteki na terenie miasta

- biblioteki przed I wojną światową:
 - 1886 r. – pierwsza wzmianka świadcząca o istnieniu biblioteki lub czytelni przy TAZ:
„Robotnicy TAZ otrzymują bezpłatnie książki do czytania, a jest ich w TAZ 400 tomów. Za prenumeratę pism periodycznych fabryka płaci blisko 1000 rubli rocznie”- informacja zawarta w gazecie „Tydzień” 1886 nr 23;
 - w 1902 r. oddano do użytku czytelnię w Resursie Obywatelskiej;
 - w 1907 r. dyrektor firmy „Huldczyński” zorganizował bibliotekę przy szkole fabrycznej dla pracowników huty;
 - w latach 1907-1908 – biblioteka przy zawierciańskim oddziale Uniwersytetu dla Wszystkich (365 tomów);
 - 1907 r. – biblioteka przy Oddziale Stowarzyszenia Robotników Polskich (800 tomów);
 - 1912 r. – biblioteka o charakterze publicznym przy ul. Sądowej nr 2 – największa z zawierciańskich bibliotek (2292 woluminów, 36 tytułów czasopism);
- rozwój bibliotek w okresie międzywojennym:
 - 1930 r. – Biblioteka Publiczna Polskiej Macierzy Szkolnej (ul. Kościuszki 33; 2356 woluminów) ; w 1936 r. sekcja biblioteczna Polskiej Macierzy Szkolnej założyła czytelnię publiczną (tygodniki i gazety);
 - **biblioteki szkolne:** Szkoła Powszechna Nr 2 (1150 tomy) ; Szkoła Powszechna Nr 4 (432 tomy) ; Szkoła Powszechna Nr 6 (200 tomów) ; Prywatna Szkoła Koedukacyjna Handlowa Kupców Polskich ul. Kościuszki 14 (480 tomów); Prywatne Gimnazjum Męskie ul. Limanowskiego 18 (1200 tomów) ; Państwowe Seminarium Nauczycielskie ul. Zaparkowa (300) ; Gimnazjum Żeńskie im. Heleny Malczewskiej ul. Sądowa 2 (800 tomów);
 - **biblioteki prywatne:** wypożyczalnię książek prowadził właściciel sklepu Walczak przy ul. Piłsudskiego 43 ; wypożyczalnia książek kryminalnych w domu Pałasa przy ul. Ptasiej ; wypożyczalnia w Resursie TAZ (900 tomów – 28 czytelników w związku z opłatą 1 zł. miesięcznie);
 - **biblioteki instytucji i stowarzyszeń:** biblioteka przy Kole Związku Inwalidów Wojennych ul. Kościuszki 33 (500 tomów) ; Biblioteka Funkcjonariuszy Policji Państwowej ul. Sądowa 1 (1227 tomów) ; Biblioteka Resursy TAZ ul. Fabryczna 1 (481 tomów) ; Biblioteka ZNP (400 tomów); biblioteka Parafialnego Zarządu Akcji Katolickiej ul. Sienkiewicza 4 (665 tomów) ; Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego z siedzibą w Starostwie (640 tomów) ; Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (300 tomów) ; Oddziału Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego ul. 3 Maja 21 (w domu Belczyńskich), a następnie ul. Piaskowa 6 (7500 tomów) ; Oddziału Związku Młodzieży Pracującej „Jedność” ul. 11 Listopada 15 (486 tomów) ; Biblioteka przy Polskiej Fabryce Hufnali i Wyrobów Żelaznych – czytelnia założona w 1934 r. a biblioteka w 1935 r (500 tomów);
- powstanie bibliotek żydowskich:
 - 1931 r. – Biblioteka Żydów Syjonistów Tarbut – ul. Marszałkowska 7 i ul. Narutowicza 5 (1100 woluminów);

- Żydowskie Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Zawierciu ul. 3 Maja 5 (9654 tomy w języku żydowskim, 1337 tomów w języku polskim) funkcjonowała do 1938 r.;
- Żydowska Szkoła Dziewcząt „Baja Jakow” – ul. Rynkowa 1 (745 tomów);
- Sekcja Żeńska przy Agudas Izrael ul. Aptečna 1 (500 tomów);
- Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Jabne” ul. Górnośląska 21 (332 tomy w języku polskim, 410 tomów w języku żydowskim);

ZAŁĄCZNIK 2

Powiatowo - Miejska Biblioteka Publiczna

- 27 września 1947 r. – powstanie biblioteki ; w 1971 r. połączenie Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej;
- lokalizacja biblioteki:
 - 1947 -1950 r. Dom Kultury „Włókniarz”;
 - 1950 r. ul. 3 Maja 5;
 - 1951-1961 r. 3 Maja 9;
 - 1961 r. – nadal zabytkowy Pałacyk Szymańskiego;
- 1955 r. – powstanie sieci bibliotecznej:
 - 1955 r. – Filia dla dorosłych i dzieci – w Kromoławie;
 - 1957 r. – Oddział dla dzieci przy Centrali;
 - 1968 r. – Filia nr 1 dla dorosłych ul. Piłsudskiego 95 – nie istnieje;
 - w 1971 r. włączono: Filie nr 7 w Blanowicach (zał. w 1960 r.) i w Bzowie (zał. w 1961 r.);
 - 1972 r. – Filia nr 3 przy szpitalu – nie istnieje;
 - 1974 r. – Filia nr 6 przy ul. Mylnej z księgozbiorem z dawnej Filii w Kromoławie – nie istnieje;
 - 1976 r. – Filia nr 5 Zawiercie Marciszów;
 - 1983 r. – Filia społeczno-polityczna przy Komitecie Miejskim PZPR (zlikwidowana w 1990);
 - 1986 r. – Filia nr 6 w Kromoławie przy ul. Filaretów 2, od 1996 funkcjonuje w Pałacyku nad Wartą;
 - 1989 r. – Filia dla dorosłych nr 4 przy ul. Powstańców Śl. 6 oraz Filia nr 2 dla dzieci przeniesiona z ul. Moniuszki;
 - 1990 r. – Filia nr 9 przy ul. Marszałkowskiej 28 (na bazie biblioteki zakładowej ZZPB) wraz z przeniesionym oddziałem dla dzieci z Biblioteki Centralnej;
 - w latach 1986-1991 – czytelnia w MOK-u ; od 1991 r. znajduje się przy Centrali;
 - 1992 r. – Filia nr 10 – (na bazie biblioteki zakładowej Przędzalni „Przyjaźń”);
 - 1997 r – otwarcie Miejskiej Izby Muzealnej.
- profil gromadzonych zbiorów (około 217 tys. woluminów):
 - literatura piękna;
 - literatura naukowa i popularnonaukowa;
 - księgozbiór informacyjny;
 - dokumenty współczesnego życia miasta i gminy ; regionalia;
 - książka mówiona i kasety video (lektury szkolne);
 - czasopisma (lokalne, dzienniki, gazety, społeczno-ekonomiczne, kulturalne i naukowe);

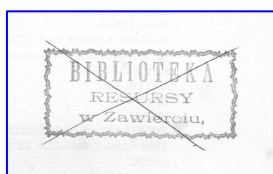
- użytkownicy: dzieci, młodzież, dorośli (około 12 tys. czytelników);
- formy pracy z czytelnikiem: spotkania autorskie ; lekcje biblioteczne ; wystawy ; konkursy;
- promocje książek twórców związanych z Zawierciem ; pomoc w przygotowaniu do konkursów i olimpiad ; praktyki studenckie;
- najstarsze książki: *Konstytucje, statuty i przywileje na walnych sejmach koronnych od roku pańskiego 1550 aż do roku 1637 uchwalone* ; Mikołaj Kopernik : *Venerabilis* z 1854 r.;

ZAŁĄCZNIK 3

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach Filia w Zawierciu

- 7 listopada 1951 r. – powstanie Powiatowej Biblioteki Pedagogicznej ; od 1975 r. wchodzi w skład Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach;
- lokalizacja biblioteki:
 - 1951-1957 r.– ul. 3-go Maja 5;
 - 1957-1961 r.– ul. Sienkiewicza 34;
 - 1961-1968 r.– ul. 1-go Maja 23 (SP nr 9);
 - 1968-1990 r.– ul. Sądowa 8;
 - 1990-1999 r.– ul. Sienkiewicz 60;
 - 1999 r. – nadal – ul. Polska 35;
- profil gromadzonych zbiorów (około 35 tys. woluminów):
 - literatura popularno-naukowa z różnych dziedzin wiedzy ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki, psychologii, socjologii, ekonomii;
 - materiały metodyczne dla nauczycieli ; programy nauczania i wychowania ; konspekty lekcji ; plany pracy i rozkłady nauczania ; scenariusze imprez szkolnych itp;
 - materiały dotyczące zmian w oświacie: reformy oświaty, awansu zawodowego nauczyciela, wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli, ścieżek międzyprzedmiotowych, oceniania itp.;
 - wydawnictwa z zakresu literatury humanistycznej: klasyka literatury pięknej polskiej i obcej, publikacje z historii i teorii literatury, nauki o języku, z historii kultury i sztuki;
 - czasopisma: metodyczne dla nauczycieli, pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczno-filozoficzne, literackie i społeczno- kulturalne;
 - zbiory specjalne;
 - regionalia;
- użytkownicy (około 2500 czytelników):
 - nauczyciele;
 - studenci;
 - uczniowie szkół średnich;
 - osoby nie związane z oświatą – doksztalcające się i podnoszące swoje kwalifikacje zawodowe;
- działalność biblioteki:
 - współuczestnictwo w realizacji edukacji czytelniczej i medialnej na każdym szczeblu nauczania;
 - udzielanie instruktażu i konsultacji bibliotekarzom szkolnym oraz studentom bibliotekoznawstwa;

- wystawy, wystawki: tematyczne, nowości wydawniczych i prac dzieci;
- praktyki studenckie studentów bibliotekoznawstwa ; staże absolwenckie;
- organizowanie warsztatów metodycznych dla nauczycieli, spotkania autorskie;
- sporządzanie zestawień tematycznych i nowości wydawniczych;
- najstarsze dokumenty:
 - wydawnictwa pedagogiczne i psychologiczne sprzed 1945 r.;
 - **Villiers de l'Ilse Adam : Axel. Warszawa 1903 r.** – książka pochodzi ze zbiorów Biblioteki Resursy TAZ ; najprawdopodobniej wpisana do inwentarza pod nr 1 ; na odwrocie okładki zamieszczona jest ciekawa informacja o warunkach prenumeraty;
 - **Ad Sol Ire : Głód życia. Warszawa 1904 r.**– książka ze zbiorów Biblioteki Resursy TAZ ; opatrzona numerem inwentarzowym 2;
 - **Jaroszyński Tadeusz : Zarys malarstwa polskiego : szkic do historii. Warszawa 1905 r.** – książka pochodzi ze zbiorów Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej w Zawierciu ; opatrzona numerem 1799;
 - *Wychowanie Fizyczne w Szkole* 1933 r.– najstarsze czasopismo;

Pieczęć Biblioteki Resursy TAZ

Biblioteka Resursy Fabrycznej w Zawierciu.

Książka niniejsza winna być zwrócona w terminie dwutygodniowym od daty wypożyczenia. Za każdy tydzień zwłoki, po upływie wskazanego terminu, ściągana będzie kara w ilości 15 kop. od tomu; książka zaś, niezwrócona w terminie miesięcznym, uważana będzie za zagubioną i wartość jej ściągniętą zostanie ze złożonej kaucji.

Pieczęć Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej

Kartka z warunkami korzystania z biblioteki umieszczana w książkach na odwrocie okładki

ZAŁĄCZNIK 4

Biblioteki zakładowe

- biblioteka przy Zawierciańskich Zakładach Przemysłu Bawełnianego – od 1991 r. Filia nr 9 Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej;
- biblioteka przy Hucie „Zawiercie” działająca w latach 1951-1998 (ok.62 tys. woluminów) – obecnie biblioteka Liceum Katolickiego;
- biblioteka techniczna na terenie Huty „Zawiercie” – dla pracowników;
- biblioteka Przędzalni „Przyjaźń” – od 1992 r. Filia nr 10 Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej;
- biblioteka przy Fabryce Odlewni Żeliwa Ciągliwego, założona w 1946 r. – nie istnieje;
- biblioteka przy Fabryce Opakowań Blaszanych;
- punkty biblioteczne w zakładowych ośrodkach wypoczynkowych;
- profil gromadzonych zbiorów:
 - literatura fachowa dla potrzeb kadry pracowniczej;
 - literatura piękna;
 - literatura popularnonaukowa;

ZAŁĄCZNIK 5

Biblioteki szkolne

- użytkownicy: uczniowie, nauczyciele, rodzice;
- profil gromadzonych zbiorów: lektury szkolne, księgozbiór podręczny, literatura metodyczna i pedagogiczno-psychologiczna, pisma dla dzieci i młodzieży, czasopisma metodyczne;
- działalność: praca z aktywem bibliotecznym, konkursy, wystawy, olimpiady, koła biblioteczne, zajęcia dydaktyczno-wychowawcze;

ZAŁĄCZNIK 6

Zbiory regionalne

- instytucje gromadzące regionalia:
 - Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej;
 - biblioteki: Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna, Biblioteka Pedagogiczna, biblioteki szkolne;
 - „Zawierciana” w Dziale Zbiorów Regionalnych Miejskiej Biblioteki Publicznej w Sosnowcu;
 - Miejska Izba Muzealna;
- charakter zbiorów:
 - literatura dotycząca regionu;
 - publikacje twórców związanych z regionem;
 - regionalna prasa;

ZAŁĄCZNIK 7

Księgarstwo

- rodzaje księgarni:
 - księgarnie ogólne;
 - księgarnie specjalistyczne: pedagogiczne, muzyczne, edukacyjne, ekonomiczne, techniczne, prawnicze, medyczne;
- działalność: targi i promocja książki, księgarnie wysyłkowe, katalogi wydawnicze;
- księgarnie funkcjonujące do wybuchu II wojny światowej:
 - 1899 r. Księgarnia Konstanty Lubcke i Ska ul. Kościelna 16 (prasa warszawska, lokalna, książki i materiały piśmiennicze) ; od 1911 r. księgarnię prowadziła „Paulina Lubcke i Stefania Grodzka” ; w 1938 r. księgarnię przeniesiono na ul. Piłsudskiego 5;
 - księgarnia Pana Macha przy ulicy Krakowskiej 13;
 - „K. Hubnicka i Ska” przy ul. Pilickiej 2 – materiały piśmiennicze, nowości beletrystyczne, naukowe, własny nakład widokówek;
 - księgarnia „Jakub Piasecki” ul. Mostowa 15;

- Januszewicz Wacław – ul. 3 Maja 2;
- ul. 3 Maja 29 komisowa sprzedaż dzienników, kolportaż pism i czasopism;
- księgarnie i antykwariaty funkcjonujące po II wojnie światowej:
 - sieć księgarń „Domu Książki” w mieście: ul. Marszałkowska – nie istnieje, ul. 3 Maja 11 – obecnie „Dom Książki” sp. z o.o.;
 - antykwariaty: w latach 1980-1990 r. antykwariat przy ul. Marszałkowskiej 10; obecnie funkcjonują: prywatny antykwariat Wiesława Pelona przy ulicy Królowej Jadwigi ; przy ul. Huldczyńskiego ; przy ul. 3 Maja;
 - współczesne księgarnie prywatne: księgarnia „Maria” ul. Marszałkowska ; księgarnia „Olga” ul. Piłsudskiego ; Szkółka Językowa-Księgarnia Edukacyjna-Wiktorka J.& Mańczyk D. – ul. 3 Maja 25;

ZAŁĄCZNIK 8

Drukarstwo

- przedwojenne drukarnie:
 - 1914-1915 r. – Bronisława Woźnickiego (ul. Pilicka 2);
 - „Merkury” Adolfa Bornsteina (ul. 3 Maja 21) – druki i materiały dla Zarządu Miejskiego;
 - „Mirek i Ska” (ul. 3 Maja 31);
 - A. Fingrut (ul. 3 Maja 19);
- współczesny rynek poligraficzny (druki ulotne, akcydensowe, introligatorstwo, książki, broszury i prasa):
 - „PRODRYN – Przedsiębiorstwo Papierniczo Poligraficzne” ul. Kościuszki 12 – obecnie prywatna drukarnia;
 - Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowo-Wydawnicze „Axon” ul. Źródłana 10;
 - Mała Poligrafia Sitodruk ul. Smużna 15;

ZAŁĄCZNIK 9

Ludzie związani z książką

- księgarze: Konstanty Lubcke (1863-1900) – pierwszy zawierciański księgarz, Dudziński Zbigniew, Maria Jurczyk, Olga Mędrak-Myszek, Łucja Grzesik, Anna Bednarska;
- drukarze: Bronisław Woźnicki, Adolf Bornstein, Pilecki;
- bibliotekarze:
 - Stanisław Dudka – bibliotekarz przy Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” z siedzibą w Domu Ludowym;
 - Józef Barczak, p. Millerowa – pracownicy biblioteki przy Polskiej Fabryce Hufnali i Wyrobów Żelaznych;
 - Henryka Jakliczowa (przewodnicząca sekcji bibliotecznej Polskiej Macierzy Szkolnej);
 - dyrektorzy Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej: Sabina Otrębska, Halina Kułach, Mirosława Pieniążek, Kazimierz Rauk, Urszula Dybek;

- kierownicy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej Filii w Zawierciu: Zdzisława Dudało, Halina Kułach (dyrektor), Jolanta Kasperek;
- kierownicy Biblioteki „Huty Zawiercie”: Aniela Odyjas, Alicja Mioduszevska, Danuta Skibińska, Mirosława Pieniążek, Elżbieta Maciąg;
- Emilia Wilkowa (1919-1994) – Miejska Biblioteka Publiczna;

ZAŁĄCZNIK 10

Bibliotekarstwo współczesne

- Biblioteka Multimedialna jako nowy typu placówki bibliotecznej (ul. Piastowska 1):
 - zapewnienie dostępu do najnowszego oprogramowania komputerowego;
 - multimedialne programy informacyjne i edukacyjne;
 - pisma komputerowe;
 - dostęp do łącz internetowych;
- tworzenie ośrodków bibliotecznych zgodnych z aktualnymi potrzebami społecznymi (plany zorganizowania *Czytelni Unijnej* przy Starostwie Powiatowym w Zawierciu);
- zautomatyzowane katalogi biblioteczne, internetowe księgarnie wysyłkowe, strony internetowe bibliotek;

ZAŁĄCZNIK 11

Historia a losy książek

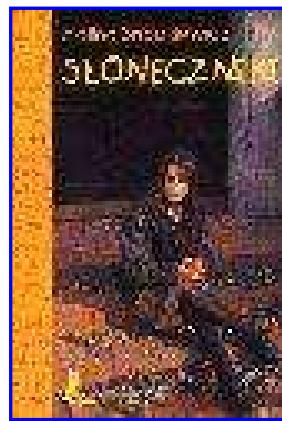
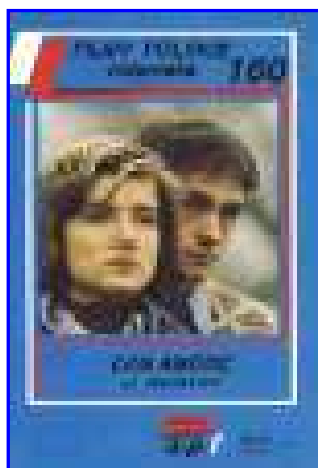
- wojna i okupacja – niszczenie, palenie i wywożenie książek;
- czynniki polityczne: selekcja księgozbiorów, wpływ ideologii na profil księgozbiorów,
- przemiany ekonomiczne w latach 90-tych: brak funduszy na utrzymanie bibliotek, likwidacja bibliotek i łączenie księgozbiorów;
- rozwój techniki: pozytywne i negatywne skutki dostępu do komputera i internetu;

BIBLIOGRAFIA

1. Biblioteka Multimedialna / dm // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1997, nr 2, s. 4
2. Biblioteka w Fabryce Hufnali / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura*. – 1995, nr 2, s. 4
3. Biblioteka Zakładowa Huty „Zawiercie”/ Przemysław Kołton // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1998, nr 2, s.11

4. Biografie Zawiercian / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1996 . – **S. 47: Sowińska-Kunczewska p.v. Kułach Halina Maria**
5. Czytelnia Multimedia / Dariusz Markiewicz // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 1/2, s.11
6. Kartki z historii ziemi zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 12: Stowarzyszenie Biblioteki Pracowników Polskiej Fabryki Hufnali na Borowym Polu**
7. **Kultura** // W : Zawiercie : Urząd Miejski ; Kujawsko-Pomorska Agencja Reklamowa „MDR-PLUS” sc. Mariusz Han, Dariusz Jakubowski, 2000 . – **S. 12-13**
8. **Kultura** / Wiesław Plebańczyk, Longin Rosikoń W : Zawiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydawnictwo „Śląsk”, 1965 . – **S. 280-288**
9. **Kultura i zabytki** / Janusz Józef Kopeć // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 363-415**
10. Monografia Zawiercia : praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska, 2003
11. Pięćdziesiąt [50] lat Biblioteki Pedagogicznej w Zawierciu : 1951-2001 / Jolanta Kasperek, Ewa Kita, Dorota Walus. – Zawiercie: Biblioteka Pedagogiczna, 2001
12. Pięćdziesiąt [50] lat Miejskiej Biblioteki Publicznej / Edward Szumara // *Gazeta zawierciańska Jura* . – 1997, nr 21, wkładka
13. Pięćdziesiąt [50] lat Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej Filii w Zawierciu : 1951-2001 / oprac. Jolanta Kasperek, Ewa Kita, Dorota Walus. – Zawiercie: PUHW „AXON”, 2001
14. Pięćdziesiąt lat Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zawierciu / oprac. Urszula Dybek . – Zawiercie : Miejska Biblioteka Publiczna, 1997
15. Pół wieku Miejskiej Biblioteki Publicznej / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1997, nr 10, s. 6
16. Szacunek do książek : z Wiesławem Pelonem, właścicielem komisju książek szkolnych, rozmawia Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 47, s. 2
17. Trochę kultury ...Zawiercie 1998 – 2000 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” , 2000. – **S. 10-15 : Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna ; S. 15 : Miejska Izba Muzealna ; S. 16 : Biblioteka Pedagogiczna ; S. 17 : Zawierciana w sosnowieckiej bibliotece**
18. Ulice naszego miasta: ulica 3 Maja / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej*. – 1997, nr 2, s. 6, 8
19. Z historii Zawiercia / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska*. – 1993, nr 18, s. 7 [wojenne losy bibliotek]
20. Zawierciana w sosnowieckiej bibliotece / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1999, nr 8, s. 4
21. Zawiercie : Rada Miejska : 1998 – 2002 / Kazimierz Ciechanowicz. – Zawiercie : Urząd Miejski, 2002 . – **S. 93 – 99 : Miejska Biblioteka Publiczna ; S. 100 : Miejska Izba Muzealna ; S. 101 : Biblioteka Pedagogiczna ; S. 102 : Zawierciana w sosnowieckiej bibliotece**
22. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury w Zawierciu, 1994

Życie kulturalne: literatura, teatr i X muza

ZAGADNIENIA

1. Tradycje teatralne miasta.
2. Życie literackie w mieście.
3. Sylwetki zawierciańskich literatów i aktorów.
4. Kulturotwórcza rola literatury i sztuki.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z rozwojem życia kulturalnego miasta.
2. Pogłębienie rozumienia pojęć: życie literackie, X Muza, raptularz.
3. Omówienie życia teatralnego i jego wpływ na stworzenie atmosfery kulturalnej w mieście.
4. Przedstawienie pierwszych animatorów ruchu teatralnego w mieście.
5. Współczesny ruch teatralny w mieście.
5. Omówienie rozwoju edukacji teatralnej i filmowej.
6. Zawierciańscy artyści w teatrze i filmie.
7. Zapoznanie z sylwetkami literatów związanych z miastem.
8. Zapoznanie z obliczem życia literackiego w mieście.
9. Zapoznanie z najmłodszym pokoleniem zawierciańskich poetów.
10. Omówienie historii zawierciańskich kin.
11. Popularyzacja sztuki filmowej na terenie miasta.
12. Omówienie terapeutycznej roli literatury i sztuki.

Umiejętności:

1. Rozumienie i posługiwanie się terminami związanymi z życiem literackim i teatralnym.
2. Charakteryzowanie działalności pierwszych amatorskich grup teatralnych w mieście.
3. Prezentowanie działalności zawierciańskiego teatru lalkowego „Baj-Baju”.
4. Charakteryzowanie współczesnego ruchu teatralnego w mieście i jego wpływu na rozwój zainteresowań literackich.
5. Rozumienie roli teatrów szkolnych w rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień dzieci i młodzieży.
6. Wskazanie różnic między profesjonalnym a amatorskim teatrem.
7. Rozumienie wyrażenia: „X Muza” i omówienie historii kin w mieście.
8. Korzystanie z różnych form edukacji teatralnej i filmowej oferowanych przez placówki oświatowo-kulturalne.
9. Omówienie środowiska literackiego miasta i jego roli w popularyzowaniu kultury słowa.
10. Prezentacja twórczości literatów związanych z Zawierciem.
11. Wskazanie na wychowawczą, relaksacyjną i terapeutyczną rolę literatury, teatru i filmu w życiu człowieka.
12. Rozwijanie umiejętności odbioru dzieła literackiego, sztuki teatralnej i filmowej.

Postawy:

1. Wrażliwość na kulturę żywego słowa.
2. Nawyk śledzenia oferty teatralnej i filmowej w Miejskim Ośrodku Kultury.
3. Czynne uczestnictwo w życiu literackim i teatralnym miasta.

4. Duma z dorobku artystów związanych z Zawierciem.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Tworzymy *Raptularz Kulturalny*.
2. Urządzamy czwartek literacki: *Bogdan Dworak i Jego goście*.
3. Warsztaty teatralne w Teatrze Śląskim.
4. Uczestniczymy w „Spotkaniu z X Muzą”.
5. Oglądamy filmy z udziałem zawierciańskich aktorek: „Con amore”, „Godzina pąsowej róży”.
6. Zbieramy autografy pisarzy i poetów związanych z Zawierciem.
7. Śladami Haliny Snopkiewicz – zbieranie informacji o pisarce (dom, w którym się urodziła; szkoły do której uczęszczała; ulica nazwana jej imieniem; wywiad z rodziną zamieszkałą w Zawierciu; konkurs literacki im. H. Snopkiewicz).
8. Praca w grupach: tworzymy zestawienia bibliograficzne na temat wybranego poety, pisarza, artysty w oparciu o prasę lokalną i zbiory zawierciańskich bibliotek.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Filmy video „Con amore”, „Godzina pąsowej róży”.
2. Powieści i tomiki wierszy zawierciańskich twórców.
3. Prasa lokalna.
4. Programy teatralne, programy kinowe.
5. Katalogi biblioteczne.

ZAŁĄCZNIK 1

Animatorzy ruchu teatralnego

- **Wincenty Kossakowski** (księgowy) – pierwszy amatorski reżyser ; powołał grupę amatorską w 1888 r.; częste występy charytatywne np. 30 listopada 1889 r. wystawiono sztukę, z której dochód przeznaczono na rzecz ubogich miasta Będzina;
- **Bogdan Grabowski** (literat) – w 1894 r. założyciel kółka recytatorskiego ; twórca „Nastusi” ; reżyserował przedstawienia;
- **Piotr Strzeszewski** (inżynier, dyrektor fabryki TAZ) – od 1895 r. inicjator życia teatralnego ; jego grupa teatralna przeznaczyła dochody z przedstawień między innymi na budowę kościoła w Zawierciu;
- **Stefan Marynowski** (lekarz) – założyciel grupy teatralnej w 1896 r., która swe sztuki wystawiała również na scenie teatru w Częstochowie;
- **Bronisław Miciński** (współwłaściciel fabryki Lin Stalowych i Konopnych oraz Tkanin Metalowych w Zawierciu) – założyciel teatru spośród pracowników TAZ i innych fabryk w 1895 r. ; dochody z przedstawień przeznaczano na budowę kościoła, na rzecz pogrzelców i powodzian z terenu Zawiercia i okolicznych wsi ; niektóre sztuki wystawiano bezpłatnie;
- **Wacław Piechowski** (kolejarz) – założyciel teatru lalkowego „Baj-Baju” w 1933 r. przy Ognisku Kolejowego Przysposobienia Wojskowego ; premiera 2 grudnia 1934 r. widowisko M. Kownackiej: *O strasliwym smoku i dzielnym szewczyku* ; 9 maja 1949r. nagrano słuchowisko w Rozgłośni Polskiego Radia w Katowicach ; 24 maja 1955 r. zespół otrzymał I nagrodę na konkursie w Szczecinie ; w latach 70-tych teatr prowadził brat założyciela – Zygmunt Piechowski;
- **Józef Niedźwiecki** (nauczyciel, aktor i reżyser) – animator życia kulturalnego w mieście ; w latach 1959-67 przewodniczący Komisji do Spraw Kultury przy TMZZ ; założyciel Oddziału Towarzystwa Kultury Teatralnej ; twórca Amatorskiego Teatru Nauczycielskiego przy ZNP w Zawierciu ; inicjator teatru przy II LO im. Majakowskiego w latach 1969-1983;

ZAŁĄCZNIK 2

Współczesny ruch teatralny

- 1945 r. – pierwsza sztuka teatralna wystawiona w Domu Ludowym pt. *Miłość i ojczyzna*, podejmująca temat partyzantki w czasie II wojny światowej ; sztuka napisana przez Zawiercian: Ryszarda Męcika i Jerzego Burzyńskiego;
- 20 września 1947 r. wznowił działalność Teatrzyk „Baj-Baju” ; zakończył działalność w latach 80-tych;
- w latach 1966-1968 działał Amatorski Teatr Nauczycielski przy ZNP;
- szkolny ruch teatralny:
 - teatr przy I Liceum Ogólnokształcącym im. S. Żeromskiego działający od 1946 r.;
 - Teatr Poezji działający przy Państwowym Liceum Pedagogicznym (1958-1964) pod kierunkiem J. Niedźwieckiego ; teatr stał się jednym z najlepszych w skali

kraju zdobywając nagrody, wyróżnienia, dyplomy na festiwalach i przeglądach krajowych;

- Teatr „Medyczek” działający przy Liceum Medycznym pod kierunkiem J. Niedźwieckiego;
- teatr przy Technikum Hutniczym;
- Szkolny Teatr Poezji przy II LO im. W. Majakowskiego działający w latach 1969-1983 – teatr inscenizacji i recytacji, potem teatr rapsodyczny, teatr poezji i prozy a następnie teatr wielkich widowisk plenerowych ; teatr otrzymał liczne nagrody przyznane przez: Zarząd Główny ZNP w Warszawie, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, Główną Kwaterę ZHP oraz nagrody na ogólnopolskich konkursach poezji;
- szkolne koła teatralne;
- przyzakładowe teatry amatorskie działające do lat 80-tych;
- zespoły teatralne działające przy MOK:
 - w latach 80-tych działał teatrzyk dziecięcy „Pinokio”;
 - teatr dziecięcy „Śmieszki”;
 - teatr młodzieżowy „Magma” (czarny teatr – lalki oraz teatr żywego słowa);
 - zespół słowno-wokalny Polskiego Związku Niewidomych „Pogodni”;

ZAŁĄCZNIK 3

Rozwój edukacji teatralnej i filmowej

- w latach 50-tych w Liceum Pedagogicznym do programu nauczania włączono elementy edukacji teatralnej;
- w 1960 r. powstanie Towarzystwa Kultury Teatralnej – popularyzującego ideę teatru;
- od 2001 r. cykliczne spotkania organizowane przez Stowarzyszenie T.E.art w ramach Zawierciańskiej Edukacji Teatralnej dla uczniów i nauczycieli (spektakl teatralny i klub dyskusyjny);
- spotkania młodzieży szkolnej z aktorami i artystami sceny polskiej;
- spotkania z artystami w MOK-u w ramach cyklu „Znani i Lubiani”;
- warsztaty teatralne: prowadzone przez zawodowych aktorów na terenie szkół i w teatrach ; wyjazdy na spektakle teatralne;

ZAŁĄCZNIK 4

Zawierciańscy aktorzy

- **Teresa Belczyńska** (? – 1996 r.) – ur. w Warszawie;
 - w Zawierciu mieszkała prawdopodobnie przy ul. 3 Maja 21 ; w 1953 r. ukończyła Żeńskie Liceum Ogólnokształcące w Zawierciu (obecnie II LO im. H. Malczewskiej) ; jej wychowawcą był Stanisław Ignacy Rączka, który akompaniował jej podczas szkolnych występów;
 - ukończyła PWST w Warszawie ; grała w teatrze „Buffo”, „Syrena”, „Rozmaitości”, występowała w Berlinie, Brukseli, Pradze, Moskwie ; role filmowe w „Smarkuli”, „Godzinie pąsowej róży” ; jej głos znany jest z audycji radiowej „W Jezioranach” ; pochowana w Poznaniu;

- **Małgorzata Gałka** – córka Haliny Snopkiewicz – ukończyła II Liceum Ogólnokształcące im. W. Majakowskiego w 1972 r. (obecnie Liceum im. Heleny Malczewskiej); zagrała główną rolę w filmie „Con amore” w reż. Jana Batorego;

ZAŁĄCZNIK 5

Życie literackie miasta

Sylwetki zawierciańskich literatów

- **Halina Snopkiewicz** (16.04.1934 r.-1980 r.):
 - ukończyła Szkołę Podstawową Nr 4 i Żeńskie Liceum Ogólnokształcące w Zawierciu (obecnie II LO im. H. Malczewskiej), następnie Studium Dziennikarskie w Warszawie ; w 1956 r. zdobyła I miejsce w konkursie na najpiękniejszą spikerkę telewizyjną;
 - w 1962 r. zadebiutowała powieścią „Słoneczniki” – tłem powieści jest II LO w Zawierciu ; następne książki to : *Piękny statek* ; *Paladyni* – dalsze losy bohaterki „Słoneczników” ; *Drzwi do lasu* ; *Tabliczka marzenia* ; *Karygodna zabawa* ; *Katastrofa nadfiolet* ; *Kołowrotek* ; Powieść *Tabliczka marzenia* została przetłumaczona na język niemiecki i sfilmowana;
 - została patronką ulicy w Zawierciu ; od 2001 r. odbywa się Ogólnopolski Konkurs Literacki im. Haliny Snopkiewicz organizowany przez Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Mieszkańców Gmin Powiatu Zawierciańskiego oraz Wydział Rozwoju i Promocji Starostwa Powiatowego w Zawierciu ; pochowana w Warszawie;
 - mieszkała w Zawierciu przy ulicy Szkolnej 11;
- **Leszczyńska Urszula** – poetka, nauczyciel-polonista, harcerz (21.10.1907 r. - 13.12.1943 r.) ; od 1937 r. mieszkała w Zawierciu ; pracowała w Państwowym Gimnazjum Koedukacyjnym ; pełniła funkcję harcmistrzyni od 17 marca 1939 r. ; w czasie II wojny światowej czynnie działała w konspiracyjnej organizacji „Płomień” ; aresztowana 1 października 1940 r., zmarła 13 grudnia 1943 r. w Oświęcimiu;
- **Zdzisław Łączkowski** – ur. 27.10.1927 r. w Zawierciu przy ul. Kopalnianej ; obecnie mieszka w Warszawie ; pracuje jako dziennikarz w „Słowie Powszechnym” ; w 1979 r. został laureatem prestiżowej międzynarodowej nagrody we Florencji „Premio Giorgio la Piva” ; autor kilkunastu tomików poezji i kilku książek prozatorskich;
- **Jacek Trznadel** – ur. 1930 r. w Olkuszu ; syn ostatniego przedwojennego starosty zawierciańskiego ; poeta, prozaik, eseista i tłumacz ; profesor Instytutu Badań Literackich PAN, wykładał literaturę polską na paryskim Uniwersytecie w Sorbonie;
- **Stanisław Werner** – ur. 1928 r. w Zawierciu ; ukończył polonistykę i dziennikarstwo w Warszawie ; tłumacz, autor wielu tekstów piosenek nagradzanych w Sopocie, Opolu, Kołobrzegu ; wydał tomik wierszy *Domysły*, który otwiera wiersz pt. *Miasto poświęcony Zawierciu*;
- **Janusz Reguński** – ur. w Zawierciu ; autor książki autobiograficznej *Blaski i cienie długiego życia* ; w latach 20 tych wyjeżdża do Warszawy, gdzie w 1939 r. pomaga prezydentowi Warszawy Stefanowi Starzyńskiemu w obronie miasta;

- **Julian Majcherczyk** (1908 r.-1998 r.) – urodzony w Zawierciu ; ukończył Seminarium Nauczycielskie ; uczył na Polesiu ; w 1933 r. wyjechał do Francji, gdzie pracował jako nauczyciel w środowisku polskim:
 - autor autobiograficznych powieści: *Światła wśród nocy* (utwór ten zwyciężył w konkursie ogłoszonym przez *Kurier Poranny*), *Emigranci* (1992), *Świat mojej przygody* (1996), tomiku wierszy *Echa znad Sekwany* (1994);
 - za działalność kulturalną i popularyzację literatury polskiej we Francji odznaczony Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury w 1937 r.;
 - odwiedzał często Zawiercie – mieszka tu jego siostra Aniela Rachtan (gość redakcji *Korzeni*);
- **Halina Sowińska-Kunczewska p.v. Kułach** – ur. 29 września 1928 r. w Zawierciu; pedagog ; wieloletni kierownik Biblioteki Pedagogicznej w Zawierciu ; publikowała swoje utwory w prasie regionalnej ; w 1999 r. otrzymała wyróżnienie w konkursie poetyckim Nauczycielskiego Klubu Literackiego w Katowicach;
- **Unisław Józef Górski** – ur.19 marca 1928 r. w Zawierciu – 15 lipca 2002 r. ; publicysta, poeta ; miłośnik i znawca ziemi zawierciańskiej;
- **Wacław Góralczyk** – ur. 20 września 1897 r. wiceprezydent Zawiercia w latach 1935-1939 ; pisał wiersze patriotyczne (rękopisy są w posiadaniu Pana Stefana Góralczyka);
- **Bogdan Dworak** – urodzony w Zawierciu ; poeta, felietonista, krytyk ; inicjator życia literackiego w mieście ; wydał tomiki poezji np.*Obrzęk*, cykl felietonów np. *Fora ze dwora(k)*, *Korzenie czy ksenofobia* ; publikuje na łamach czasopism regionalnych; założyciel i opiekun grupy literackiej „Szalej” ; wypromował wielu młodych poetów z Zawiercia ; reprezentował województwo katowickie i TMZZ na dwóch kongresach Regionalnych Towarzystw Kultury w Poznaniu w 1986 r. i Lublinie w 1990 r.;
- **Witold Dulęba** – powieściopisarz, poeta, krytyk literacki, autor powieści *Arlekino*, *Arlekino...*, *sztuki Aktor* ; mieszka w Zawierciu;

Współczesne życie literackie

- **Grupa literacka „Szalej”** – założona w 1985 r. przez Bogdana Dworaka ; nazwa grupy pochodzi od wiersza I. Bunina ; antologię wierszy grupy „Szalej” zebrał i opracował B. Dworak ; w skład grupy wchodził :
 - **Rafał Kierzyński** – poeta ; ur.1967 r. w Zawierciu ; ukończył II LO im. Majakowskiego (obecnie im. H. Malczewskiej) ; absolwent Wydziału Prawa na Uniwersytecie Wrocławskim ; należał do grupy „Szalej” ; wydał: *17 modnych wierszy*, *Inne zdarzenia* ; obecnie mieszka w Międzychodzie;
 - **Dariusz Kosiński** – poeta, teatrolog, reżyser ; debiutował poezją w prasie warszawskiej ; autor monografii naukowej *Sztuka aktorska Wandy Siemiaszkowej*;
 - **Piotr Jasek** – poeta ; jego utwory drukowane są w znaczących antologiach poezji polskiej;
 - **Ewa Olszańska-Rok** – debiutowała w prasie warszawskiej prozą ; w Stanach Zjednoczonych współpracowała z *Dziennikiem Chicagowskim*, *Relaks* i *Ja i Ty* ;
 - **Jerzy Ciszewski**;
 - **Grzegorz Żyła**;
- **„Czwartki literackie”** – zainicjowane przez Bogdana Dworaka i Grupę „Szalej” w 1985 r. w Klubie „Novum” ; spotkania skupiają miłośników literatury, promują młodych literatów;

- **Grupa „Obrzęk”** (1996 r.) – opiekunem grupy był Bogdan Dworak ; nazwa grupy pochodzi od tytułu poematu B. Dworaka , poświęconego rodzinnemu miastu ; do grupy należeli:
 - **Dariusz Grabowski** – poeta, absolwent technikum;
 - **Robert Jóźwiak** – student prawa, debiutował wierszem w *Gazecie Zawierciańskiej*, autor opowiadań, publicysta;
 - **Paweł Mendakiewicz** – poeta ; uczeń Liceum Ogólnokształcącego im. S. Żeromskiego;
 - **Piotr Socha** – poeta, uczeń Liceum Ogólnokształcącego dla pracujących;
 - **Katarzyna Wiekiera** – absolwentka liceum ogólnokształcącego, drukowała wiersze, artykuły oraz reportaże w *Gazecie Zawierciańskiej*;
- **Konkursy Jednego Wiersza** – organizowane przez Klub „Novum”;
- przeglądy, festiwale twórczej aktywności artystycznej dzieci i młodzieży szkolnej miasta i powiatu np. Jasełka;
- organizowanie konkursów recytatorskich szkolnych, międzyszkolnych, miejskich i powiatowych na każdym etapie nauczania;

Najmłodsze pokolenie poetów

- **Aleksandra Cios** – wiersze ukazały się w tomie trzeciej edycji Konkursu Ogólnopolskiego na Debiut Poetycki;
- **Violetta Świętaszczyk** – wiersze ukazały się w tomie trzeciej edycji Konkursu Ogólnopolskiego na Debiut Poetycki;
- **Anna Dudzicz** – absolwentka prawa ; debiut na łamach „Wiadomości Zagłębia”; wiersze ukazały się w czasopiśmie regionalnych i w arkuszu poetyckim;
- **Marta Błęszyńska** – absolwentka filologii polskiej ; debiut na łamach „Wiadomości Zagłębia” ; laureatka Ogólnopolskiego Konkursu im. Haliny Snopkiewicz w 2002 r.;
- **Piotr Parzysz** – student historii ; debiut na łamach „Korzeni” ; jego wiersze zamieszczono w arkuszu poetyckim „U wrót gramatyki”;
- **Michał Zamora** – student architektury ; debiut na łamach „Korzeni” ; jego wiersze opublikowano w arkuszu poetyckim „U wrót gramatyki”, były też emitowane w programie Polskiego Radio w Katowicach;
- **Marek Krystian Emanuel Baczewski** (właściwe nazwisko **Marek Kowalik**) – ur. w Bielawie, mieszka w Zawierciu, ; nagrody: w 1993 r. I nagroda na Ogólnopolskim Konkursie Rafała Wojaczka w Mikołowie ; I nagroda Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego w Płocku, I nagroda na VI Ogólnopolskim Konkursie Poezji „Beskidy 97” ; nagroda Rilkego w 1998 r. ; I nagroda w konkursie Liryka Miłosna o laur Miedzianego Amora ; wydał wiersze: *Fortepian Baczewskiego i inne konstrukcje*, *Zielnik miłości* ; powieść *Księga orgazmów* ; monogram poetycki *Miejsce urodzenia*.

ZAŁĄCZNIK 6

Historia zawierciańskich kin

- pierwsze kinematografy w mieście:
 - kino „**Stella**” przy ul. Łośnickiej 13 – właściciel J. Ciszewski ; zarządca S. Jaworski ; prawdopodobnie premierowy seans odbył się 29 kwietnia 1916 r. (wy-

- świetlano „Potop”) ; sala kinowa posiadała 320 miejsc ; do 1934 r. było jedynym kinem dźwiękowym w mieście ; działało do końca lat 70-tych;
- kinematograf „**Luna**” właściciel E. Stahl lub Stein ; założone ok.1913 r. przy ul. Rokickiej 1, potem przeniesione na ul. Słowackiego ; w latach 20-tych na ul. 3 Maja 29 ; od 1928 r. właściciel S. Certowicz, później J. Jabłoński i J. Lang , którzy zmienili nazwę na „**Apollo**”; następny właściciel F. Goldman ; w 1913 r. wyświetlono film „Żelazna pięść”;
 - kino „**Uciecha**” przy ul. Zegadłowicza 1 z 214 miejscami ; właściciel Leonard Marcinkowski ; zmiana nazwy na „**Arlekin**” (1934 r.-1939 r.);
 - kino „**Promień**” przy ul. Zegadłowicza , właściciel Kobiński ; istniało w okresie międzywojennym;
 - kina powstałe po II wojnie światowej:
 - „**Zorza**” na Borowym Polu – istnieje do 1982 r.;
 - „**Włóknierz**” – zamknięte w 1982 r.;
 - sala widowiskowo-kinowa na 260 osób w budynku Klubu „Hutnik” przy ul. Paderewskiego – nie istnieje;
 - **MOK** – sala widowiskowo-kinowa na 650 osób oddana do użytku w 1983 r. – **obecnie jedyne kino w mieście.**
 - zapoznanie z obiektami przeznaczonymi na działalność kulturalną:
 - budynek Resursy Obywatelskiej (1889 r.) z salą teatralną na 200 osób;
 - scena letnia z krytą werandą, altaną dla muzyków i tańców w nieistniejącym Parku Bronisławów;
 - Dom Kultury „Ludowiec” z salą teatralno-kinową na 420 miejsc i zapleczem dla aktorów (później Dom Kultury „Włóknierz” – funkcjonował do 1982 r. - obecnie dyskont spożywczy);
 - Klub „Novum” w Pałacyku Szymańskiego założony w 1970 r. jako Klub Studencki, później przekształcony w Klub Inteligencji Twórczej ; obecnie Klub Inteligencji Twórczej „Promocja” ; gromadził miłośników plastyki, fotografii, kolekcjonerów, literatów, brydżystów, melomanów jazzu ; organizował wystawy, wieczory muzyczne i literackie tzw.„Czwartki Literackie”, wieczory poetyckie grupy „Szaleń” , dyskoteki, turnieje, targi staroci;
 - budynek ZZPB przy ul. 11 Listopada 2 z kameralną salą widowiskową pełniącą rolę świetlicy, która działała do 1982 r. – obecnie pawilon meblowy;
 - budynek Klubu „Hutnik” przy ul. Paderewskiego z salą widowiskową na 260 miejsc – obecnie siedziba różnych spółek;
 - Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” im. A. Mickiewicza przy ulicy Piastowskiej 1 z salą widowiskową im. W. Ochmana na 650 osób;
 - Muszla Koncertowa OSiR w Parku Szymańskiego – niedzielne koncerty zespołów muzycznych, orkiestr dętych, artystów sceny polskiej;
 - krąg koncertowy w Parku Adama Mickiewicza, gdzie odbywały się plenerowe koncerty dla mieszkańców miasta;

Popularyzacja sztuki filmowej w mieście

- Dyskusyjny Klub Filmowy „Zez”;
- Zawierciańskie Przeglądy Filmowe organizowane od 1995 r. – przegląd polskiej produkcji filmowej;
- Zawierciańska Akademia Filmowa – powstała w 2001 r. ; realizuje edukację filmową w szkołach (dyskusja i projekcja filmowa).

BIBLIOGRAFIA

1. ...Z mojej ciemnej prowincji... // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1997, nr 21, wkładka
2. Artystka / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 13, s.3 [Teresa Belczyńska]
3. Biografie Zawiercian / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1996 . – **S. 12 : Dulęba Witold Piotr ; S. 47 : Sowińska-Kunczewska p.v. Kułach Halina Maria**
4. Chłubię się zem Polakiem... / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 4, s. 1
5. Ciekawostki wydawnicze : książka na kasce / Urszula Dybek . – *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 9, s. 5
6. Czterdzieści lat w służbie miastu i jego mieszkańcom – wkładka // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 3
7. Czytajcie Rafała Kierzynekę / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 16, s. 6
8. Debiutował z „Szalejem” / bd // *Gazeta Zawierciańska* . – 1998, nr 22, s.6 [Dariusz Kosiński]
9. Dom Kultury w Zawierciu : impresje nie tylko muzyczne // *Gazeta Zawierciańska* . – 1995, nr 1, s. 5
10. Dworak, czyli kto? / Bogdan Dworak rozm. przeprowadził Edward Szumara // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996 nr 2, s. 6-7
11. Halina Snopkiewicz – zawiercianka, autorka popularnych książek dla młodzieży / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 3, s.7
12. Inne zdarzenia / Rafał Kierzynek . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1998
13. Jeszcze jeden poeta / Bogdan Dworak // *Gazeta zawierciańska Jura* . – 1997, nr 16, s. 5 [Stanisław Werner]
14. Kino Stella : dawnej architektury czar / Bogdan Dworak ; rys. Michał Zamora // *Korzenie: miesięcznik społeczno-kulturalny* . – 2003, nr 2, s. 8
15. Krajobrazy wewnętrzne : antologia poezji nauczycieli / przedmowa Paweł Majerski . – Katowice : Związek Nauczycielstwa Polskiego Zarząd Okręgu Śląskiego, 2000 . – **S. 166-169 : Halina Sowińska-Kunczewska**
16. **Kultura i zabytki** / Janusz Józef Kopeć // W : Monografia Zawiercia / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 361-415**
17. Liściem się stroję nadziei... : wspomnienie o Urszuli Leszczyńskiej wraz z wyborem Jej poezji / Janusz Józef Kopeć, Piotr Grzyb . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1986
18. Literacki wieczór / ann // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 40, s. 3
19. Literatura / (bd) // *Gazeta Zawierciańska* . – 1993, nr 7, s. 17 [rozmowa z autorem książki „Arlekino Arlekino” Wiktorem Dulębą]
20. Nagroda Rilkego dla zawiercianina / B[ogdan] Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 2, s. 4 [Marek K.E. Baczewski]
21. Nasze miejsce na ziemi : poezja T.2 / Unisław Józef Górski (kserokopia)
22. Nowa grupa literacka // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 12, s.8
23. O Teresie Belczyńskiej // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 12, s. 1
24. Poeta – Marek Kowolik z Zawiercia znów laureatem / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 11, s. 10

25. Poeta – sędzią / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 11, s. 4 [Rafał Kierzynka]
26. Poeta z Zawiercia / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 12, s. 5 [Zdzisław Łączkowski]
27. **Rodzi się teatr szkolny ; Sławni aktorzy w murach Liceum-aktywność kulturalna uczniów** / Barbara Witkowska, Józef Niedźwiedzki // W : Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej w Zawierciu : 1898 – 1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów, [1998] . – **S. : 81-88**
28. Ryszard Męcik – kolorysta / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura*, 1996, nr 17, s. 5
29. Siedemnaście modnych wierszy / Rafał Kierzynka . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1995
30. **Słonecznikowa absolwentka** / Bogdan Dworak // W : Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej w Zawierciu : 1898 – 1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów, [1998] . – **S. : 151-152**
31. **Sowińska-Kunczewska Halina** / oprac. Halina Kamieńska // W : Encyklopedia Związku Nauczycielstwa Polskiego Województwa Katowickiego Cz. II . – Katowice : Związek Nauczycielstwa Polskiego Zarząd Okręgu Śląskiego w Katowicach , 2000 . – **S. 191-192**
32. Społeczny ruch kulturalny na terenie ziemi zawierciańskiej // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 4, s. 4
33. Spotkania z teatrem // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 5, s. 2
34. To wcale nie było tak dawno / Rafał Kierzynka // W : Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej w Zawierciu : 1898 – 1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów, [1998] . – **S. :157-160**
35. To wcale nie było tak dawno : Rafał Kierzynka // W : Zarys dziejów II Liceum Ogólnokształcącego im. Heleny Malczewskiej w Zawierciu : 1898 – 1998 . – Zawiercie : Komitet Organizacyjny Zjazdu Absolwentów, [1998]. – **S. 157-160**
36. Trochę kultury ... : Zawiercie 1998-2000 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” im. A. Mickiewicza, 2000
37. Truchtem kulturalnym / PP // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 26, s. 7
38. Urszula Leszczyńska – poetka z Zawiercia / Franciszek Banach // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 15, s. 5
39. Wierszem naprawiacze świata / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1998, nr 17, s.5 [Grupa literacka „Szalej”]
40. Zatrzymany w drodze / Edward Szumara // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 20/21, s. 9 [Unisław Górski]
41. Zawiercie: studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 393-423 : Kultura**

*„Idź tam, gdzie muzyka
rozbrzmiewa,
zły człowiek
nigdy nie śpiewa”*

ZAGADNIENIA

1. Tradycje muzyczne Zawiercia.
2. Wiedza o muzyce i jej funkcje w życiu człowieka.
3. Organizacja życia muzycznego w mieście.
4. Sylwetki zasłużonych dla ruchu muzycznego miasta.
5. Rozwój zainteresowań i zamiłowań muzycznych.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z terminami: muzyka, kultura muzyczna, kapelmistrz, muzykoterapia.
2. Omówienie rodzajów muzyki.
3. Zapoznanie z rodzajami zespołów muzycznych: wokalne, instrumentalne, wokально-instrumentalne.
4. Zapoznanie z kulturą muzyczną miasta.
5. Wskazanie, że głos jest naturalnym instrumentem muzycznym człowieka – rodzaje głosów ludzkich.
6. Historia Towarzystwa Śpiewaczego „Lira” i jego rola w podnoszeniu ducha narodowego Zawiercian.
7. Historia Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” i jego znaczenie w środowisku inteligentnym.
8. Powstanie Towarzystwa Śpiewaczego „Concordia” i jego rola w życiu niemieckiej mniejszości narodowej miasta.
9. Omówienie Społecznego Ogniska Muzycznego jako ośrodka edukacji muzycznej w regionie.
10. Zapoznanie z wybranymi zespołami muzycznymi działającymi w mieście.
11. Znaczenie orkiestr dętych w życiu miasta i zakładów pracy w szerzeniu kultury muzycznej w mieście.
12. Zapoznanie z sylwetką Jerzego Gardy.
13. Zapoznanie z działalnością Stanisława Ignacego Rączki.
14. Wskazanie różnych funkcji muzyki.
15. Przybliżenie terapeutycznej roli muzyki ; muzykoterapia jako nowa forma terapii.
16. Dobroczynny wkład muzyków na rzecz społeczeństwa.
17. Wspomnienie o nauczycielach muzyki w mieście.
18. Zapoznanie z ofertą nagranych utworów muzycznych Zawiercian.

Umiejętności:

1. Operowanie podstawowymi pojęciami muzycznymi.
2. Charakteryzowanie typów muzyki uprawianej w mieście.
3. Omawianie tradycji muzycznych miasta.
4. Wskazanie postaci związanych z życiem muzycznym w mieście.
5. Kojarzenie zespołów ze stylem uprawianej przez nie muzyki.
6. Wyjaśnienie zmian zachodzących w kulturze muzycznej miasta.
7. Wskazanie związków Stanisława Ignacego Rączki i Jerzego Gardy z miastem.
8. Charakteryzowanie składu instrumentalnego różnych zespołów muzycznych.
9. Omówienie wkładu zespołów muzycznych w upowszechnianie kultury muzycznej w mieście.

10. Charakteryzowanie Społecznego Ogniska Muzycznego jako ośrodka edukacji muzycznej w mieście i regionie.
11. Uzasadnienie terapeutycznej roli muzyki w życiu człowieka.
12. Wskazanie, że muzyka towarzyszy człowiekowi przez całe życie: pieśń narodowa, patriotyczna, harcerska, biesiadna, ludowa, rozrywkowa.
13. Rozumienie roli nauczyciela w rozwijaniu zamiłowań i uzdolnień muzycznych.
14. Rozumienie integrującej roli muzyki w życiu człowieka.
15. Rozumienie przesłania: *Muzyka łagodzi obyczaje*.

Postawy:

1. Wrażliwość na piękno muzyki.
2. Aktywne uczestnictwo w życiu muzycznym.
3. Duma ze słynnych rodaków.
4. Kulturalne zachowanie na imprezach muzycznych.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. „Śpiewać każdy może...” – konkurs piosenki szkolnej.
2. Zakładamy chórek klasowy.
3. Pisanie artykułów do gazetki szkolnej lub lokalnej na temat Stanisława Ignacego Rączki i Jerzego Gardy.
4. Udział w zajęciach Społecznego Ogniska Muzycznego.
5. Udział w koncercie wybranego zawierciańskiego zespołu muzycznego.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Słowniki i encyklopedie muzyczne, śpiewniki.
2. Prasa lokalna.
3. Płyty nagrane przez zawierciańskie zespoły.
4. Szkolne instrumenty muzyczne.
5. Nagrania muzyczne.

ZAŁĄCZNIK 1

Przedwojenne Towarzystwa Śpiewacze

Towarzystwo Śpiewacze „Lira”

- 26 września 1897 r. założenie chóru kościelnego „Lira” wywodzącego się ze środowiska robotniczego ; w 1912 r. przekształcenie chóru w Towarzystwo Śpiewacze „Lira” ; siedziba – dom przy ul. Piłsudskiego 39;
- Towarzystwo prowadziło działalność teatralną ; przy chórze działała orkiestra smyczkowo-dęta ; od 1912 r. Towarzystwo posiadało Statut i sztandar poświęcony 30.10.1928 r.;
- założyciele: ks. Wikariusz **Franciszek Zientara** i pierwszy organista kościoła św. Piotra i Pawła **Kazimierz Czapla**;
- dyrygenci: Kazimierz Czapla (1897-1944), pomocnik – Konstanty Królikowski , Kazimierz Bromblik (1945-1973);
- repertuar: początkowo pieśni religijne, potem pieśni świeckie o wydźwięku narodowo-patriotycznym, repertuar operowy ; częste występy charytatywne;
- wyróżnienia: 1925 r. I nagroda na zjeździe chórów województwa kieleckiego ; koncerty podczas Wszechsłowińskiego Zjazdu Chórów w Poznaniu ; koncerty: w Szkole Górniczo-Hutniczej w Kielcach, w Towarzystwie Muzycznym w Sosnowcu, w Królewskiej Hucie;

Towarzystwa Śpiewacze „Lutnia”

- Towarzystwo działało w latach 1891-1939;
- siedziba w Domu Udziałowym ul. Pocztowa 1, potem ul. Kościuszki 23;
- współzałożyciele: Stanisław Pasierbiński – czynny chórzysta, wiceprezes i wieloletni prezes Towarzystwa;
- dyrygenci: R. Lampiarski (1912 r.), K. Sachse (1916 r.), S. I. Rączka (1921 r.-1934r.);
- pieśni chóralne wykonywane przez zespół i skomponowane przez S. I. Rączkę weszły na stałe do repertuaru estradowego;

Towarzystwo Śpiewacze „Concordia”

- powstało w 1911 r.;
- współzałożyciele: Ernest i Aleksander Erbe, Henryk i Roman Berndtowie, Lothar Stein, Ernest Haman, Edward Goettel i inni;
- cele Towarzystwa: szerzenie zamiłowania do muzyki i śpiewu chóralnego i kościelnego ; organizowanie spektakli muzycznych;

ZAŁĄCZNIK 2

Spółeczne Ognisko Muzyczne

- powstało w 1951 r. jako Filia Szkoły Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Tarnowskich Górach, obecnie wchodzi w skład Stowarzyszenia Społecznych Ognisk Artystycznych w Katowicach Filia w Zawierciu ; siedziba – Pałacyk Szymańskiego;
- osiągnięcia: uczniowie szkoły otrzymują liczne nagrody i wyróżnienia na krajowych przeglądach i konkursach np.: na Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej 1999, III Ogólnopolskim Festiwalu Piosenki Młodzieżowej, Konkursach Młodych Muzyków;
- działalność: organizowanie audycji muzycznych dla szkół i przedszkoli ; koncerty muzyki organowej ; koncerty z okazji Dni Zawiercia na tarasie Pałacyku Szymańskiego ; koncerty w Domu Pomocy Społecznej;

ZAŁĄCZNIK 3

Współczesne zespoły muzyczne

- **Międzyszkolny Zespół Pieśni i Tańca** – działał w latach 1967-1968, rekrutujący się ze środowiska nauczycielskiego;
- **„Skaler”** – zespół muzyczny działający przy Domu Kultury „Włókniarz” w latach 70-tych;
- **„Musika de camera”** – powstał 1972 r. ; zespół zawierciańskich nauczycieli propagujący muzykę kameralną – nie istnieje;
- **„Dziejba Leśna”** – powstała 8 września 1994 r.; założnikiem był zespół „Metamorfiza” ; **repertuar**: piosenki z zespołu „Stare dobre małżeństwo”, poezja śpiewana oparta na tekstach Edwarda Stachury, Bolesława Leśmiana, aranżacja własnych tekstów poetyckich ; **nagrody i wyróżnienia**: III miejsce w Ogólnopolskim Festiwalu Piosenki Turystycznej i Studenckiej „Yapa 95” ; II miejsce na Festiwalu Piosenki Turystycznej „Rogacz 96”, występy w Radio Katowice i Telewizji Katowice;
- **„Bajaderki”** – zespół wokально-taneczny działający przy MOK-u ; założony przez Jarosława Świtałę – tancerza z Opery Śląskiej w Bytomiu ; zespół nagrał dwie płyty i kasety (np. *Bajaderki śpiewają kolędy*);
- **„Fatamorgana”** – młodzieżowy zespół wokalny, założony przez Leopolda Stawarza – artysty z Teatru Rozrywki w Chorzowie ; zdobył w 2002 r. Grand Prix na Przeglądzie Kościuszkowskim w Miechowie;
- **„Detox”** – zespół powstał w 1999 r. założony przez Łukasza Musiała ; zdobył 3 miejsce w V Przeglądzie Zespołów Rockowych „Sala Prób” 2002 w Pawłowicach ; wydał płytę Ł. Musiał podpisał w 2002 r. kontrakt z Teatrem Rozrywki w Chorzowie na występ w musicalach „Evita” i „Jesus Christ Superstar”;
- **„All Stars”** – młodzieżowy zespół powstał w 1999 r.;
- **Zespół Pieśni i Tańca „Zawiercie”** – założony przez Annę Szymańską w 1999 r.; skupia młodzież szkół średnich i wyższych ; bierze udział w międzynarodowych Przeglądach Zespołów Folklorystycznych;
- **„Pogodni”** zespół słowno-muzyczny Polskiego Związku Niewidomych (powstał w 1989 r.) ; zdobył wiele nagród np. II nagroda w IX Wielkopolskim Przeglądzie Twórczości Muzycznej Niewidomych o Nagrodę Burmistrza Miasta Turek;
- działalność chórów szkolnych i kościelnych;
- nagrania muzyczne Zawiercian:
 - „Ocalić od zapomnienia” – płyta nagrana przez uczniów Gimnazjum Nr 3 Justynę Kanię i Przemysława Pakulaka;

- „Bajaderki śpiewają kolędy” – płyta nagrana przez Zespół Wokalno-Taneczny „Bajaderki”;
- „Detox”;

ZAŁĄCZNIK 4

Orkiestry dęte

- uatrakcyjnianie miejskich i zakładowych imprez kulturalnych ; udział w uroczystościach państwowych i kościelnych;
- repertuar orkiestr dętych: muzyka marszowa, utwory kompozytorów polskich i zagranicznych, musztra paradna – muzyka na motywach pieśni żołnierskich z lat 1917-1939;
- orkiestry dęte w mieście:
 - orkiestra smyczkowo-dęta działająca przy chórze Lira”;
 - orkiestra Huty „Zawiercie” założona w 1946 r. ; w 1990 r. odznaczona Złotą Odznaką Zasłużonemu w Rozwoju Województwa Katowickiego;
 - orkiestra Odlewni Żeliwa Ciągliwego – założona w latach 1936-1937 jako orkiestra strażacka ; reaktywowana po wojnie w 1952 r. ; orkiestra Zawierciańskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego – nie istnieje;
 - Młodzieżowa Orkiestra Dęta w Pałacyku nad Wartą – Kromolów;
 - orkiestra działająca przy parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła;

ZAŁĄCZNIK 5

Wiadomości o muzyce

- rodzaje głosów:
 - głosy męskie: tenor, baryton, bas;
 - głosy żeńskie: sopran, mezzosopran, alt, kontralt;
- rodzaje muzyki:
 - poważna czyli koncertowa: symfoniczna, operowa, kameralna...;
 - rozrywkowa czyli lekka: operetka, musical, jazz, bluse, country, rock, ludowa...
- rodzaje instrumentów muzycznych używanych przez różne zespoły muzyczne:
 - orkiestra dęta: saksofony, klarnety, tenory, kornety, tenory, barytony, rogi, puzony, lira, perkusja, tuby, basy;
 - zespoły młodzieżowe: organy elektryczne, gitary elektryczne, perkusja;
 - szkolne zespoły: tamburyn, kastaniety, cymbałki, trójkąty, flety proste;
- funkcje muzyki: estetyczna, poznawcza, wspólnotowa, emocjonalno-terapeutyczna, religijna;

ZAŁĄCZNIK 6

Jerzy Garda

- światowej sławy baryton (3.07.1903 r -18.03.1951 r.) – właściwe nazwisko Jerzy Helman;
- urodził się w Zawierciu w muzycznej rodzinie: ojciec skrzypek, matka pianistka, siostra Irena (żona Zygmunta Sowińskiego) ukończyła Konserwatorium Warszawskie;
- ukończył Prywatne Gimnazjum Męskie w Zawierciu ; studiował prawo i romanistykę na Uniwersytecie Warszawskim, muzykę i wokalistykę w Mediolanie ; naukę śpiewu pobierał u prof. Wacława Brzezińskiego, prof. G. Anselmiego i A. Petilego;
- występował we Lwowie, Berlinie, Bolonii, Wenecji, Turynie, Paryżu, Rzymie, Monte Carlo, Nicei ; wielką sławę przyniosły mu występy w słynnej operze włoskiej „La Scala” – w kronice opery odnotowano ponad 70 występów solisty ; był wicedyrektorem Opery Poznańskiej i dyrektorem Opery Wrocławskiej ; jego imieniem została nazwana jedna z ulic Zawiercia;

ZAŁĄCZNIK 6

Stanisław Ignacy Rączka

- pochodził z Nowego Sącza ; ukończył Konserwatorium Lwowskie i studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim;
- **praca pedagogiczna:** 1 września 1921 r. podjął pracę nauczyciela języka polskiego i śpiewu w Prywatnym Gimnazjum Żeńskim H. Malczewskiej w Zawierciu a następnie w Prywatnym Gimnazjum Męskim ; był dyrektorem: Gimnazjum w Busku Zdroju; Gimnazjum i Liceum w Szczekocinach, Gimnazjum i Liceum w Koziegłowach, Szkoły Ogólnokształcącej Męskiej w Zawierciu, Liceum Ogólnokształcącego Żeńskiego w Zawierciu w latach 1952-1966;
- **działalność naukowa:** napisał rozprawę naukową *O muzyce ludu podhalańskiego* – jedyna pozycja naukowa stanowiąca studium o muzyce Podhala ; był autorem licznych podręczników do nauki muzyki i śpiewu ; publikował liczne artykuły w prasie m.in. *Muzyka w Szkole*;
- **działalność muzyczna:** w 1922 r. reaktywował chór mieszany Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” i został jego dyrygentem do 1934 r. ; w 1929 r. otrzymał I nagrodę na konkursie kompozytorskim Kolegium Związku Narodowego Polskiego w Cambridge Springs ; w latach międzywojennych pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Szerzenia Kultury w Zawierciu – organizował liczne koncerty z udziałem słynnych śpiewaków m.in. Adą Sari ; w latach 1959-1962 był przewodniczącym Towarzystwa Krzewienia Kultury w Zawierciu ; tworzył pieśni solowe i chóralne;
- jedna z zawierciańskich ulic w dzielnicy Warty nosi imię Stanisława Ignacego Rączki;

ZAŁĄCZNIK 7

Muzycy na rzecz społeczeństwa

- charytatywne występy przedwojennych Towarzystw Śpiewaczych na rzecz bezrobotnych i biednych Zawiercian;
- koncert Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” na rzecz Domu Dziecka w 1994 r.;

- koncert Zespołu Pieśni i Tańca „Mazowsze”, z którego dochody przeznaczono na letni wypoczynek zawierciańskich dzieci;
- coroczne (od 1993 r), charytatywne koncerty artysty operowego **Wiesława Ochmana** i jego gości ; dochody z koncertów przeznaczane są na Fundację „Auxilium” w trakcie koncertów przyznawane są *Super Ochmany* i *Kryształowe Ochmany*;

ZAŁĄCZNIK 8

Czy wiesz, że ...

- zawierciańskie rodzeństwo Basia i Maciej Kucerowie w 1998 r. wystąpili w programie „Od Przedszkola do Opola” i ... wygrali!;
- Justyna Kania na konkursie piosenki poetyckiej w Dąbrowie Górniczej zdobyła w 2002 r. zdobyła Grand Prix w Dębicy na Festiwalu Pieśni Patriotycznej i Maryjnej; w marcu 2003 r. I miejsce;
- Zofia Kalinowska – w latach przedwojennych była wysoko notowaną nauczycielką muzyki i pianistką ; absolwentka Konserwatorium Warszawskiego ; nauczycielka Leszka Dutki;
- Leszek Dutka – znany plastyk w czasie okupacji był organistą w kościele św. Piotra i Pawła Apostołów.

BIBLIOGRAFIA

1. Dom Kultury w Zawierciu : impresje nie tylko muzyczne // *Gazeta Zawierciańska* . – 1995, nr 1, s. 5
2. Dwa lata „Dziejby” / Paweł Mandakiewicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 18, s. 5
3. Dziejba Leśna : będę pisał swoje pieśni . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1995 [śpiewnik]
4. Encyklopedia muzyczna PWN : efg : część biograficzna / red. Elżbieta Dziebowska . – Kraków : Wydawnictwo Muzyczne , 1987 . – **S. 234 : Garda Jerzy**
5. Grand Prix dla „Pogodnych” / Edward Szumara // *Gazeta Zawierciańska Jura* . - 1998, nr 24/1, s. 6
6. Historia Towarzystwa Śpiewaczego „Lira” w Zawierciu (Ocalić od zapomnienia cz.1) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 16/17, s. 11
7. Historia Towarzystwa Śpiewaczego „Lira” w Zawierciu (Ocalić od zapomnienia cz.2) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000. - nr 18/19, s. 11
8. Jerzy Garda (1903 -1951.) : światowej sławy baryton (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 5, s. 6
9. Jerzy Garda (1903-1951) światowej sławy baryton (Ocalić od zapomnienia) / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 4, s.6-7
10. Jest w orkiestrach dętych jakaś siła / Kazimierz Ciechanowicz // *Ziemia Zawierciańska* . – 1994, nr 17, s. 4
11. Kartki z historii ziemi zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 3-7 : Miejski Ośrodek Kultury ; Kurtyna w górę ; „Śląsk” na scenie Miejskiego Ośrodka Kultury ; S.107-108: Towarzystwo Śpiewacze Konkordia**
12. **Kultura i zabytki** / Janusz Józef Kopeć // W : Monografia Zawiercia / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 361-415**
13. Mój nauczyciel muzyki / Edyta Gola // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1997, nr 5, s. 5 [Zenon Włoch]
14. Patron naszej ulicy : Jerzy Garda / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 7, s. 7
15. Patron naszej ulicy Stanisław Rączka / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska* . – 1992, nr 9
16. Stanisław Ignacy Rączka : 1893-1971 / Edward Szumara // *Gazeta Zawierciańska Jura* , 1996, nr 2, s.4
17. Sukces Pogodnych / ann // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 48, s. 4
18. Trochę kultury ... : Zawiercie 1998-2000 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” im. A. Mickiewicza, 2000 . – **S. 17-18 : Społeczne Ognisko Muzyczne ; S. 24 : Orkiestra dęta**
19. Truchtem kulturalnym / PP // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 26, s. 7
20. Trzy spojrzenia na Ochmana : z Wiesławem Ochmanem rozmawia Marek Wachowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 5, s.6-7
21. Ulica Stanisława Rączki / Dariusz Markiewicz // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 1, s. 3
22. Wspomnienie o Jerzym Gardzie / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1995, nr 1, s.7
23. Z perspektywy 40-lecia 1959-1999 / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 2000 . – **S. 85-92 : Stanisław Ignacy Rączka,**

założyciel i pierwszy przewodniczący Towarzystwa Krzewienia Kultury w Zawierciu (1959-1961)

24. **Zasłużeni dla miasta** / Piotr Grzyb // W : Monografia Zawiercia: praca zbiorowa / pod red. Zdzisława Jagodzińskiego. – Zawiercie: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 633-634 : Stanisław Ignacy Rączka (1893-1971)**
25. Zawiercianka sukces wyśpiewała / ab // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2003, nr 12, s.1 [Justyna Kania]
26. Zawiercie : Rada Miejska 1998-2002 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Urząd Miejski, 2000 . – **S. 103 : Społeczne Ognisko Muzyczne ; S. 104 : Ognisko Pracy Pozaszkolnej ; S. 113 : Orkiestra dęta**
27. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 393-423 : Kultura**

***„W zdrowym ciele,
zdrowy duch”***

ZAGADNIENIA

1. Kluby i towarzystwa sportowe.
2. Ośrodki sportowo-rekreacyjne w mieście.
3. Formy uczestnictwa w kulturze fizycznej miasta.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Wykazanie znaczenia ruchu dla zdrowia człowieka.
2. Zapoznanie z różnymi dyscyplinami sportowymi.
3. Poznanie historii sportu w Zawierciu.
4. Poznanie historii klubów o najdłuższych tradycjach.
5. Zapoznanie z obecnie działającymi klubami i organizacjami zajmującymi się działalnością sportową w mieście.
6. Poznanie historii i działalności Ośrodka Sportu i Rekreacji w Zawierciu.
7. Zaprezentowanie nietypowych form sportu rozwijających się na terenie miasta.
8. Zapoznanie z sylwetkami sławnych zawierciańskich sportowców.
9. Zapoznanie z różnymi formami imprez sportowych odbywających się na terenie miasta.
10. Zapoznanie z działalnością władz odpowiedzialnych za rozwój sportu w mieście: Komisja Sportu, Rekreacji i Turystyki Rady Miejskiej ; Komisja Promocji, Kultury i Turystyki Rady Powiatu.
11. Upowszechnianie sportu wśród niepełnosprawnych.

Umiejętności:

1. Zrozumienie, że aktywność fizyczna to główny składnik zdrowego trybu życia.
2. Wskazanie możliwości różnych form uprawiania sportu w mieście.
3. Orientacja w działalności klubów sportowych w mieście.
4. Charakteryzowanie form działalności OSiR-u.
5. Prezentacja osiągnięć sportowych Zawiercian.
6. Określanie działalności komisji zajmujących się rozwojem sportu w mieście przy Radzie Miasta i Powiatu.
7. Aktywne uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze fizycznej miasta.
8. Rozwijanie umiejętności gospodarowania wolnym czasem poprzez korzystanie z obiektów rekreacyjno-sportowych.
9. Uzasadnienie potrzeby znajomości i uzasadnienie potrzeby przestrzegania zasad prawidłowego zachowania się na terenie obiektów sportowych – stosowanie zasady „fair-play”.
10. Doskonalenie sprawności fizycznej.

Postawy:

1. Kształtowanie potrzeby i nawyków zdrowego stylu życia.
2. Emocjonalny związek z wybraną drużyną, klubem.
3. Poczucie dumy z osiągnięć sportowych Zawiercian.
4. Kształtowanie postawy zdrowej rywalizacji.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Udział w imprezach sportowych.
2. Głosowanie w plebiscycie *Gazety Zawierciańskiej* na kolegów sportowców i nauczycieli WF.
3. Wycieczka do stadniny koni.
4. Spotkanie w pracowni z Mistrzem Świata w modelarstwie lotniczym – Marianem Kaziroidem.
5. „Sławni sportowcy mojego miasta” – wykonanie albumu.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Zdjęcia sportowców, drużyn.
2. Medale, dyplomy, puchary, wyróżnienia.
3. Materiały źródłowe.

ZAŁĄCZNIK 1

Historia sportu w Zawierciu

- 1900 r. – założono Zawierciańskie Towarzystwo Cyklistów ; najstarsza organizacja kolarska w Zagłębiu Dąbrowskim;
- 1920 r. – powstał Związek Strzelecki;
- 1922 r. (prawdopodobnie działało już od 1913 r.) – Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”;
- żydowskie kluby sportowe:
 - 1926 r. – Żydowski Klub Sportowy „Hakach”;
 - 1927 r. – Żydowski Klub Sportowy „Gwiazda”;
 - 1930 r. – Żydowski Klub Sportowy „Makabi”;
- 1937 r. – Klub Sportowy piłki nożnej „Łącznik” założony przez Erwina Erbego;
- kluby założone po 1945 r.:
 - „Szklański Klub Sportowy” (zwany później „Unia”) powstał przy Hucie Szkła Gospodarczego w Zawierciu;
 - KS „Zawiercianka” powstał przy Fabryce Maszyn;
 - KS „Kolejarz”;
 - KS „Stal” założony w dzielnicy Zawiercie-Borowe Pole;
 - W 1994 r. – KS „Viret”;

ZAŁĄCZNIK 2

Najstarsze zawierciańskie kluby sportowe

- 1920 r. – Klub Sportowy „Warta” ; do 1932 r. klub jednosekcyjny – piłka nożna; w okresie międzywojennym trenowali na boisku przy Domu Ludowym (obecnie dyskont Biedronka) ; od 1936 r. na boisku w dzielnicy Argentyna przy ul. Senatorskiej (później teren Spółdzielni Inwalidów Warta”);
- 1948 r. – powstał Klub Sportowy „Włókniarz” przy Zawierciańskich Zakładach Przemysłu Bawełnianego;
- w 1980 r. – połączenie Międzyzakładowego KS „Warta” z KS „Włókniarz” – przyjęcie nazwy MKS „Warta”, barwy od KS „Włókniarz” ; w 1991 r. przyjmuje nazwę **Miejski Klub Sportowy „Warta”** ; w 2001 r. przestaje istnieć;

ZAŁĄCZNIK 3

Współczesne kluby sportowe

- Klub Sportowy „Viret”;
- Miejski Klub Sportowy Zawiercie;
- Ludowe Zespoły Sportowe : „Źródło” – Kromołów, „Olimpia” – Blanowice;
- Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej „Stadion”;
- szkolne: Międzyszkolny Związek Sportowy ; Szkolny Związek Sportowy skupiający SKS ; Uczniowskie Kluby Sportowe;

- Zawierciański Klub Karate;
- Akademicki Związek Sportowy przy Wyższej Szkole Administracji i Zarządzania;
- ZHP (propagowanie turystyki pieszej, konnej, narciarstwa biegowego, organizacja biegów na orientację);

ZAŁĄCZNIK 4

Ośrodek Sportu i Rekreacji w Zawierciu

- 1962 r. – początek budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego:
 - 1964 r. – oddano do użytku: część kąpielową – basen kąpielowy, brodzik dla dzieci, pawilon przy pływalni, szatnia, kawiarnia, muszla koncertowa;
 - 1966 r. – do użytku oddano: stadion sportowy 15000 miejsc, 2 boiska do piłki siatkowej, boisko do piłki ręcznej, nożnej, korty tenisowe;
 - 1968 r. – przekazano do użytku Dom Sportu i Turystyki z częścią hotelową i administracyjną;
 - 1973 r. – oddano do użytku halę sportową;
 - 2001 r. – otwarto nową halę widowiskowo-sportową przy SP nr 6;
- funkcje OSiR:
 - popularyzacja i upowszechnianie rekreacyjno-sportowych form wypoczynku wśród społeczeństwa Zawiercia;
 - utrzymanie w należytym stanie technicznym obiektów i urządzeń sportowych;
 - organizowanie imprez międzynarodowych, ogólnopolskich oraz masowych;
- zapoznanie z innymi obiektami rekreacyjno-sportowymi na terenie miasta:
 - baseny kryte: Gimnazjum nr 1 ul. 11 Listopada ; Gimnazjum nr 3 ul. M.Curie-Skłodowskiej;
 - kąpieliska: Warty – nieczynne, Blanowice, na terenie OSiR-u;
 - boiska: na terenie OSiR-u, przy ul. 11-go Listopada – dawny Klub „Włókniarz”, Blanowice – boisko do siatkowej piłki plażowej, boisko do piłki nożnej, boiska szkolne, mini boiska, place gier i zabaw założone przez Spółdzielnię Mieszkaniową „Hutnik”, Zakład Gospodarki Komunalnej, Spółdzielnię Mieszkaniową „Zawiercie”;
 - punkty odnowy biologicznej (siłownie, sauny, solaria, fitness-cluby);

ZAŁĄCZNIK 5

Inne formy sportu

- modelarstwo – Sekcja Modelarstwa Lotniczego działająca przy MOK;
- jeździectwo – Klub Jeździecki „Amigo” w Rudnikach ; Ośrodek Hipoterapii i Rekreacji Konnej „Arkonada” ul. Polna 42 ; Stadnina Koni „Mustang” ul. Karolińska 59;
- wędkarstwo – Koło Wędkarskie „Pstrąg” ; Koło Wędkarskie przy Hucie Zawiercie;
- szachy – Klub i Sekcja działająca przy MOK;
- brydż sportowy – „Jura ZTB 7 Trefl Zawiercie”;
- łowiectwo – Koło Łowieckie Ostaniec ; Koło Łowieckie „Orle Gniazdo”;
- wspinaczka wysokogórska – Jurajski Klub Wysokogórski w Rzędkowicach;
- „Zjazd na Byle Czym” w Morsku;

- od 1998 r. uruchomiono część pływalni przy Gimnazjum nr 3, przeznaczoną do rehabilitacji osób niepełnosprawnych ; działalność w ośrodkach jeździeckich – hipoterapia;

ZAŁĄCZNIK 6

Sylwetki zawierciańskich sportowców

- Janusz Zalewski (ur. 1903 r.) – żeglarz ; uczestnik Igrzysk Olimpijskich w Berlinie w 1936 r.;
- Władysław Jędrzejowski (ur.1935 r.) – bokser wagi ciężkiej ; pięciokrotny mistrz Polski w latach 1957-1965 ; brązowy medalista mistrzostw Europy w Lucernie w 1959 r. uczestnik Igrzysk Olimpijskich w Rzymie (1960 r.) i Toronto (1964 r.);
- Stefan Kwapich – Wicemistrz Polski w boksie w 1953 r.;
- Józef Maciążek – Mistrz Polski w łucznictwie w 1960 r.;
- Tadeusz Duda – Mistrz Polski juniorów w boksie w 1964 r.;
- Józef Zapędzki (ur.1929 r.) – uczestnik i złoty medalista w strzelaniu z pistoletu sportowego Meksyk 1968 r., Monachium w 1972 r. ; uczestnik Igrzysk Olimpijskich w Tokio 1964 r., Montreal 1976 r., Moskwa 1980 r.;
- Władysław Kustra (ur. 1955 r.) – uczestnik Olimpiady w Moskwie 1980 r.– piłka siatkowa;
- Marian Kaziród (ur.1939 r.) – modelarz – modele na uwięzi ; czterokrotny indywidualny Mistrz Świata w latach 1992, 1994, 1996, 2002 ; czterokrotny indywidualny Mistrz Europy w latach 1991, 1995, 1997, 2001 ; pięciokrotny drużynowy Mistrz Świata i Europy oraz wielokrotny Mistrz Polski;
- Jarosław Janus – czterokrotny mistrz Polski (1998-2001) w kategorii F3C, czyli modeli śmigłowców zdalnie sterowanych;
- Zofia Wódka – tenis stołowy ; w 1987 r. zdobyła brązowy medal na Mistrzostwach Śląska Seniorów ; w 2001 r. indywidualna Mistrzyni Śląska;

ZAŁĄCZNIK 7

Imprezy sportowe na terenie miasta

- Sportowy Turniej Miast i Gmin ; w 2002 r. Zawiercie zajęło 4 miejsce w Polsce;
- „Puchar Prezydenta Zawiercia” – rozgrywki sportowe w różnych dyscyplinach;
- plebiscyt ogłoszony przez Gazetę Zawierciańską Jura na najlepszego sportowca, trenera, ucznia sportowca, nauczyciela WF, drużynę szkolną (organizowany od 2001r.);
- 26 maja Święto Sportu;

ZAŁĄCZNIK 8

Czy wiesz że...

- tradycje piłki nożnej w mieście wiążą się z pierwszymi zawodami piłkarskimi, które odbyły się 12 maja 1919 r. za lasem, na łące – w miejscu dzisiejszego stadionu, pływalni, kortów tenisowych i boisk OSiR-u;
- piłka nożna zrobiła zawrotną i błyskawiczną karierę, stając się sportem najchętniej uprawianym przez robotniczą młodzież ; reguły tej gry trafiły do Zawiercia wraz z przedstawicielami angielskiego Czerwonego Krzyża, którzy wolny czas spędzali na kopaniu piłki na zaimprovizowanym boisku w okolicy Resursy.

BIBLIOGRAFIA

1. „Włókniarz” straszy // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 32, s. 3 [o losach budynku i Klubu „Włókniarz”]
2. 35 lat minęło... / Władysław Leśniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 30, s. 8 [o budowie OSiR]
3. AZS – WSAiZ nowym klubem w Zawierciu : ze Zdzisławem Stolarczykiem, prezesem Klubu Sportowego rozmawia Bogusław Pniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 21, s.12
4. Historia budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 13, s. 9
5. Historia budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 14, s. 9
6. Historia budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 15, s. 10
7. Historia budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 1 - 2 , s. 9
8. Jest nowa hala sportowa / (iwo) // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 36, s.1
9. Kartki z historii ziemi zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 26-42 : Związek Strzelecki w międzywojennym Zagłębiu Dąbrowskim**
10. Listopadowe Hubertowiny : myślistwo rządzi się też kilkunastowiecznymi prawami / Włodzimierz Pucek // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 43, s. 3
11. Mekka dla wspinaczy : powstaje Jurajski Klub Wysokogórski / Anna Ślusarczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 19, s. 4
12. Modelarski mistrz / (wow) // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 40, s. 8 [o Jarosławie Janusie]
13. Niedoszły jubileusz (34) : kartki sportowej historii / Władysław Leśniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 1, s. 2
14. Niedoszły jubileusz (35) : kartki sportowej historii / Władysław Leśniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 3, s. 7
15. Niedoszły jubileusz (36) : kartki sportowej historii / Władysław Leśniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 4, s. 2
16. Niedoszły jubileusz (37) : kartki sportowej historii / Władysław Leśniak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 5, s. 2
17. Nieślubne dziecko alpinizmu / Rafał Jaworski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 1, s. 5 [o wspinaczce sportowej]
18. Ocalić od zapomnienia : historia budowy Ośrodka Sportowo-Wypoczynkowego w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 1/2, s. 9
19. Przełajem przez historię : Mistrzostwa Polski Hutników w Piłce Nożnej / Kapa // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 2, s. 8
20. Rada Miejska Zawiercia 1994-1998 . – Zawiercie : Urząd Miejski, 1998 . – **S. 37-41 : Komisja Sportu, Rekreacji i Turystyki ; S. 86-87 : Kryta Pływalnia przy SP 3**
21. Rozwój kultury fizycznej i sportu w Zawierciu / Ryszard Mach // W : Krajowa Wystawa Filatelistyczna „Sport i Rekreacja” w Zawierciu z okazji otwarcia Ośrodka Sportowo-Rekreacyjnego przy Szkole Podstawowej Nr 3 w Zawierciu . – Zawiercie : Komitet Or-

- ganizacyjny FWF „Sport i Rekreacja” ; Miejski Ośrodek Kultury „Centrum” ; Urząd Miejski w Zawierciu, 1998 . – **S. 10-15**
22. Słów kilka o... // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 4, s. 12 [o Klubie Sportowym Warta]
 23. Sport i rekreacja : o działalności OSiR-u rozmawiamy z dyrektorem Witoldem Grimem / Dariusz Markiewicz // *Ziemia Zawierciańska* . – 1994, nr 5, s.9
 24. **Sport i turystyka** / Ryszard Grafowski , Piotr grzyb, Władysław Leśniak, Adam Komen-
da, Andrzej Stróżecki // W : Monografia Zawiercia / red. Zdzisław Jagodziński . – Za-
wiercie : Rada Miejska ; Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 2003 . – **S.
419-464**
 25. **Sport, kultura fizyczna i turystyka** / Wiesław Plebańczyk, Longin Rosikoń // W : Za-
wiercie : zarys rozwoju powiatu i miasta / oprac. Marek Grabania . – Katowice : Wydaw-
nictwa „Śląsk”, 1969 . – **S. 299-304**
 26. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” / Kazimierz Ciechanowicz // *Gazeta Zawierciańska
Jura* . – 2002, nr 12, s. 6
 27. U progu drugiej ligii : 80 lat MKS Warta Zawiercie / Kapa // *Gazeta Zawierciańska Jura* .
– 2001, nr 12, s. 8
 28. Uroczyste otwarcie basenu : w październiku rusza dla wszystkich / Beata Kozłowska //
Trybuna Ziemi Zawierciańskiej. – 1997, nr 9, s. 5
 29. Z działalności Ośrodka Sportu i Rekreacji / Kazimierz Ciechanowicz // *Ziemia Zawier-
ciańska* . – 1994, nr 18, s. 7
 30. Zawiercie / Ewa Hojka, Andrzej Stróżecki . – Bydgoszcz : Kujawsko-Pomorska Agencja
Reklamowa „MDR-PLUS” s. c. Mariusz Han, Dariusz Jakubowski, 2000 . – **S. 18-19 :
Sport i rekreacja**
 31. Zawiercie / Ewa Hojka, Andrzej Stróżecki . – Bydgoszcz : Wydawnictwo ATLAS SU-
PRESS, 1997
 32. Zawiercie : Rada Miejska 1998-2002 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Urząd
Miejski, 2002 . – **S. 165-166 : Sport to zdrowie ; S. 167 : Wypoczynek rekreacyjno-
sportowy ; S.168-175 : Skopana Warta ; S. 176 : Viret Zawiercie ; S. 177 : Dzielni-
cove kluby sportowe ; S. 178 : Klub uczelniany ; S. 179 : Międzyszkolny Klub Spor-
towy ; S. 180 : Szkolny Związek sportowy ; S. 181 : Baseny ; S. 182 : Sport w szko-
łach ; S. 182-183 : Uczniowskie kluby sportowe ; S. 184 : Kryta pływalnia ; S. 185 :
Klub Karate**
 33. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek
Kultury, 1994 . – **S. 443-457 : Sport**
 34. Zawiercie 1996 / red, Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników
Ziemi Zawierciańskiej, 1996 . – **S. 11-12 : Sport**
 35. Zjechać na byle czym / (iwo) // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek
powiatowy* . – 2003, nr 7, s. 2

Zawiercie

zielonym miastem

ZAGADNIENIA

1. Wpływ środowiska na życie człowieka.
2. Środowisko przyrodnicze miasta.
3. Ochrona przyrody.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Znaczenie i rola przyrody w aglomeracjach miejskich (lasy, parki, skwery, żywopłoty, zieleńce, zieleń przydrożna, ogrody działkowe i ukwiecone balkony).
2. Zapoznanie z początkami tworzenia tradycji „zielonego miasta”.
3. Poznanie parków miejskich, ich historii i osobliwości przyrodniczych (pomniki przyrody).
4. Poznanie miejsc zieleni – skwery, aleje, przysiedlowe zieleńce i zieleń przydrożna.
5. Poznanie lokalizacji i nazw Podmiejskich Ogródków Działkowych.
6. Zapoznanie z działaniami na rzecz zazieleniania miasta.
7. Uświadomienie przyczyn niszczenia środowiska przyrodniczego miasta:
 - rozwój przemysłu;
 - urbanistyka;
 - inne czynniki (szkodniki, zaraza).
8. Omówienie instytucji zajmujących się badaniem stanu zanieczyszczeń i ochroną środowiska w mieście.

Umiejętności:

1. Rozumienie korzystnego wpływu zieleni na mieszkańców miasta.
2. Lokalizowanie poznanych miejsc zieleni na mapie i w terenie.
3. Powiązanie historii parków z rozwojem miasta.
4. Charakteryzowanie walorów przyrodniczych parków (pomniki przyrody).
5. Wskazanie ginących gatunków roślin na terenie miasta.
6. Rozumienie potrzeby istnienia organizacji działających na rzecz ochrony środowiska.
7. Podejmowanie działań kultywujących tradycję „zielonego miasta”.
8. Wykorzystanie materiałów źródłowych do samodzielnej pracy.

Postawy:

1. Wrażliwość na piękno przyrody.
2. WYROBIENIE poczucia szacunku i odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze miasta. Zachowanie go dla przyszłych pokoleń.
3. Docenienie wartości przyrodniczych w najbliższym otoczeniu.
4. Czynne uczestnictwo w akcjach związanych z ochroną przyrody np. „Sprzątanie Świata”.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Próba rekonstrukcji Parku Bronisławów na podstawie tekstów źródłowych, artykułów z prasy, zdjęć – rysunek, makieta.
2. „Jakie drzewa rosną w naszych parkach” – tworzymy zielnik.
3. Próba stworzenia dokumentacji pomników przyrody miasta.

4. Sadzenie drzewka klasowego.
5. „Jestem strażnikiem przyrody” – zakładamy Szkolne Koło Miłośników Przyrody.
6. Proponujemy nowe miejsca zieleni – „burza mózgów”.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Plan miasta.
2. Materiały źródłowe – artykuły z prasy, książki, zdjęcia.

ZAŁĄCZNIK 1

Rola przyrody w aglomeracjach miejskich

- tereny zielone w mieście zajmują 11,9 km² w tym: parki spacerowo-wypoczynkowe – 17,4 ha, zieleńce 15,4 ha, zieleń uliczna – 1 ha, zieleń osiedlowa 5,3 ha, żywopłoty ok. 700 m;
- „zielone płuca” miasta;
- tworzenie strefy ochronnej na terenie zakładów pracy;
- zabezpieczenie przed hałasem np. aleja drzew przy ulicy 3-go Maja i Park Kościuszki;
- wypoczynek i rekreacja;
- upiększanie miasta;

ZAŁĄCZNIK 2

Tradycje „zielonego miasta”

- parki i ogrody przy prywatnych posiadłościach:
 - park Holenderskiego na Stawkach z egzotycznym drzewostanem i krzewami ozdobnymi, trawniki z klombami kwiatowym ; sad i duży warzywnik ; trzy stawy;
 - ogrody przy Pałacyku Holenderskiego ul. 3 Maja 25;
 - park przy willi dyrektora S. Szymańskiego;
- pierwszy Park Miejski „Bronisławów” – nie istnieje;
- wystawy ogrodnicze – organizowane przez S. Holenderskiego wspólnie z Zakładem Ogrodniczym Franciszka Baryły (lata 30-te XX wieku);
- zatrudnianie ogrodników:
 - Franciszek Wiatr i Antoni Joński – ogrodnicy w parku Holenderskiego;
 - trawniki i klomby w Parku im. A. Mickiewicza projektował w latach 30-tych XX wieku poznański ogrodnik zatrudniony przez Magistrat;
 - 1928 r. powstaje Stowarzyszenie Upiększania Miasta (miało wpływać na estetyczny i zdrowotny rozwój miasta);
- święto sadzenia drzewek – inicjatorem był dyrektor TAZ Piotr Strzeszewski (organizowane corocznie od 1900 r.) ; kasztanami i jesionami wysadzono aleję od fabryki TAZ do dworca kolejowego, aleje w pobliżu kościoła i osiedla robotniczego;

ZAŁĄCZNIK 3

Historia Parków Miejskich

- Park im. Adama Mickiewicza (w latach 30-tych XX w. najpiękniejszy park w Zagłębiu Dąbrowskim):
 - utworzony z inicjatywy Jakuba Loewensteina, otwarty 1 września 1929 r., początkowo miał otrzymać nazwę „Park Natanów”;

- w parku znajdowało się: małe ZOO (pawie, lisy, egzotyczne ryby), staw z wypożyczalnią kajaków, kawiarnia „Bocianówka”, zadaszony krąg do tańca;
- osobliwości przyrodnicze: koło drukarni rośnie jeden z najstarszych i najgrubszych dębów w Zawierciu ; zespół dębów, wierzb, wiaź, 180-letnia wierzba i 100-letni modrzew;
- obecnie pow. wynosi 5,98 ha;
- Zespół Historyczno-Parkowy im. Szymańskiego:
 - początkowo park spacerowy w stylu angielskim z ciekawymi roślinami i rzadkimi okazami drzew i krzewów ; oddany do użytku w 1901 r.;
 - projekt parku powstał w pracowni warszawskiej w 1897 r., jego autorem był August Kronenberg;
 - w projekcie uwzględniono naturalne ukształtowanie terenu ; rzekę zwaną Młynówką wykorzystano do napełniania sztucznych stawów, po których latem pływano kajakami, a zimą jeżdżono na łyżwach;
 - przed fasadą budynku wkomponowano reprezentacyjny podjazd z owalnym gazonom;
 - w otoczeniu pałacyku usytuowano: pole gier do krykieta, piękny ogród, warzywnik, szklarnie, oranżerię, dom ogrodnika;
 - do podjazdu prowadziły dwa niezależne trakty komunikacyjne: aleja prowadząca do budynków gospodarczych (stajnia, garaże); aleja prowadząca przez ozdobną bramę i most na zwężającym się w tym miejscu stawie do willi ; okazałą bramę zlikwidowano po 1945 roku, a w jej miejsce pojawiła się furka;
 - po II wojnie światowej zaniedbany park został przejęty przez Skarb Państwa i zamieniony w park miejski;
 - jego pierwotna struktura została zniszczona w latach 60-tych przez budowę obiektów sportowych, osiedla mieszkaniowego i ulice;
 - pomnik przyrody – 200-letnia lipa;
- Park Kościuszki (głogi, lipy, jesiony, klon pospolity, jawor, topola czarna, topola berlińska); pow. 4,66 ha;
- Park Huty „Zawiercie” (powstały w 1906 r.);
- pierwszy, nieistniejący park miejski – „Park Bronisławów”:
 - utworzony 25 sierpnia 1901 r.;
 - położenie : między ulicami Łośnicką-obecnie Piłsudskiego, Ogrodową, Krótką, Dojazd a Wierzbową;
 - historia pomnika Adama Mickiewicza;
 - nazwa pochodziła od imion trzech jego założycieli;
 - w parku znajdowały się : korty tenisowe, letni teatrzyk, kregielnia, krykiet, altanka do tańców, pomnik Adama Mickiewicza (odsłonięcie 9 lipca 1907 r);

ZAŁĄCZNIK 4

Miejsca zieleni w mieście

- skwer im. Armii Krajowej;
- Plac Jana Pawła II;
- skwer „Żabki” z fontanną;
- skwer przy ulicy Gen. W. Sikorskiego;
- zieleniec przy ul. S. Reymonta;
- zieleniec przy Placu Dąbrowskiego;

- zieleniec przy ul. Wojska Polskiego;
- zieleniec przy ul. 11-go Listopada;
- zieleniec przy ul. Szerokiej;
- zieleniec przy ul. I. Paderewskiego;
- Aleja im. Leopolda Okulickiego;
- skwer przy ulicy Leśnej;
- aleja drzew przy ulicy Gen. W. Sikorskiego i Leśnej;
- aleja drzew przy ulicy M. Niedziałkowskiego;
- aleja drzew 3-go Maja;
- pozostałości tzw. Lasku Akcyjnego przy ulicy Leśnej (od ulicy Piłsudskiego w kierunku południowym);
- 114 ulic ma zadrzewienia składające się aż z 63 gatunków drzew ; przeważają jesio-
ny, lipy, klony;

ZAŁĄCZNIK 5

Miejskie ogrody działkowe

- tradycja ich sięga 1931 r. i związana jest z przekazaniem bezrobotnym ogródków działkowych, wraz z materiałem nasiennym i sadzeniowym, za minimalną opłatą przez Obywatelski Komitet Niesienia Pomocy dla Bezrobotnych;
- nazwy ogródków działkowych: „Przyszłość” ; „Metalowiec” ; „Transportowiec”, „Wspólna Praca” ; „Hutnik” I, „Hutnik II” ; „Włókniarz” ; „Przystanek” ; „Stomil”; „Spółdzielcza” ; „Relax” ; „Warta” ; „Kryształ” ; „Energetyk” ; „Wiosna”;

ZAŁĄCZNIK 6

Zazielenianie miasta

- pielęgnacja zieleni w pasach drogowych przez Zakład Gospodarki Komunalnej;
- gospodarką drzewostanem w mieście zajmuje się Wydział Gospodarki Miejskiej przy Urzędzie Miejskim;
- od 2001 r. Urząd Miejski i *Gazeta Zawierciańska Jura* organizuje konkurs na najbardziej ukwiecony balkon i ogród *Zieleń bliżej domu*);
- sadzenie drzewek przez przedszkolaków w nawiązaniu do tradycji z 1900 r.;
- mieszkańcy i spółdzielnie mieszkaniowe na osiedlach;

ZAŁĄCZNIK 7

Instytucje zajmujące się ochroną środowiska w mieście

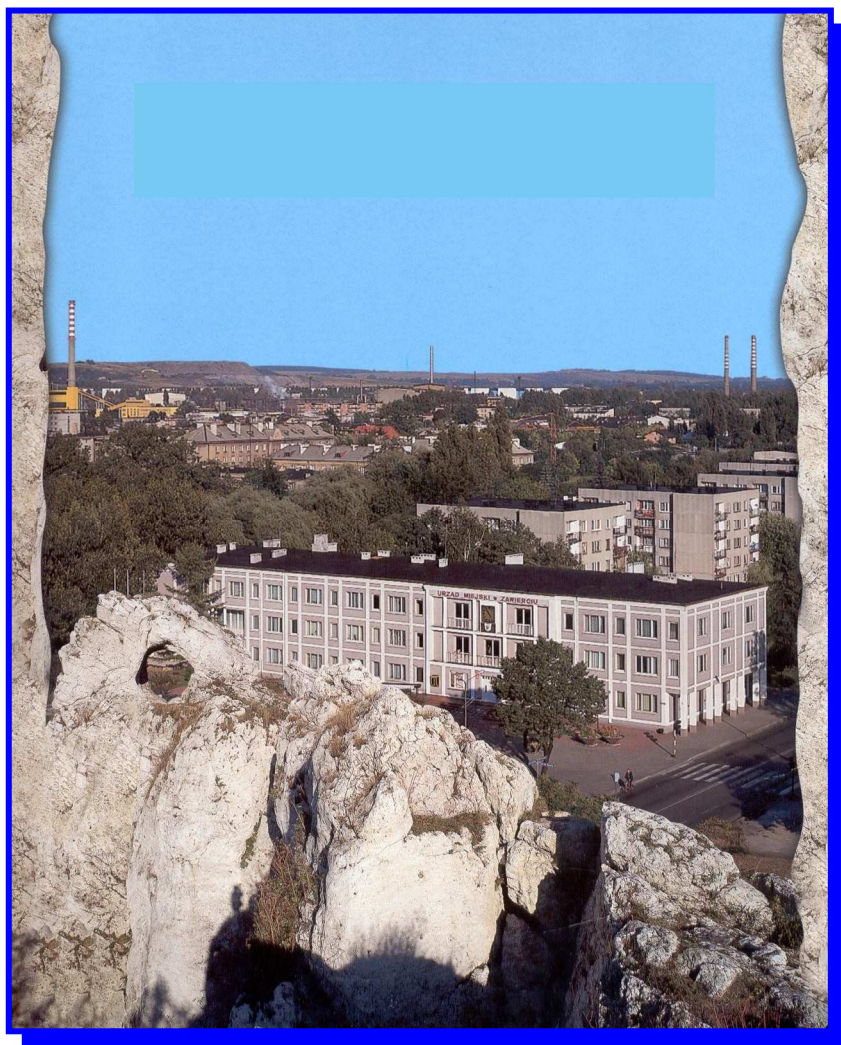
- Zarząd i Rada Miejska;
- Wydział Rolnictwa Leśnictwa i Ochrony Środowiska Starostwa Powiatowego;
- Komisja Ochrony Rady Miasta i Rady Powiatu;
- Wydział Gospodarki Miejskiej i Urzędu Miejskiego;

- Sekcja Ekologiczna TMZZ;
- od 1995 r. Koło Polskiego Klubu Ekologicznego;
- Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna – posiada 3 stacje pomiarowe stężenia zanieczyszczeń powietrza i 42 stanowiska pomiaru opadu pyłu.

BIBLIOGRAFIA

1. Był pomnik Adama Mickiewicza ... / Bogdan Dworak // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 1996, nr 10, s. 7
2. Czekanie na wieszczka / (jew) // *Dziennik Zachodni : tygodniowy dodatek powiatowy w Zawierciu* . – 2001, nr 4, s. 6 [*pomnik Adama Mickiewicza*]
3. **Ekologia – Ochrona środowiska** / Grażyna Śliwińska // W : Monografia Zawiercie / pod. red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 487-502**
4. Historia Budowy Miejskiego Ośrodka Kultury im. Adama Mickiewicza w Zawierciu. Cz. 1. / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2000, nr 3 , s. 10
5. Historia parku „Bronisławów” i pomnika Adama Mickiewicza w Zawierciu / Piotr Grzyb // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1999, nr 11, s.9
6. Kajakiem do „Bocianówki” / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 10, s.3
7. Kartki z historii Ziemi Zawierciańskiej / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury „Centrum”, 1999 . – **S. 19 : Stowarzyszenie Upiększania Miasta ; S. 141-142 : Święto sadzenia drzewek ; S. 152 : Mickiewicz na działce** [*pomnik Adama Mickiewicza*]
8. **Kultura i zabytki** / Janusz Józef Kopeć // W : Monografia Zawiercie / pod. red. Zdzisława Jagodzińskiego . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi zawierciańskiej ; Rada Miejska w Zawierciu, 2003 . – **S. 361-415**
9. Miasto pomiędzy źródłami Warty i Czarnej Przemszy / Michał Oleś // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 2, s. 10
10. Parki w centrum Zawiercia / M. O. // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 7, s. 10
11. Pomniki przyrody / Michał Oleś // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 7, s. 10
12. Pracownicze ogródki działkowe / Włodzimierz Pucek // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 23, s.8
13. Trochę kultury ... : Zawiercie 1998-2000 / Kazimierz Ciechanowicz . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury centrum, 2000 . – **S. 25 : Pomnik Adama Mickiewicza**
14. Ulica Paderewskiego / Jerzy Abramski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s. 5,7 [*Park Miejski im. Adama Mickiewicza*]
15. Zabytki i ciekawostki Zawiercia / Unisław Józef Górski [brak danych] . – **S. 58 : Park publiczny Bronisławów ; S. 60 : Park miejski im. Adama Mickiewicza**
16. Zawierciańskie parki / Beata Kozłowska // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1996, nr 4, s.8
17. Zawierciańskie parki / mś, lr // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 26, s. 11
18. Zawiercie : studium monograficzne / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Miejski Ośrodek Kultury, 1994 . – **S. 396-397 : Inne formy życia kulturalnego do 1918 roku** [*park Bronisławów i pomnik Adama Mickiewicza*]
19. Zawiercie i jego ulice / Jerzy Abramski . – Zawiercie : Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 1991 . – **S. 44-49 : Ulica J. Piłsudskiego** [*str. 47 Park Bronisławów i Park Adama Mickiewicza*]
20. Zielono nam / (as) // *Gazeta Zawierciańska* . – 1993, nr 14, s. 3 [*parki : Szymańskiego, Huty, Mickiewicza, zieleńce*]

Zawiercie bramą na Jurę

ZAGADNIENIA

1. Jura Krakowsko-Częstochowska i Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd”.
2. Zawiercie miastem na Jurze: szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, ścieżki konne.
3. Zamki i warownie jurajskie.
4. Organizacje krajoznawczo-turystyczne.
5. Ośrodki wypoczynkowe i baza agroturystyczna.
6. Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego Jury.
7. Bezpieczna turystyka.

PROPONOWANE DO REALIZACJI CELE

Wiadomości:

1. Zapoznanie z pojęciami: *Jura* – góry, *jura* – okres ery mezozoicznej, *ostańce*, *warownia*, *agroturystyka*, *park krajobrazowy*, *rezerwat przyrody*.
2. Zapoznanie z celowością tworzenia parków krajobrazowych, rezerwatów, szlaków turystycznych.
3. Poznanie Jury Krakowsko-Częstochowskiej jako jednej z krain geograficznych Polski (położenie, walory przyrodnicze i krajoznawcze, Ojcowski Park Narodowy).
4. Wyjaśnienie nazwy „Orle Gniazda”.
5. Odkrywanie osobliwości Parku Krajobrazowego „Orlich Gniazd” w rejonie Zawiercia.
6. Poznanie trasy szlaków turystycznych.
7. Poznanie tras ścieżek rowerowych w rejonie Zawiercia.
8. Poznanie historii i legend zamków w najbliższej okolicy.
9. Poznanie ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych w okolicy Zawiercia.
10. Zapoznanie z planem utworzenia Jurajskiego Parku Narodowego.
11. Zaznajomienie się z mapami turystycznymi regionu.
12. Poznanie historii i działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.
13. Poznanie działalności Związku Gmin Jurajskich:
 - promocja turystyczna Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej;
 - ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych Jury;
 - dążenie do integracji gospodarczej i kulturalnej gmin.
14. Poznanie działalności Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego (działalność popularyzatorska i dydaktyczna na terenach parków – tworzenie sieci ośrodków edukacyjnych, ochrona przyrody i krajobrazu).
15. Zapoznanie z działalnością władz miejskich i powiatowych związanych z turystyką: Wydział Rozwoju i Promocji Powiatu ; Komisja Sportu, Rekreacji i Turystyki Rady Miejskiej.
16. Prezentowanie działalności turystycznej ZHP na terenie Jury (organizacja obozów, kolonie zachowowe, nieobozowa akcja letnia, propagowanie turystyki pieszej, konnej i narciarstwo biegowe, organizacja biegów na orientację).
17. Omówienie rozwoju usług agroturystycznych.
18. Poznanie muzeów jurajskich w okolicach miasta: Muzeum Osobliwości Jurajskich w Podzamczu ; Muzeum Naukowo-Dydaktyczne Śląskich Parków Krajobrazowych w Smoleniu ; Muzeum Historii Naturalnej w Ogrodzieńcu.
19. Zapoznanie z działalnością Grupy Jurajskiej GOPR.
20. Przybliżenie postaci i działalności osób związanych z turystyką na Jurze.
21. Poznanie zasad właściwego i bezpiecznego zachowania się turysty.

Umiejętności:

1. Posługiwanie się nowym słownictwem geograficznym.
2. Wyjaśnienie nazwy *Jura Krakowsko-Częstochowska. Orle Gniazda, Góra Janowskiego*.
3. Wskazanie powiązań krajobrazu jurajskiego z epoką lodowcową.
4. Lokalizowanie na mapie: Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych, Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd.
5. Wskazanie muzeów gromadzących eksponaty przyrodnicze i archeologiczne związane z Jurą.
6. Wskazanie osobliwości przyrodniczo-krajoznawczych Jury Krakowsko-Częstochowskiej.
7. Omówienie walorów przyrodniczych i kulturowych Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd: położenie, obszary szczególnie chronione (rezerваты i pomniki przyrody), wartości kulturowe.
8. Kojarzenie powstania zamków i warowni na Jurze z XIV wieczną historią Polski.
9. Umiejętność opowiadania legend jurajskich.
10. Umiejętność korzystania z przewodników krajoznawczych i innych źródeł dotyczących Jury.
11. Umiejętność pracy z mapą:
 - odczytywanie znaków na mapie i kojarzenie ich z elementami przyrodniczo-krajoznawczymi;
 - poznanie tras szlaków turystycznych pieszych, rowerowych i konnych;
 - lokalizowanie zamków i warowni jurajskich;
 - lokalizowanie najbliższych rezerwatów przyrody, jaskiń, pomników przyrody i charakterystycznych elementów krajobrazu jurajskiego.
12. Wskazanie instytucji działających w mieście i regionie, zajmujących się ochroną i promocją Jury.
13. Poznanie różnych form konserwatorskiej ochrony przyrody i zasady gospodarowania nimi: rezerваты, pomniki przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu.
14. Przestrzeganie zasad turystycznego vademecum.
15. Rozwijanie umiejętności promowania własnego regionu.
16. Wykorzystanie wszelkich form aktywności fizycznej, oferowanych przez różne organizacje do czynnego wypoczynku na Jurze.

Postawy:

1. Rozumienie potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.
2. Uwrażliwienie na piękno i niepowtarzalność różnych miejsc najbliższej okolicy.
3. Dostrzeganie atrakcyjności regionu.
4. Kształtowanie poczucia własnej tożsamości z regionem.
5. Dostrzeganie potrzeby ochrony walorów przyrodniczych i kulturowych Jury.

PROPONOWANE METODY I FORMY PRACY

1. Spotkanie z przedstawicielem Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych.
2. Zajęcia dydaktyczne w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym w Smoleniu k. Pilicy (np. poznanie środowiska naturalnego Doliny Wodącej).
3. Zorganizowanie rajdu pieszego lub rowerowego wybranym szlakiem turystycznym.
4. „Biała Dama ...” – konkurs ze znajomości legend jurajskich.
5. „Zamki i warownie jurajskie” – zorganizowanie szkolnej galerii.
6. Tworzymy przewodnik po Jurze – metoda projektów.

7. Założenie Szkolnego Klubu Turystycznego.
8. Wycieczka do Muzeum Dinosaurów w Ogrodzieńcu.
9. Układamy plan wycieczki w najpiękniejsze zakątki naszego regionu.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

1. Przewodniki turystyczne, mapy, atlasy.
2. Foldery, zdjęcia, widokówki.
3. Teksty literackie – legendy.

ZAŁĄCZNIK 1

Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd”

- założony w 1980 r.;
- położenie Parku:
 - wchodzi w skład Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych
 - część Parku leży na terenie Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego;
- rezerваты przyrody:
 - „Kaliszak” pow. 14,33 ha, utworzony w 1954 r. (gm. Janów) ; osobliwości: 160-letni starodrzew sosnowo dębowy;
 - „Góra Zborów” pow. 45,0 ha, utworzony w 1957 r. (gm. Kroczyce) ; rezerwat przyrody nieożywionej ; obejmuje dwa pasma skalne nad Podlesicami: Zborowie i Kołaczek ; rośliny chronione : kozłek trójlistkowy, świerzbica, goździk siny, mącznica lekarska ; ptaki: drozd skalny;
 - „Smoleń” pow. 4,3 ha, utworzony w 1959 r. (gm. Wolbrom) ; posiada ścieżkę dydaktyczną i ośrodek szkoleniowy Parków Krajobrazowych ; rośliny chronione: wawrzyn wilcze łyko, śnieżyczka przebiśnieg, kopytnik pospolity, zespół buczyny karpackiej, storczyk obuwik, marzanka wonna;
 - „Ruskie Góry” pow. 153 ha, utworzony w 2000 r. ; położony w pobliżu Złożenica (gm. Pilica) ; osobliwości: 20 gatunków roślin chronionych np. storzan bezlistny-storczyk bezzieleniowy;
 - „Góra Chełm” pow. 12,0 ha, rezerwat leśny utworzony w 1957 r. (gm. Łazy); posiada ścieżkę dydaktyczną ; osobliwości : pomnikowe okazy buków, wawrzyn wilcze łyko, ptaki: dudek, puszczyk, dzięcioł czarny i zielony, zięba;
- pomniki przyrody:
 - aleje drzew: „Droga z Biskupic do zamku w Pilicy”; aleja wielogatunkowa w Smoleniu;
 - skały: „Skała Graj”, „Smykowa skała”, „ Skała Zegarowa” na terenie gminy Pilica;
 - ostańce skalne: „Zawsie”, „Wypaleniec”, „Pośrednica” na terenie gminy Pilica,
 - drzewa: 40 pojedynczych drzew, wśród których dominują dąb szypułkowy i lipa drobnolistna np. lipa drobnolistna oraz jesion w pobliżu rezerwatu „Smoleń”, klon i jawor koło wsi Złożeniec, cis w Strzegowej;
- jaskinie:
 - okolice Smolenia: *Na Biśniku, Psia, Zegar, Jasna*;
 - okolice Ruchowa: *W Straszynowej Górze, W zamczysku, Z Kominem*;
 - okolice Kroczy: *Szpatowi, Surmowa, Żabia, Głęboka, Dziewica, Berkowa, w Kroczycach*;
 - okolice Piaseczna: *Wielkanocna, Piaskowa*;
 - okolice Niegowej: *Sucha, Kamiennego Gradu, Piętrowa Szczelina, Księża Borka, Ludwikowska, Kryształowa*;
- zespoły skalne:
 - Skały Podlesickie;
 - Skały Kroczyckie;
 - Skały Rzędkowickie;
- unikalne elementy krajobrazu jurajskiego:
 - Okiennik Rzędkowicki koło Podlesic;

- Okiennik Wielki zwany Skarżyskim ;
- Okiennik Mały zwany Morskim;
- Pustynia Błędowska okolice Chechła i Kluczy;
- Dolina Wodąca okolice Smolenia;

ZAŁĄCZNIK 2

Szlaki turystyczne

- Szlak niebieski „**Warowni Jurajskich**” (od dworca PKP w Zawierciu: Ogrodzieniec, Podzamcze, Ryczów, Smoleń (10 km) ; w drugą stronę: Blanowice, Skarżyce, Morsko, Góra Zborów (17 km) ; wyznaczony w 1970 r. przez A. Stróżeckiego;
- Szlak czerwony „**Szwajcarii Zagłębiowskiej**” do Centurii i podnóża Góry Chełm – 10 km;
- Czerwony Szlak Jurajski „**Orlich Gniazd**” (Karlin, Żerkowice, Zamek Morsko);
- Szlak zielony „**Tysiąclecia**” (Skarżyce, Kromołów, Bzów, Podzamcze do Bytomia);
- Szlak żółty (Borowe Pole, Skarżyce, Piaseczno);
- Szlak żółty (Zawiercie-Borowe Pole);
- Szlak czarny (Józefów , Centuria, Krępa) , wyznaczony w 1965 r.;
- Szlak konny – „Transjurajski Szlak Konny PTTK” (trasa Kraków Częstochowa);

ZAŁĄCZNIK 3

Ścieżki rowerowe

- ścieżka rowerowa w Zawierciu (PKP – Zawiercie, 3 Maja, Kościuszki, Blanowska, Miejska, Armii Krajowej, Olendry, Podgórska, Krańcowa, Kmicica, Turystyczna-Skarżyce);
- Jurajski Szlak Rowerowy „Orlich Gniazd” (Góry Bydlińskie – zamek Morsko);
- Szlak zielony: Łazy-Pustynia Błędowska;
- Szlak czarny: Udórz-Żarnowiec;
- Szlak zielony obejściowy Góry Chełm;

ZAŁĄCZNIK 4

Zamki jurajskie w okolicach Zawiercia

- Ogrodzieniec – zamek Bonerów:
 - 1906 r. wizerunek zamku uwidoczniony na odznace PTK;
 - w ostatnich latach odbywają się Turnieje Rycerskie;
 - pokazy sztucznych ogni;
 - 2002 r. nagrywano sceny do filmu „Zemsta” reż. Andrzej Wajdy;
- Smoleń – zamek Pileckich;
- Pilica – pałac Stanisława Warszyckiego;
- Mirów – zamek rycerski;

- Bobolice – zamek królewski;
- Morsko – zamek;

ZAŁĄCZNIK 5

Ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe w okolicy Zawiercia

- Ośrodek „Centuria” (Gmina Łazy);
- Siamoszyce: Ośrodek Sportów Wodnych Huty Zawiercie ; pola namiotowe, campingi;
- Ogrodzieniec – Krępa (basen kąpielowy, kąpielisko;
- Podlesie – Hotel „Ostaniec”;
- Przyłubsko – zalew, pola namiotowe, campingi;
- Kostkowice – zalew, pola namiotowe, campingi;
- Dzibice (zalew);
- Morsko – wyciąg narciarski, pola namiotowe, campingi;
- stadniny koni (Rudniki ; Ludowy Klub Jeździecki Udórz ; Zawiercie-Karlin, ; Centuria ; Ogrodzieniec-Lachowizna);
- schroniska młodzieżowe;

ZAŁĄCZNIK 6

PTTK

- 1910 r. – powstanie Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego;
- 1950 r. – powstanie PTTK z połączenia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego;
- 1953 r. – założenie Zawierciańskiego Oddziału PTTK;
- kluby działające przy Oddziale PTTK w Zawierciu:
 - 1965 – Klub Turystyczny „Ostaniec”;
 - 1986 – Klub Alpinizmu i Turystyki Górskiej;
 - Koło Przewodników;
 - Koło „Tramp”;
 - SKKT przy SP Nr 5;
 - Koło FUM Poręba;
- rajdy:
 - „Jesień Jurajska” (po raz pierwszy zorganizowany 3 – 4.10.1969 r.);
 - „Przebiśnięgom na spotkanie” (po raz pierwszy zorganizowany 31.03.1974 r.);
 - „Rajd Świętokrzyski”;
 - Ogólnopolski Wysokokwalifikowany Rajd Pieszy ”Jura 2001”;
 - Rajd Narciarski po Jurze;
- odznaki krajoznawcze:
 - „Miłośnik Jury”;
 - „Znam Zawiercie i okolice”;

ZAŁĄCZNIK 7

Ludzie związani z turystyką na Jurze

- Andrzej Janowski (inicjator powołania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Zawierciu ; jego imieniem nazwano wzgórze zamkowe w Ogrodzieńcu – „Góra Janowskiego”, na zamku w Ogrodzieńcu wmurowana tablica ku jego pamięci);
- Andrzej Stróżecki – wieloletni prezes PTTK Oddział Zawiercie;
- Piotr van der Coghen – naczelnik Grupy Jurajskiej GOPR.

BIBLIOGRAFIA

1. Agroturystyczne miraż : turysta oczekuje wysokiego standardu usług / (jew) // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy*. – 2001, nr 2, s. 6
2. Arboretum na Górze Zborów / Tomasz Rzepecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 23, s. 5
3. Będzie nowy rezerwat ? : źródła Potoku Błędowskiego pod ochroną / Tomasz Rzeczycki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 29, s. 4
4. Biernat z oszklonego zamku / Tomasz Rzeczycki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . - 2002, nr 40, s. 11 [o zamku w Smoleniu]
5. Blaski i cienie agroturystyki na Jurze / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 11, s. 9
6. Chronić Park / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 34, s. 5 [o ochronie Parku Krajobrazowego „Orlich Gniazd”]
7. Cudze chwalicie ... / Włodzimierz Pucek // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 11, s. 4 [rezerwaty na Jurze]
8. Dawna warownia Grodziska Pańskiego / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 40, s. 11 [o wzniesieniu - Grodzisku Pańskim w Smoleniu]
9. Dinozaurowe królestwo / Patrycja Strąk // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 52, s. 4 [o Muzeum Skamieniałości w Ogrodzieńcu]
10. Dinozaury w Ogrodzieńcu ? : eksponaty społecznego muzeum wędrują po kraju / Jerzy Waksmański // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 14, s.6
11. Do Rudnik na konie / IMK // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 5, s. 4
12. Dziewięćdziesiąt lat PTTK w Zawierciu / Andrzej Stróżecki // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 24/25, s. 11
13. Edukacja w rezerwacie / Tomasz Rzeczycki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 5, s. 5
14. Fortyfikacje „Góry Zborów” / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 12, s.3
15. Jaskinie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej / Mariusz Szelerewicz, Andrzej Górny . – Warszawa : Wydawnictwo PTTK „Kraj”, 1986
16. Jurajska współpraca / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2003, nr 5, s. 3
17. Jurajskie legendy (1) / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 18, s. 5 [Mściciel z Okiennika Dużego]
18. Jurajskie legendy (2) : „Miłość i zbrodnia” / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 19, s. 4 [zamek w Mirowie]
19. Jurajskie legendy (3) : „Błada kobieta” / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 20, s. 4 [zamek w Bobolicach]
20. Jurajskie legendy (4) : „Biała dama” / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 21, s. 5 [pałac w Szczekocinach]
21. Jurajskie legendy (5) : „Tajemniczy zamek / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 25, s. 5 [zamek w Ostrężniku]
22. Jurajskie legendy (6) : „Idź złoto do złota” / wik // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 29, s. 4 [o Warszycim]
23. Jurajskie wędrówki : dziś dobiega końca 42 Ogólnopolski Wysokokwalifikowany Rajd Pieszy „Jura 2001” / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy*. – 2001, nr 29 , s. 6

24. Jurajskie zabytki techniki wojennej / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2001, nr 24-25, s.11
25. Katalog gospodarstw agroturystycznych Jury Krakowsko-Częstochowskiej . – Warszawa: AGRO-CONSULT, [1995 ?]
26. Koncepcje ochrony / Ann // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 40, s. 2 [o inicjatywie Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego – X Międzynarodowej Szkole Ochrony Przyrody Obszarów Krasowych]
27. Łojant czyli wspinacz : sporty na Jurze / Ann / *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 29, s.4 [wspinaczka skałkowa]
28. Mamy co chronić : flora na Jurze liczy 1600 gatunków roślin / Andrzej Stróżecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 13, s. 5
29. Muzeum przyrodnicze w Smoleniu : uczy szacunku do historii / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 29, s. 5
30. Na przyrodniczych ścieżkach / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 1, s.6 [o działalności Komisji Ochrony Przyrody przy PTTK]
31. Nieślubne dziecko alpinizmu / Rafał Jaworski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 1, s. 5 [o wspinaczce sportowej]
32. Nowa ścieżka rowerowa / Andrzej Stróżecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 51-52, s. 14
33. Oddział na medal! / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 39, s. 1 [o odznaczeniach – Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski dla A. Stróżeckiego- prezesa oddziału PTTK w Zawierciu i wyróżnieniu dla całego oddziału]
34. Owce na murawach, turyści w strażnicy / TRZ // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 51-52, s. 2 [program ochrony przyrody opracowany przez Zespół Parków Krajobrazowych województwa śląskiego]
35. Parki pałacowe i dworskie / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 15, s. 5
36. Pierwsze wykopy pod dinozaury : rozpoczęły się prace przy budowie Jurajskiego Parku Wodnego / Patrycja Strąk // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 39, s. 1
37. Pieszko, na nartach i kajakiem : 35 – lecie Klubu Turystycznego „Ostańce” / Andrzej Stróżecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 27, s. 4
38. Pięćdziesiąt lat PTTK / Maciej Świdorski // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 2002, nr 10/11, s. 9
39. Pięknie, ale niewygodnie : powstaje plan ochrony jurajskich parków / Jerzy Waksmański // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 2, s. 6
40. Pomysły na Jurę / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2002, nr 16, s. 3
41. Powstaje ogródek geologiczny : spacerkiem przez dzieje / TRZ // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 15, s.7 [na terenie ośrodka edukacyjnego w Smoleniu]
42. Powstał szlak konny / as // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 5, s. 3
43. Powstanie Jurajski Park Narodowy – z Grzegorzem Kieleckim dyrektorem Krajowego Zarządu Parków Narodowych rozmawia Tomasz Rzepecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 3, s. 2
44. Poznaj swój region, poznaj swoje miasto / Andrzej Wójcik // *Trybuna Ziemi Zawierciańskiej* . – 1997, nr 4, s.6 [o odznakach krajoznawczych]
45. Promocja Jury / MySz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 40, s.3 [o Związku Gmin Jurajskich]
46. Rezerwat pod psem / TRZ // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 15, s. 5 [rezerwat Ruskie Góry]

47. Rodowody jaskiń :”Dzicy” poszukiwacze skarbów niszczą ślady przeszłości / Jerzy Waksmański // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 24, s. 6
48. Ruskie Góry / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 8, s. 2
49. **Sport i turystyka** / Ryszard Grabowski , Piotr Grzyb, Władysław Leśniak, Adam Komenda, Andrzej Stróżecki W. : Monografia Zawiercia / red. Zdzisław Jagodziński . – Zawiercie : Rada Miejska ; Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, 2003 . – S. 419-464
50. Szlaki Czarne / Andrzej Stróżecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 5, s. 7
51. Szukanie kompromisu : Plan Ochrony Parków Krajobrazowych spotyka się z krytyką gmin / Iwona Kuźnia // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 21, s. 5
52. Szwedzi zdobyli go bez walki / Maciej Świdorski // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 40, s. 11 [o zamku w Morsku]
53. Tajemniczy szept ruin (3) / A.Pawłowska // *Gazeta Zawierciańska* . – 1993, nr 7, s. 10 [legenda o czarnym psie w Ogrodzieńcu]
54. Tanie zwiedzanie (3) : „Cudze chwalicie, swego nie znacie” czyli wędrówki po Jurze szlakiem żółtym / Ann ; zdjęcia Marcel Ślusarczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2002, nr 34, s. 4
55. Tanie zwiedzanie (4) : „Cudze chwalicie, swego nie znacie” czyli wędrówki po Jurze szlakiem zielonym / ann // *Gazeta Zawierciańska Jura* .- 2002, nr 35, s.4
56. To już 90 lat / Andrzej Stróżecki // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 18, s. 4 [o PTTK]
57. Tropem praojców : wędrówki po Jurze / Maciej Świdorski // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 39, s. 6 [zielony szlak rowerowy]
58. Wczasy pod gruszą : stawianie na agroturystykę coraz bardziej się opłaca / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2001, nr 29, s. 3
59. Wielka woda w Ogrodzieńcu : moda na aquaparki / Marcin Król // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2000, nr 31, s. 1
60. Wspólnota promocji / Iwona Kuźniak // *Dziennik Zachodni w Zawierciu : tygodniowy dodatek powiatowy* . – 2003, nr 7, s. 2 [o Związku Gmin Jurajskich]
61. Wzorowy Smoleń / TRZ // *Gazeta Zawierciańska Jura* .- 2001, nr 9, s. 3
62. Z błękitnym krzyżem na piersi / Anna Ślusarczyk // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 49, s. 4 [GOPR]
63. Żegnaj, pustynio... / trz // *Gazeta Zawierciańska Jura* . – 2001, nr 29, s. 4

Ilustracje

1. Obecny plan miasta Zawiercie (str.6)
2. Kaplica ze źródłem Warty – Zawiercie-Kromołów (str. 16)
3. Herb powiatu Zawiercie (str. 24)
4. Od góry z lewej: Stanisław Józef Holenderski, Zygmunt Adam Sowiński ; poniżej z lewej: Stanisław Szymański, Stanisław Pasierbiński (str. 33)
5. Od góry z lewej: Dom Ludowy, Złoty Róg – skrzyżowanie ulic 3 Maja i Powstańców Śląskich ; poniżej: przedwojenna fotografia ulicy Pilickiej z widokiem na Dom Uczniowski (str.46)
6. Nieistniejąca willa Zygmunta Sowińskiego, w okresie wojny siedziba Gestapo (str. 64)
7. Widok na ulicę Marszałkowską (str. 81)
8. Stuletnia Kolegiata pod wezwaniem Świętych Apostołów Piotra i Pawła (str. 92)
9. Sztandar Cechu Krawców (str. 105)
10. Od góry: widok na Zawierciańskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego – „Stara Bawełna”; poniżej: przedwojenna panorama Huty Zawiercie (str. 113)
11. Wypożyczalnia i Czytelnia Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej Filii w Zawierciu przy ul. Sienkiewicza 60 (str. 130)
12. Okładki książek zawierciańskiej powieściopisarki Haliny Snopkiewicz (str. 142)
13. Tablica pamiątkowa na sali widowiskowej w Miejskim Ośrodku Kultury (str. 154)
14. Hala sportowa przy ulicy Blanowskiej (str. 164)
15. Park Miejski im. Adama Mickiewicza (str. 173)
16. Panorama miasta z widokiem na Urząd Miejski (str. 181)